

Silvia GROSSU

RETORICA

NOTE DE CURS

Chişinău – 2009

CZU 808.5 (075.8)
G 88

Redactor științific:
Constantin ȘCHIOPU, *doctor conferențiar*

Lectori: **Liliana ANGHEL**
Vlad POHILĂ

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Grossu, Silvia
Retorica. Note de curs. Univ. de Stat din Moldova,
Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării,
Chișinău, USM – 210p. Ediția a doua.

ISBN 978-9975-9604-9-6

500 ex.

© Silvia GROSSU, 2009
© USM, 2009

ISBN 978-9975-9604-9-6

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării

Departamentul Comunicare și Teoria Informării

Silvia GROSSU

RETORICA

NOTE DE CURS

EDIȚIA A III, REVIZUITĂ ȘI SUBSTANȚIAL ADĂUGITĂ

*Aprobată
de Comisia de calitate a FJȘC,
USM*

Chișinău – 2016

CUPRINS

Resume	9
Prefață. Universul captivant al retoricii	10
Retorica. Obiectivele disciplinei	12
I. Geneza retoricii ca știință	13
I.1. Definirea retoricii	14
I.1.1. Retorica – „făuritoare a convingerii”	14
I.1.2. Retorica – „ars (scientia) bene dicendi”	15
I.1.3. Retorica – „ars ornandis”	15
I.2. Retorica modernă	16
I.2.1. Neoretorica – noua artă veche	17
I.2.2. Teoria argumentării	18
I.2.3. Persuasiunea	19
II. Retorica în antichitate: jaloane istorice	21
II.1. Suportul democratic al retoricii în Grecia antică	22
II.2. Primele școli de retorică	24
II.2.1. Școala lui Corax	25
II.2.2. Școala lui Antiphon	25
II.2.3. Școala lui Lysias	25
II.2.4. Școala lui Gorgias	26
II.2.5. Școala lui Isocrate	27
II.3. Personalitățile ilustre ale Greciei antice despre retorică ..	27
II.4. Evoluția retoricii în Roma antică	34
II.5. Contribuția lui Cicero la perpetuarea retoricii romane .	35
II.6. Perioada postciceroniană	38
III. Evoluția retoricii în Evul Mediu și în epoca Renașterii	
III.1. Evul Mediu și noul statut al retoricii	42
III.2. Procesul didactic – artele liberale	42
III.3. Retorica în spațiul românesc	44
III.3.1. Elocința românească: preocupări didactice	45
III.3.2. Elemente de retorică în folclorul românesc și în tradițiile populare	47
III.3.3. Petru Movilă și impulsionearea oratoriei sacre	48

III.4. Lomonosov și noul statut al retoricii în Rusia	49
IV. Genurile și speciile retoricii antice și contemporane	51
IV.1. Genurile și speciile retoricii antice	52
IV.2. Genurile și speciile retoricii contemporane	52
IV.2.1. Genul social-politic	52
IV.2.2. Genul academic	53
IV.2.3. Genul judiciar	54
IV.2.4. Genul sacru	55
IV.2.5. Genul cotidian	56
V. Etapele de elaborare a discursului. Invențiunea	57
V.1. Considerații generale	58
V.2. Invențiunea: definire și obiective	58
V.3. Sursele acumulării	60
V.4. Clasele de argumente	60
V.4.1. Argumentele propriu-zise	61
V.4.2. Locurile comune	66
V.4.2.1. <i>Locurile comune intrinseci</i>	66
V.4.2.2. <i>Locurile comune extrinseci</i>	69
V.4.3. Pasiunile – clasă de argumente afective	70
VI. Etapele de elaborare a discursului. Dispozițiunea	71
VI.1. Dispozițiunea: definire	72
VI.2. Structura discursului retoric	73
VI.3. Părțile componente ale discursului	74
VI.3.1. Exordiul: definiția, scopul, tipurile	74
VI.3.1.1. <i>Exordiul simplu</i>	76
VI.3.1.2. <i>Exordiul solemn</i>	76
VI.3.1.3. <i>Exordiul insinuant</i>	77
VI.3.1.4. <i>Exordiul vehement</i>	78
VI.3.2. Propoziția	78
VI.3.3. Narațiunea: tipuri, calități	78
VI.3.3.1. <i>Narațiunea conceptuală</i>	80
VI.3.3.2. <i>Narațiunea categorială</i>	80
VI.3.3.3. <i>Narațiunea performantă</i>	80
VI.3.3.4. <i>Narațiunea orfică</i>	80

VI.3.4. Calitățile narațiunii	81
-------------------------------------	----

VII. Confirmarea – argumentarea și contraargumentarea

VII.1. Confirmarea – elemente definitorii	84
VII.2. Tipuri de argumentare.....	85
VII.3. Calitățile indispensabile argumentelor	87
VII.4. Tehnici și reguli de argumentare	88
VII.5. Scheme de integrare a argumentelor în discurs.....	90
VII.6. Perorația	91

VIII. Etapele de elaborare a discursului retoric: elocuțiunea

VIII.1. Elocuțiunea – etapă de definitivare	94
VIII.2. Redactarea (scrierea discursului)	94
VIII.2.1. Folosirea vocabularului adecvat	94
VIII.2.2. Respectarea normelor gramaticale	97
VIII.2.3. Respectarea normelor ortografice și de punctuație	98
VIII.2.4. Respectarea cerințelor cu privire la folosirea citatelor	98
VIII.3. Procedee și figuri retorice	101
VIII.3.1. Figuri de gândire	103
VIII.3.1.1. Figurile de gândire referitoare la descrierea persoanelor, obiectelor și fenomenelor	104
VIII.3.1.2. Figuri ale gândirii care exprimă pasiuni, plăceri sau jocuri de spirit	109
VIII.3.2. Figuri de cuvinte	111
VIII.3.2.1. Figurile de suspensie	111
VIII.3.2.2. Figurile de transfer	113
VIII.3.3. Figuri gramaticale	115
VIII.3.3.1. Figurile gramaticale – abateri intenționate de la normă	115
VIII.3.3.2. Figurile intensități	116

IX. Acțiunea – etapa rostirii discursului

IX.1. Acțiunea – definire	120
IX.2. Rigorile expunerii în public a discursului retoric	120
IX.2.1. Exigențele expunerii axate pe emițător	121
IX.2.2. Exigențele expunerii axate pe mesaj	126

IX.2.3. Exigențe axate pe calitățile publicului	127
IX.3. Sugestii generale pentru potențialii oratori	128
X. Comunicarea nonverbală	129
X.1. Raportarea comunicării nonverbale la cea verbală	130
X.2. Kinezica – știința gesturilor și a mimicii	130
X.2.1. Gesturile voluntare	131
X.2.2. Gesturi involuntare	132
X.3. Gesturile și mimica – aspecte importante ale retoricii	134
XI. Discursul retoric – tipuri	137
XI.1. Persintologia – teoria discursului retoric actual	138
XI.1.1. Discursul retoric – criterii de clasificare	138
XI.1.2. Discursul retoric comunicativ (argumentativ)	139
XI.1.3. Discursul de manipulare	140
XI.1.3.1. Discursul retoric seductiv	142
XI.1.3.2. Discursul retoric incitativ	142
XI.2. Discursul retoric și comunicarea publică	143
XII. Axiomele comunicării	145
XII.1. Axioma I	146
XII.2. Axioma II	146
XII.3. Axioma III	146
XII.4. Axioma IV	146
XII.5. Teorii moderne în comunicare	147
Material suplimentar la curs	149
Material suplimentar la prelegeri. Anexe 1-22	149
Aplicații, teste, exerciții. Anexe 23-35	187
Referințe bibliografice	205
Synopsis	210

RESUME

La rhétorique existe depuis 2500 ans. Elle a le but d'enseigner l'art du discours, l'art de la persuasion. Le traité du „père” de la rhétorique Aristote – „Rhétorique” – avait fixé pour la postérité les règles fondamentales de la persuasion (l'art de convaincre) et reste toujours un manuel utile.

Après notre tombée, à la fin du XIXème siècle, dans un oubli méprisant, la rhétorique est revenue en force au cours des années 60; on s'est rendu compte qu'on en faisait toujours, dans la publicité comme dans la politique ou même l'enseignement, bien que sans le savoir, et qu'il valait mieux le faire en le sachant. La rhétorique peut être considérée polyvalente, parce que ses techniques sont utilisées dans tous les types de médias et dans la communication humaine en général. Selon Perelman, d'autres disciplines ont été orientées à reinventer ce que la rhétorique classique formule dès le début.

Les recherches et les préoccupations modernes dans différents domaines de la communication commencent toutes par la nécessité de réévaluer un art oublié depuis plusieurs siècles et se proposent de réactualiser et remettre en premier plan les principes fondamentaux de la rhétorique classique. Voilà pourquoi ce livre met l'accent sur les principes classiques.

Le cours de rhétorique propose une orientation à caractère applicatif des savoirs acquis par l'étudiant jusqu'à l'heure actuelle en divers domaines de la vie sociale, afin de lui faciliter l'acte communicatif en général et son évolution professionnelle en particulier. L'étudiant est incité à prendre position à l'égard des problèmes abordés; à valoriser sa propre expérience dans le traitement et l'application des règles de l'argumentation dans la solution-alternative de problèmes argumentatifs, à entraîner son potentiel intellectuel et moral dans l'élaboration, la structuration et la présentation des discours de typologie diverse. Chaque étudiant va démontrer, par son propre discours, en quelle mesure il a mis en pratique ses savoirs et savoir-faire, acquis au cours de rhétorique.

UNIVERSUL CAPTIVANT AL RETORICII

Fiecare dintre noi a avut, măcar o singură dată, profundul regret al unui discurs eșuat sau ratat. Pentru unii această părere de rău a devenit persistentă, ocaziile de regret repetându-se, sporind astfel amărăciunea șirului de nereușite.

Cu siguranță, ați fi reușit în afaceri, la vreun interviu sau la un simpozion – oriunde... dacă ați fi posedat această miraculoasă artă a vorbirii frumoase – retorica. Cu siguranță v-ați fi debarasat de atâtea angoase, de stări de jenă, de nenumărate palpații în plus, precum și de multe alte necazuri, dacă ați fi posedat aceasta minunată artă – retorica. Cu siguranță vi s-a întâmplat să admirați un coleg, o rudă sau un prieten, care abia de aștepta să i se ofere cuvântul, în timp ce dumneavoastră mai degrabă ați fi luat-o la sănătoasa decât să ieșiți în fața publicului. Acesta este marele necaz nu doar al dumneavoastră, ci și al atîtor mii de semeni, ca și al atîtor alte generații anterioare, care au abordat, într-un fel sau altfel, arta discursului. Unii n-au mai apucat să cunoască decât elemente primare de elocință, cum ar fi formulele de politețe, care, pur și simplu, le-au înlesnit pe moment comunicarea, alții însă au cunoscut triumful celor care ajung pe culmi. Sînt relativ puțini, dar prezintă modele de urmat pentru generații la rînd: fie că este vorba de anticii Isocrate, Demostene, Cicero, fie de neîntrecuții noștri conaționali, din epoca modernă, Delavrancea, Stere sau Titulescu.

Subiectiv vorbind, fiecare dintre noi are convingerea că știe cînd și cum să vorbească, sau că, în cel mai rău caz, se poate descurca. De fapt, așa cum ne încurajează Aristotel, ca să devii orator e suficient să pozezi darul vorbirii și să cunoști limba maternă. Totuși, deși deținem, ca mai toți semenii noștri, acest mare har – al vorbirii – deși cunoaștem și aplicăm normele limbii literare, nu avem certitudinea că putem fi și elocvenți. Obiectiv vorbind, constatăm cu stupoare că

știm totuși puține lucruri despre această dimensiune fundamentală a ființei umane – comunicarea prin viu grai – dar și mai puține despre arta vorbirii – retorica. Caleidoscopul mijloacelor de comunicare eficiente nu-l posedă fiecare. Astfel că nu mai este necesar să punem sub semnul întrebării iminența acumulării cunoștințelor și deprinderilor de oratorie. Avem nevoie de îndrumare și antrenament – exerciții și aplicații zilnice. Să reținem ce-a zis Epicharm (c. 528–c. 438 î.Hr.), întemeietorul comediei antice: „Exercițiul dă mai mult decât talentul”.

Acum țineți în mână o carte menită să vă ajute; să vă ajute să înlăturați obstacolele din calea succesului dumneavoastră în comunicare, o carte care vă propune ce și cum să faceți pentru a vă debarasa de preocuparea obsesivă a discursului ratat, pentru a vă forma abilitățile necesare ca să reușiți prin cuvînt, căci cuvîntul este cea mai eficace armă, mai redutabilă decât oricare altele. Așadar, veți găsi aici:

- elementele constitutive de bază ale retoricii clasice și moderne;
- reguli și principii în argumentare și în dezbateri;
- modalități accesibile de eficientizare a discursului retoric;
- tehnici optime de prezentare a discursului în fața publicului;
- exemple și modele utile pentru a vă încuraja în demersul inițiat.

Cel mai greu este începutul, de aceea: inspirați adînc, rețineți aerul în piept cît mai mult, expirați calm și... începeți. Nu degeaba spune înțelepciunea populară: **Multe lucruri nu le încercăm pentru că sînt grele, dar și mai multe sînt grele pentru că nu le încercăm.** Așadar, curaj!

RETORICA. OBIECTIVELE DISCIPLINEI

Retorica este veche ca însuși cuvîntul. Existența ei ca artă numără mai mult de 2500 de ani. Traectoria sinuoasă a retoricii a fost marcată de perioade de fulminant dinamism, dar și de perioade lungi de stagnare. Actualmente, se înregistrează o revigorare în ascensiune a retoricii în calitate de disciplină de studiu în diferite domenii conexe ale științelor umanistice.

Cursul „Retorica” propune o orientare de principiu corectă și practic aplicativă a cunoștințelor acumulate pînă la ora actuală de către student în diverse domenii ale activității sociale pentru înlesnirea actului comunicării, în general, și evoluției profesionale, în particular. În virtutea profesiei alese, studentul de la Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării (și de la alte facultăți umanistice) este implicat într-un complicat proces formativ cetățenesc și politic, care îl obligă să abordeze adeseori teme majore, de necesitate vitală pentru întreaga societate.

După o incursiune în istoricul uneia dintre cele mai vechi și renumite arte – *retorica clasică*, se impune revenirea la actualitate și determinarea reperelor de primă importanță ale *neoreticiei* (teoriei argumentării și persintologiei); stabilirea elementelor constitutive ale discursului, rolului și funcțiilor lor în parte, factorilor esențiali care influențează eficiența discursului retoric actual. Se propun spre studiere speciile elocinței politice, judiciare, academice, religioase, cotidiene, tipurile de discurs retoric, etapele de elaborare a discursului, părțile sale componente etc.

Este solicitată poziția personală a studentului față de oricare dintre problemele abordate, valorificarea experienței proprii în tratarea și aprecierea situațiilor propuse spre a fi discutate, antrenarea potențialului său intelectual și moral în elaborarea, structurarea și expunerea discursurilor de toate tipurile. Fiecare student, prin propriul discurs de finalizare, demonstrează în ce măsură a pus în aplicare cunoștințele și abilitățile, preluate de la curs și de la seminare.

I. Geneza retoricii ca știință

Cuvinte și expresii-cheie: retorica, arta de a convinge, discursul retoric, neoretorica, teoria argumentării, persuasiunea, persintologia.

Definirea retoricii, determinarea obiectului de studiu, a compartimentelor principale. Retorica clasică – trei grupuri de definiții. „Arta de a convinge” și „arta de a vorbi frumos” – două fațete greu de disociat ale retoricii clasice.

Redefinirea statutului retoricii în etapa actuală dintr-o perspectivă interdisciplinară. Persuasiunea, teoria argumentării – corelația dintre retorică și neoretorică. Persintologia – teoria modernă a discursului retoric. Interferența retoricii cu alte științe și domenii – filozofie, logică, lingvistică, semiotică, politică, jurisprudență, activitate publicitară, management, religie. Retorica și dimensiunile existenței umane.

I.1. Definirea retoricii. Termenul „retorica” își are originea în limba greacă – „ritoriki”, în latină fiind „rhetorica”, în franceză – „rhetorique”, semnificând în toate cele trei limbi vorbirea meșteșugită care are menirea de a convinge. **Retorica**, în accepție comună, **este arta de a vorbi bine, de a convinge și a emoționa; sinonimă cu elocvența, elocința, oratoria.** Devenită în timp disciplină de studiu, **retorica înglobează un ansamblu de reguli de alcătuire a unui discurs în funcție de domeniu și scop, un set de reguli privitoare la structurarea logică a mesajului, la tehnica argumentării, precum și la modul de exprimare, bazat pe utilizarea figurilor retorice.** Prin acest ultim aspect, retorica se înrudește cu poetica și cu stilistica, avînd în vizor analiza operelor literare, cu tendința de asimilare treptată de către teoria și critica literară. Refuzată la un moment dat ca set de norme pentru creație, retorica a fost revigorată de gîndirea lingvistică și estetică modernă (formalismul rus, structuralismul, semiotica), în special „ca studiu al procedeelelor de limbaj caracteristice literaturii” (DEI, Chișinău: Cartier, 1999).

Practica retorică există de cînd lumea: de aproximativ 5000 de ani sînt înregistrate informații despre preocupări de retorică în China, Persia, Egipt; mai bine de 2500 de ani au trecut de la constituirea retoricii ca artă (știință) și, implicit, disciplină de studiu. De-a lungul celor două milenii și jumătate de la constituirea retoricii, s-au propus diverse definiții (cîteva sute pentru această artă/ știință), care pot fi clasificate în trei grupuri mari.

I.1.1. Retorica – făuritoare a convingerii, altfel spus, *creatoare a persuasiunii*. Platon în „*Dialogurile*” sale i-o atribuie lui Gorgias – „Demiurgul convingerii” (Platon, *Gorgias sau despre retorică*, București: Vestala, 2000), dar această definiție a circulat în antichitate mai mult ca aparținînd lui Isocrate. Aristotel consideră retorica „forța de a descoperi tot ce într-un discurs este în stare să convingă”, altfel spus „acea facultate de a sesiza, în orice situație, mijloacele existente pentru a convinge” (Aristotel, *Retorica*, București, 2005); pentru Eudor retorica reprezintă „puterea de a descoperi și exprima într-un stil frumos tot ceea ce e verosimil în orice fel de vorbire”. Opiniile despre retorică ale lui Hermagoras, Ariston, Apolodor și Cicero converg spre teza „să se vorbească în așa fel încît să convingă”. Așadar, cei mai cunoscuți autori de tratate cu referire la retorică au notat, cu mici diferențe, faptul **că nucleul noțiunii de retorică îl constituie persuasiunea**, fie în toate domeniile de aplicare, fie numai în cele politic și judiciar.

I.1.2. Retorica – arta invenției, alegerii și exprimării cu ornamente convenabile, care poate servi la convingere este formula consfințită de Quintilian – **ars (scientia) bene dicendi**. Promovînd ornarea ca notă esențială a noțiunii de act retoric, teoreticienii acestei epoci operează o vizibilă deplasare a disciplinei din aria filozofiei spre cea a problematicei literare. Odată abolită ideea că arta vorbirii este o decorație suplimentară, va deveni posibilă înțelegerea retoricii nu ca o armă a dreptății și adevărului, ci ca un instrument al poeziei. În principiu, oratorul nu folosește metafora decît pentru a eluda o contradicție, în timp ce poetul recurge la ea pentru a provoca emoții.

I.1.3. Retorica – ars ornandis, formulă des utilizată în Evul Mediu și mai tîrziu. **Înțelegerea retoricii ca stilistică practică** în epoca respectivă este dominantă în sens calitativ și cantitativ. Fenomenul literaturizării retoricii, început cu retragerea acesteia din procesul educativ-formativ încă în epoca postciceroniană (sec. I-II), este definitivat în Evul Mediu. Una din cauzele acestei degradări regretabile ar fi fost calificarea retoricii drept îndeletnicire „elitistă”. „Acest calificativ retorica l-a cîștigat și din cauza abandonării treptate, pe parcursul veacurilor, a părții sale esențiale – de a argumenta (arta argumentării, obiectivul persuadării, formula lui Aristotel) și progresarea în așa caz a altei fațete a retoricii – arta de a încînta, *ars ornandis*, retorica reducîndu-se în epoca clasicismului la un catalog al figurilor de stil” (Florescu V., *Retorică și neoretorică*, București, 1973).

În acest context se cere de menționat că tendințe de literaturizare ale retoricii au existat mereu. Astfel este bine cunoscută opoziția dintre „elocința pură” a Atenei antice (Atica) și cea asiatică (școala din Pergam, Asia Mică), orientări adverse despre care au scris și Denis din Halicarnas în „Prologul” la „Oratorii antici”, și Cicero în „De oratore” și, mai tîrziu, Quintilian în Cartea VIII a „Institutio Oratoria”. Deși au luat naștere în localitățile, cărora le-au împrumutat numele, aceste două curente de bază, plus cel de-al treilea, din Rodos, se constituise nu doar în temeiul *criteriului geografic*: curentul *aticist* și *neoticist* era caracterizat de eleganța și sobrietatea stilului; curentul *asiatic* era caracterizat printr-un stil înflorit; adică dominat de elementul *ornandis*. Curentul *rodian* (Rodos), situat între celelalte două, îmbina ambele stiluri, considerîndu-se intermediar.

Treptat retorica se transformă din disciplină filozofică în disciplină filologică. Exemplele cele mai grăitoare în acest sens ni le oferă tratatul din 1805 al lui Domairon „*Art de distribuer des ornements dans un ouvrage de prose*” („*Arta distribuirii ornamentelor într-o scriere în proză*”) și critica virulentă din partea scriitorilor clasici francezi, printre care și Victor Hugo (1802–1885) cu apelul drastic „*Guerre a la rhetorique et paix a la syntaxe*” („*Să declarăm război retoricii și pace sintaxei*”). Unele studii și dicționare din secolele XVII-XVIII (perioada clasică franceză) propun definiții și aprecieri divergente în privința obiectului retoricii, iar tratatele de filozofie de mai târziu, bunăoară, „*Vocabulaire technique et critique de la philosophie*” (1925) al lui Andre Lalande (1867–1963), nici nu conțin noțiunea de retorică. Însă acest proces de discreditare și denigrare a retoricii este curmat tot de personalitățile de cultură din Franța. În 1836 este conștientizată importanța retoricii: „Fără protecția unor regulamente universitare retorica ar fi moartă acum în Franța”. Mai târziu și poeții Paul Valery (1871–1945) și Jean Paulhan (1884–1968) pledează pentru reabilitarea retoricii și repunerea ei în drepturi.

Istoria ideilor înregistrează epoci de declin și resurecții, destituiri și reabilitări. Această traiectorie a parcurs-o și retorica. „Punerea în acuzație severă a retoricii a marcat o reală fractură culturală”, susține V. Florescu (Florescu V., *Op. cit.*, p. 13). Au fost lungi perioade când retorica nu constituia o disciplină coerentă și, chiar acum câteva decenii, oricine ar fi susținut că retorica va deveni o disciplină majoră ar fi fost luat în derîdere. „Se observă însă fără mare dificultate că, demolînd retorica, literatura din secolul nostru (al XX-lea, *n. n.*) nu face, în fond, decît s-o reinventeze. Mergînd pînă la capăt pe firul *Teroarei*, Paulhan a descoperit *Retorica*. Teroarea contra retoricii s-a transformat pe neobservate într-o retorică a *teroarei*” (Simion E., *Sfidarea retoricii. Jurnal german*, București: Cartea românească, 1985, p. 10).

Așadar, **retorica**, în accepție clasică, este **arta de a convinge un auditoriu printr-o argumentare bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales și o limbă strălucitoare, plăcută, agreabilă**. Retorica mai poate avea înțeles de **fascicul de reguli determinate axate pe demonstrarea adevărului în mod persuasiv, pentru a obține adeziunea auditoriului**, sau și mai concis – **calea prin care instituim convingeri în public** (Mihai Gh., *Retorica tradițională și retorici moderne*, București: Editura ALL, 1996, p. 5).

I.2. Retorica modernă. În momentul de față termenul „retorică” are o accepție **substantivală** și alta **adjectivală**. Prima are mai multe sensuri – *entitate estetică, arta de a convinge, arta de a vorbi frumos, teoria argumentării, persuasiunea*. Ea cucerește o realitate opinabilă (opinie, categorie a retoricii care desemnează o suită de activități spirituale cuprinse într-o succesiune de concepte). Accepția adjectivală ține mai mult de tipul vorbirii, de stil și are uneori caracter peiorativ, „retoric” semnificând „emfatic, afectat”. De exemplu, *stil retoric, model retoric, cultură retorică, promovarea retorică a reformelor*.

În cursul ultimelor decenii, retorica a cunoscut în Europa și în întreaga lume un aflux de interes grație contribuțiilor științifice ale unor cercetători de talia lui Roland Barthes, Chaïm Perelman, Renato Barilli, Umberto Eco, Jacques Durand, Jean-Noël Kapferer, Daniela Rovența-Frumușani, Gheorghe Mihai ș.a. Numeroși autori propun utilizarea metodelor retorice în sistematizarea și structurarea mesajelor persuasiunii publice, politice, publicitare, așa încât principiile enunțate de retorica clasică nu numai că nu pot fi ignorate, ci servesc, după G. Mounin, pentru a „conferi energie logică, emoțională și estetică oricărui mesaj”.

I.2.1. Neoretorica – vechea artă nouă. Vechea artă, în noua ipostază de știință interdisciplinară, actualmente este readusă la necesitățile zilei; principiile structurale ale discursului clasic, elaborate de teoreticianul neîntrecut al retoricii Aristotel, au fost raliat la actualitatea comunicativă contemporană. Semnalăm faptul că actualmente se face abuz de termenul „retorică” și că erori și confuzii flagrante proprii veacurilor trecute dăinuie și azi, împiedicând afirmarea completă a impactului pozitiv pe care îl comportă retorica modernă.

Mișcarea independentă de revalorificare a acestui tezaur este **neoretorica – „curent în gândirea filozofico-lingvistică modernă care reia dintr-o perspectivă nouă, pluridisciplinară, arta antică a vorbirii”** (DEI, Chișinău: Cartier, 1999). Pentru adepții acestei mișcări retorica nu oferă un ideal formativ, cum se întâmpla în antichitate, și nici un rețetar destinat unor oratori sau mînuitori de condei, cum a fost în antichitatea tîrzie, în perioada medievală și în cea renașentistă. Promotorii neoretoricii nu afișează o idealitate a lumii greco-latine, ci se limitează la revalorificarea principiilor retoricii clasice, transformînd această știință, despre care P. Guiraud spunea: „Dintre toate disciplinele antice

cea care merită în cel mai înalt grad numele de știință este retorica”, în una interdisciplinară, situată la confluența semioticii, formalismului și structuralismului. Recentă mișcare neoretică oferă un corpus de cuceriri pragmatice extrem de utile în multe domenii – *mass-media*, *politică*, *publicitate*, *religie*, *marketing* etc. Oricum, originea comunicării moderne este bine ancorată în retorica antică. Retorica tradițională a evoluat, prin urmare, în mai multe direcții: *teoria argumentării*, cu dominanta logică bazată pe funcția conativă a limbajului, *persuasiunea*, cu dominanta estetică axată pe funcția poetică și *persintologia*, teoria discursului retoric.

I.2.2. Teoria argumentării. Neoretica anilor 60 ai sec. al XX-lea datorează enorm cercetătorilor Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca și Stephen Toulmin, care au dat startul unui reviriment nemaipomenit al retoricii prin acordarea de prioritate funcției ei filozofice. Teoria argumentării, acest **„ansamblu de tehnici discursive ce provoacă sau sporesc adeviziunea auditoriului la teza prezentată”**, conform definiției Perelman-Tyteca (Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L., *Teoria argumentării*, București, 1986), a devenit teorie generală într-o lume dominată de rațiunea practică și este capabilă să suscite interesul unui auditoriu universal, în vederea modelării comportamentului său. Numai demonstrația bazată pe evidență are drept de cetate în filozofie. Rațiunea este incompetentă în afara experienței și a deducției logice, singurele capabile să furnizeze unui auditoriu soluția problemei argumentative. „Dacă civilizația noastră, caracterizată de o ingeniozitate extremă în tehnici destinate influențării lucrurilor, a uitat cu desăvîrșire de teoria argumentării, aceasta, cu numele de retorică, a fost considerată de greci o artă prin excelență”, remarcă fondatorul teoriei argumentării Chaïm Perelman (1912-1984), care și-a dedicat întreaga activitate cercetării unei logici a raționamentului capabil să substituie violența, care pînă atunci constituise unicul criteriu aplicabil în cazul dezacordului dintre valori. Dar domeniul retoricii nu este unicul în care este prezentă această nouă știință – teoria argumentării. ***Dimensiunea pragmatică a acestei noi discipline a fost preluată de un șir de științe ale comunicării.***

I.2.3. Persuasiunea a fost definită prin anii 60 ai sec. XX de către profesorii de teoria comunicării Winston Brembeck și William Howel ca **„o încercare conștientă de a schimba gândurile și acțiunile, manipulând motivațiile oamenilor în raport cu țeluri predefinite”** (Brembeck W., Howel W. *Persuasion. A means of social Control*. New Jersey, 1952, p. 24). Două decenii mai târziu aceiași autori califică persuasiunea drept „o comunicare prin care se intenționează să se influențeze opțiunea” (*Op. cit.*, ediția II, 1976, p. 19). Kenneth Burke, critic și teoretician literar, definește persuasiunea ca **„folosire artistică a limbajului ambiguității”**. Și actualmente, persuasiunea înregistrează variate moduri de definire: Astfel reprezentînd „registru cel mai dificil al activității de comunicare, examenul cel mai sever” ea urmărește **„schimbarea opiniei unei persoane sau audiențe și, implicit, modificarea atitudinii și comportamentului lor”** (Dobrescu P., Bărgăoanu A. *Mass media și societatea*. București: Editura SNSPA, 2002, p. 99). Charles U. Larson, în deplin acord cu K. Burke, extinde și aprofundează definiția persuasiunii, considerînd-o **„crearea împreună a unei stări de identificare între sursă și receptor, ca urmare a utilizării simbolurilor”** (Ch. U. Larson, *Persuasiunea: receptare și responsabilitate*, trad. Odette Arhip, Iași: Polirom, 2003, p. 26). În această definiție persuasiunea nu e focalizată pe sursă, pe mesaj sau receptor, ci pe toate acestea în mod egal. Deci, persuasiunea se produce numai dacă există cooperare între emițător (sursă) și destinatar (receptor). Astfel, orice nuanță de manipulare este desconsiderată, accentul fiind plasat pe *cooperare și consensualizare*. Din aceste definiții reiese că persuasiunea, ca și retorica, este un proces modificator de atitudine, credințe, opinii sau comportamente. Deseori chiar se pune semnul egalității între persuasiune și retorică.

În viziunea lui Gh. Mihai, obiectul de studiu al persuasiunii este **„problema neunivoc soluționată sau teza neunivoc înțeleasă”**, căreia i se caută soluția în procesul persuasiv (Mihai Gh., *Op. cit.*, p. 17). Principiile, criteriile, tipurile persuasiunii au fost dezvoltate în numeroase studii ale diferitor autori: Charles U. Larson (*Op. cit.*), Jean-Noël Kapferer (*Căile persuasiunii. Modul de influențare a comportamentelor prin comunicare și publicitate*, Paris, 1990), Kenneth Burke, ca să numim doar cîteva. Natura socio-comunicativă

a persuasiunii impune tehnici moderne axate pe dimensiunile psihologice, lingvistice, semantice, psihologico-sociale, sociologice ale mesajului, care s-au justificat în practică și care contribuie la atingerea obiectivelor funcționale în campaniile persuasive. Întreg acest arsenal este orientat spre reducerea rezistenței psihologice a destinatarului; captarea și menținerea atenției auditoriului; atingerea gradului maximal de comprehensiune nu doar prin argumentare; convingerea auditoriului și modificarea comportamentului său.

Neoretorica europeană – reprezentată de Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca, de englezul Stephen Toulmin, de cercetătorii italieni R. Barilli, U. Eco, grupul μ din Liege (Jacques Dubois, F. Edeline, Jean-Marie Klinkenberg, Philippe Minguet, F. Pire, H. Trinson ș.a.) – și cea americană – Wayne C. Booth, Kenneth Burke, William J. McCuire, Deidre D. Johnson, Richard M. Perloff, Charles U. Larson ș.a. aduc prețioase contribuții pe linia conturării vechilor dimensiuni ale „rațiunii retorice” în contextul culturii și civilizației contemporane. Retorica explorează „rațiunea concretă și situată” (Ch. Perelman), devenind universală prin faptul că reprezintă însuși modul de a exista și de a coexista în lumea contemporană: „Credem în persuasiunea rațională ca mod de existență, trăim, de fapt, de la o consfătuire la alta”, afirmă Wayne C. Booth. În perspectiva unor asemenea opinii, **retorica** este concepută, în sens larg, ca **o modalitate de comunicare sau ca transfer de idei, mobiluri, intenții – de la o minte la alta**, ca „folosirea cuvintelor de către actanți umani în scopul formării de atitudini sau invitării la acțiune a altor actanți umani” (K. Burke). Abordarea retorică devine „arta dezvăluirii conexiunilor” (W. Booth), iar demonstrația retorică încearcă să pună ordine în domeniul verosimilului și al valorilor. „De mai bine de două mii de ani retorica impregnează toate disciplinele, în calitatea sa de știință a limbajului și implicit și a metalimbajului”, conchide cercetătoarea Silvia Săvulescu (Săvulescu S., *Retorică și teoria argumentării*, București, 2001, p. 42). Oricare ar fi denumirea actuală a retoricii, principiile fundamentate și utilizate încă de clasici vor fi solicitate de orice știință și în orice domeniu de activitate.

II. Retorica în antichitate: jaloane istorice

Cuvinte și expresii-cheie: retorica elenă, logograf, elocința politică, elocința judiciară, agora, forum, retorica postciceroniană.

Performanțele democratice ale statului elen în epoca lui Pericle (sec. V î.Hr.). Statutul logografilor. Școala greacă (Gorgias, Antiphon, Lysias, Corax, Isocrate) și imaginea istorică a retoricii. Școala superioară de retorică a lui Isocrate la Atena. Moștenirea clasică a celebrului Demostene: elocința politică și judiciară. Aristotel – primul teoretician al retoricii antice: studiile „*Retorica*”, „*Poetica*”, „*Organonul*”.

Performanțele democratice ale statului roman și premisele concrete de consolidare a retoricii ca „știință a ocîmuirii”. Perpetuarea tradițiilor școlii elenistice în Roma antică. Oratori de seamă ai Romei antice. Fundamentarea teoretică a retoricii de către Marcus Tullius Cicero în tratatele „*De oratore*”, „*Brutus*”, „*Oratorul*”. Particularitățile discursurilor judiciare ale lui Cicero: „*Pro Sexto Roscio Amerino*”, „*Verinelele*” și altele. Forța persuasivă a discursurilor sale politice: „*Catilinarele*”, „*Filipicele*”.

Principiile directorii ale retoricii postciceroniene. Marcus Fabius Quintilian – retor, avocat, teoretician al retoricii. Tratatul „*Institutio Oratoria*” („*Arta oratorică*”) și problemele cardinale referitoare la studiul retoricii.

II.1. Suportul democratic al retoricii în Grecia antică.

Mișcarea pentru revalorificarea culturii antice și, implicit, a retoricii, a luat amploare în jumătatea a II-a a secolului al XX-lea. Elementul care marchează această mișcare este convingerea generală că lumii greco-latine i se datorează cuceriri definitive, nu tranzitorii, ale geniului uman. Omenirea nu se poate dispensa de ele, fără riscul de a se înstrăina de sine însăși și de a deveni vulnerabilă. Grecii și romanii sînt popoarele care rezumă civilizația și lumea antică prin valori de interes universal, una dintre acestea fiind, indubitabil, retorica.

Arta oratorică a constituit dintotdeauna o parte integrantă a culturii unui popor și a putut să evolueze cu adevărat doar într-o societate democratică. „Să ne reamintim că retorica era – cel puțin la eleni și romani – geamăna democrației celei mai îndrăznețe. Prin cuvînt se delimita adevărul de neadevăr, iluzia – de realitate, frumusețea – de monstruozitate” (Țigănuș V. Nistru, *Logosul și clepsidra. Ipostaze ale retoricii*, Galați: Editura Sinteze, 2005, p. 295). La sfîrșitul secolului al V-lea – începutul secolului al IV-lea î.Hr., Atena devine un stat democratic avansat, grație reformelor lui Pericle (490–429 î.Hr.), general, orator și om politic ateniian. Conducător al Atenei timp de mai mulți ani (445–429 î.Hr.), Pericle a inițiat numeroase reforme democratice în baza *legilor lui Solon* (640–558 î.Hr.), legi elaborate încă în sec. VI-V î.Hr., care au transformat cetatea într-un centru comercial, economic, politic, cultural și artistic deosebit (*Anexa nr. 1*).

Pentru strălucirea intelectuală pe care a dat-o Atenei, secolul în care a trăit a fost supranumit „secolul de aur” sau „secolul lui Pericle”. Demosul antic a evoluat grație perspectivelor oferite de reformele administrative ale lui Pericle, în special, de cele legate de desemnarea puterii în stat:

a) distrugerea censului de proprietate permitea accesul persoanelor competente și responsabile în organele de conducere;

b) tragerea la sorți pentru ocuparea posturilor-cheie excludea aranjările și manipulările;

c) instituirea Adunării poporului (Ecclesia) drept deținătoare a puterii supreme în stat asigura accesul tuturor cetățenilor la tribuna organului principal și decisiv al cetății.

La Adunarea poporului se adoptau legi de stat, se aprobau rezultatele tratatelor cu alte state, se confirmau sau se infirmau deciziile de război și de pace, se alegeau persoanele oficiale cu funcții de conducere, magistrații statului ateniian. Tot aici se verificau

dările de seamă pentru anul de guvernământ, se aproba bugetul de stat, se confirmau cele mai mari moșteniri testamentare, se acordau drepturi de cetățenie persoanelor din alte țări, se controla calitatea pregătirii tinerilor pentru a primi drepturi de cetățeni etc. Prin urmare, toate chestiunile de importanță majoră erau hotărâte în agora, la adunarea tuturor cetățenilor de genul masculin, care locuiau în Atena, Pireu, Atica și în alte teritorii, exclusiv sclavii, bineînțeles. Activitatea Adunării poporului era împărțită în 9 cicluri a câte 36 de zile. În fiecare ciclu de activitate cetățenii se întruneau de patru ori, adică o dată la nouă zile. Formula de promovare a deciziilor era „Sfatul și poporul au hotărât”. Indiferent de statut și de starea materială, fiecare cetățean avea dreptul la cuvânt, erau admise inițiativele personale prin propunerea și promovarea diferitor proiecte de legi. Libertatea discuției nu era îngrădită, doar că nu era tolerat comportamentul indecent la tribună.

Participarea activă la lucrările Adunării poporului cultiva multor atenieni deprinderi de orator, le forma modul de gândire, le stimula activismul civic (exemple din epocă ne oferă operele poetilor, dramaturgilor: bunăoară, „*Aharnienii*” lui Aristofan scoate în prim-plan figura țăranului Dicepolis, care a avut o intervenție reușită pentru a fi încheiată pacea cu spartanii). Astfel se justifică părerea că retorica este fiica libertății. Din varii motive (distanțele considerabile pînă la Atena, iminența lucrărilor agricole, lipsa de mijloace de existență), din numărul total de 30-40 mii de cetățeni doar 3-5 mii erau participanți constanți ai Adunării poporului.

Sfatul celor 500 era organul de lucru, adică executiv, al Adunării poporului, care exercita funcțiile acesteia în perioadele dintre ședințe și pregătea lucrările Adunării: elabora și discuta proiectele diferitor tratate, planifica bugetul, alcătuiă ordinea de zi, pregătea hotărârile spre aprobare etc. Sfatul celor 500 era format din reprezentanții tuturor categoriilor populației ateniene libere, câte 50 de persoane din partea fiecărui strat social.

Alături de Sfatul celor 500, în sistemul democrației ateniene exista și **Sfatul celor înțelepți – Areopagul**, unul dintre cele mai vechi organe ale cîrmuirii de stat la Atena (sec. IX-VIII î.Hr.). Era un organ aristocratic, constituit, de regulă, din 60-70 de membri, cooptați, nu aleși. În perioada lui Pericle instituțiile democratice au limitat la maximum competențele acestuia ca organ de stat. Puterea

locală era reprezentată prin judecățile populare, în care completul de judecători se stabilea prin tragere la sorți.

Legile lui Solon, vizînd diverse domenii precum relațiile economice, structura socială, arta militară, administrația publică etc., aplicate abil de către Pericle, au stimulat activismul social al atenienilor. Prevederile legale vizau modificări benefice pentru toate categoriile de cetățeni. Obligativitatea fiecărui cetățean de a-și susține cauza în fața judecătorilor a stimulat interesul pentru cunoașterea și aplicarea acestor legi, determinînd astfel apariția unor noi meserii, de **logograf**, în primul rînd. Logograful – prototipul avocatului și a consilierului liderului politic de azi – era persoana care, cunoscînd foarte bine legile în vigoare și posedînd abilități de oratorie, elabora discursuri pentru solicitanți (care le citeau *ad litteram*). Deschiderea primelor școli de elocință în cetățile grecești, dar și în teritoriile aflate sub stăpînirea sau protecția acestora, este determinat de amploarea proceselor de restabilire a proprietăților, dar și de libertatea de exprimare de care se bucurau toți cetățenii în demosul antic.

II.2. Primele școli de retorică. Conform datelor de care dispunem, primele școli de retorică au apărut în teritoriile grecești (Sicilia) în secolele V-IV î.Hr. Retorii în aceste școli erau, de cele mai multe ori, foști oratori sau logografi, care primeau sume substanțiale pentru munca lor (*Anexa nr. 2*).

II.2.1. Școala lui Corax, deschisă în Sicilia, a devenit cea mai solicitată și vestită. Datorită principiilor pe care le folosește, Corax se apropie foarte mult de sofști, pentru care principalul nu este dezvăluirea adevărului, ci conducerea adversarului către obiectivul dorit, fie acesta veridic fie fals. Împreună cu discipolul său Tisias, pune în aplicare tehnici și principii eficiente în cîștigarea proceselor judiciare, numeroase la acele timpuri. De numele lui Corax este legată apariția către anul 460 î.Hr a primului manual de retorică – *Techne Rethorike*, preluat și utilizat ulterior în alte școli de retorică din teritoriile grecești. Tot Corax este cel care structurează discursul în cinci părți componente:

1. **exordiul** (introducerea);
2. **propoziția** (enunțul);
3. **expunerea** (descrierea);
4. **argumentarea** (lupta polemică, anerisirea);
5. **permovet** (încheierea).

II.2.2. Școala lui Antiphon (480–411 î.Hr.). În virtutea relațiilor comerciale intense între Atena și Sicilia și a practicii evidente de cîștigare a proceselor judiciare de către cei cu „școală”, oratoria începe să suscite tot mai mult interesul ateniienilor, înregistrîndu-se o solicitare crescîndă a abilităților oratorice cultivate. Cel mai de seamă retor al acestui tip de elocvență – judiciară, devine Antiphon, care restructurează și înobilează disciplina retorică prin introducerea unor noi tehnici, care, odată însușite de către elevi, puteau fi puse în aplicare, fără greș, în orice litigiu. Discursul își menține invariabile părțile componente, așa cum fuseseră stabilite de Corax, doar că pentru argumentare se elaborează teoria aparenței de adevăr, în cadrul căreia se cercetează, prin reducerea la absurd, toate argumentele posibile (locurile comune), ca apoi varianta corectă să fie mai ușor acceptată de către partea adversă. Cele mai relevante dintre aceste locuri ale argumentelor, „descoperite” de Antiphon, se utilizează și astăzi în procesele judiciare.

II.2.3. Școala lui Lysias (440–c.380 î.Hr.), orator ateniian, originar din Africa; de tînră pleacă de acasă în Italia meridională pentru a se dedica studierii retoricii. Unul dintre cei mai buni elevi ai lui Corax, Lysias (Lisias) fondează el însuși, mai tîrziu, o școală de retorică. Principiile acesteia diferă puțin de cele ale școlii lui Corax, principala idee în alcătuirea discursului fiind axarea pe cunoașterea auditoriului (caracter, trăsături etc.) și a contextului. Stilul alocuțiunii trebuie să fie sobru, simplu, clar, fără efecte false și fraze pompoase. Metoda de studiere preferată era bazată pe valorificarea experienței predecesorilor prin însușirea și rostirea repetată a discursurilor acestora. Lysias devine unul dintre cei mai buni profesori de retorică din Atena, fiind și cel mai de temut rival al lui Isocrate. Cîteva dintre discursurile sale au devenit clasice: „*Împotriva lui Eratostene*”, „*Împotriva lui Diogiton*”, „*Pentru invalid*” (Anexa nr. 3).

II.2.4. Școala lui Gorgias (483–380 î.Hr.). Gorgias din Leontinoi (Siracusa) este un nume de răsunet în istoria școlii eleniste de retorică. Însuși Platon i-a acordat un loc deosebit în opera sa, consacrîndu-i unul dintre dialogurile sale celebre – „*Gorgias sau despre retorică*”.

Gorgias vine la Atena în calitate de sol (ambasador al Siciliei) pentru soluționarea unui oarecare litigiu. Discursul rostit în Adunarea populară impresionează într-atît pe cetățenii atenieni, încît Gorgias fu

lăsat să plece abia după ce promisese public să revină la Atena. Școala pe care o înființă la Atena era, de fapt, mai mult ambulantă, deoarece timp de 40 de ani el a colindat toată lumea greacă, exersînd cu toți doritorii.

Gorgias preia principiile școlilor enumerate deja, considerînd esențială metoda însușirii textelor oratorilor cunoscuți prin expunerea lor repetată. Reușita alocuțiunii depinde nu doar de auditoriu, dar și de subiectul abordat, și, îndeosebi, de iscusița oratorului. De asemenea, retorul considera foarte importantă etapa anerisirii (disputatio), adică a neutralizării replicilor prin lansarea reușită a glumelor, luarea în zeflema a adversarului etc. Lui Gorgias îi aparține meritul de a introduce *discursul epidictic* ca tip de elocință: discursul de elogiare era în vogă la Atena de mai mult timp, dar în maniera poeziei lirice, pe cînd Gorgias a creat un tip aparte de proză – cea poetică. Aceasta constituia expunerea discursivă simetrică înnobilită cu paralelisme, asonanțe, aliterații, metafore, perifraze, cunoscută cu numele de *proză gorgianică* sau *stil înzorzonat*.

II.2.5. Școala lui Isocrate (436–338 î.Hr.). Discipol al lui Socrate, rival al lui Platon, Isocrate este primul retor care deschide la Atena, în a. 392 î.Hr., o școală de categorie înaltă, aceasta fiind, de fapt, unica din Grecia care pregătea oratori profesioniști de larg profil, de o manieră cu totul aparte. Școala lui Isocrate este considerată predecesoarea universităților. Pe lîngă retorică, aici se studiau dreptul, politica, filozofia, arta. În viziunea lui Isocrate, retorica, o concurentă a filozofiei, este cea mai importantă știință, deoarece ea selectează tot ce este mai de preț în celelalte științe.

Experiența lui Isocrate de logograf și retor i-a permis elaborarea unor tehnici speciale de aranjare a argumentelor într-un sistem foarte eficient. Preluase de la învățătorul său principiul măsurii ca valoare umană supremă, pe care îl aplica atît în viața cotidiană, cît și în arta discursului. Desconsidera elementele poetice în elocință și, spre deosebire de Gorgias, aprecia claritatea, exactitatea, limbajul accesibil, fără podoabe înșelătoare. Armonia discursului trebuia să fie asigurată de echilibrul logic al dovezilor, de precizia și eleganța termenilor aleși cu meticulozitate de către orator. Școala sa, profund umanistă, a avut un succes imens: eliberată de metodele de însușire mecanică a unor tehnici perimate, care puteau fi aplicate oricărui subiect, de repetarea papagalicească a

discursurilor-model, ea promovează implicarea elevilor în procesul de elaborare a discursului, solicitându-le judecarea și evaluarea corectă a probelor pro și contra, meditarea profundă asupra distincției dintre valori și non-valori. Astfel discipolii săi nu deprindeau doar o meserie, ci deveneau personalități cu perspective largi de înțelegere a realității, altfel spus „aveau cultură generală”.

Isocrate ar fi fost și un bun orator, dacă n-ar fi suferit de *trac* (teama de a vorbi în public). Oricum era considerat adevărat maestru al elocinței solemne: dovadă stau cele câteva discursuri epidictice lăsate moștenire – „Cuvîntarea panateniană” (*Panathenaikos*), pe care a elaborat-o timp de trei ani, și „Panegiricul”, capodoperă isocratiană pregătită timp de 10 ani, consacrată Olimpiadei din 380 î.Hr. Deși nerostit, acesta este unul dintre cele mai de seamă discursuri ale antichității. Acestea și altele („*Către Nicocles*”, „*Nicocles și ciprioții*”, „*Despre pace*” (*Peri eirenes*), „*Areopagitikos*”) l-au consacrat pe Isocrate drept maestru al discursului epidictic (*Anexa nr. 4*).

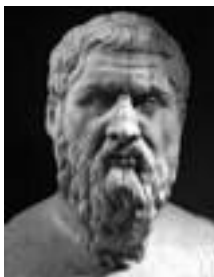
II.3. Personalitățile ilustre ale Greciei antice despre retorică. În promovarea și susținerea interesului pentru retorică o contribuție decisivă au avut-o anumite personalități, precum filozofii Socrate, Platon, Aristotel și mulți alții.

Socrate (469–399 î.Hr.), părintele dialecticii, a avut un rol imens în evoluția oratoriei grecești. Este considerat autorul mai multor metode și principii retorice, precum *metoda mortului în*

popușoi, ironia socratiană, întrebările-capcană, metoda prin întrebări și răspunsuri scurte ș. a. (*Anexa nr. 5*). Lupta cu sofistii, pe care i-a calificat drept „falși înțelepți”, „pescari care aruncă momeală falsă”, ghidați în activitatea lor de principii false: „Nu trebuie să cunoști esența lucrurilor, ci doar ceea ce pare a fi aceasta”, l-a marcat pe Socrate pentru toată viața. Din „*Dialogurile*” lui Platon aflăm amănunte interesante despre polemicile, discuțiile și trăsăturile elocinței socratice. Cuvîntările nu și le scria (de fapt, nici nu știa să scrie), ci le rostea peste tot, mai ales în fața tinerilor pe care îi educa în spirit rebel și

provocator. Socrate a rămas în istoria retoricii grație „*Dialogurilor*” lui Platon, care i-au promovat imaginea, și generații la rând l-au admirat astfel, fără să fi citit textele vestitelor sale discursuri și dialoguri.

Unul dintre distinșii discipoli ai lui Socrate a fost **Platon** (427–347 î.Hr.). În literatura de specialitate Platon era considerat adversar al retoricii, deși Quintilian mai târziu demonstrează că, de fapt, Platon nu avea nimic împotriva retoricii, ci era contra oratoriei false și lingușitoare. El introduce ideea de verosimil, conceptul de orator cinstit: „Dacă sînt două feluri de retorică, cea dintîi e lingușire și demagogie (...), iar cealaltă există ca să facă sufletele cetățenilor mai bune”. Trebuie de subliniat diferența pe care Platon o face între *plăcut* și *bine*, neacceptînd plăcutul cu orice preț, ci militînd pentru bine, indiferent dacă acesta convine sau nu. „Oratorul e om al artei și al binelui”, afirma el deseori. În una dintre lucrări optează pentru transformarea retoricii în știință.

În calitate de teoretician al retoricii, Platon lansează ideea unității dintre analiză și sinteză, considerînd absolut necesare două tipuri de competențe pe care ar trebui să le posede oratorul: a) *de generalizare a faptelor și a evenimentelor disparte, pentru subordonarea lor ideii principale*; b) *de divizare și analiză minuțioasă a fiecărui argument în parte*. Tot lui Platon îi aparține ideea proporționalității părților componente ale discursului. Platon era de aceeași parte a baricadelor cu Socrate și Aristotel în polemica cu sofistii, desconsiderîndu-i și combătîndu-i.

Demostene (384–322 î.Hr.), ilustru orator al antichității, promotor al elocinței politice și judiciare, a lăsat posterității **61 de discursuri, 56 de cuvîntări și cîteva scrisori**. Cele mai vestite discursuri judiciare ale lui Demostene sînt: „*Despre coroană*”, „*Despre solia criminală*”, iar dintre cele care l-au consacrat ca celebru politician și patriot – „*Filipicele*”, „*Olintienele*”, „*Chersones*”.

Cel mai vestit orator grec a rămas orfan la numai șapte ani. Tutorii îi risipesc averea moștenită de la părinți. Abia la vîrsta majoratului

Demostene are dreptul să atace în judecată pe cei care l-au nedreptățit. Prin eforturi deosebite, despre care se povestesc legende (deoarece avea o sănătate precară, exersa foarte mult și cu o insistență disperată: în timpul furtunilor pe mare, încerca prin strigățul său să acopere vuietul valurilor, pronunța cele mai dificile cuvinte cu gura plină de pietre, iar pentru a-și învinge ticul supărător și jenant pentru postura de orator, anume mișcarea involuntară a unui umăr, a atârnat un paloș exact la nivelul acestuia, așa încât ori de câte ori umărul zvîcnea, paloșul îl rănea pînă la os ș.a.m.d.) cumulează experiența extrem de valoroasă pentru un orator. Astfel, bine motivat și suficient de pregătit în arta oratoriei, Demostene obține condamnarea tutorilor săi. Apoi își continuă demersul oratoric în calitate de logograf.

Activitatea politică și-o începe prin susținerea publică a democraților izgoniți din Rodos. Dar cele mai vestite discursuri ale lui Demostene cu genericul „*Filipicele*” (cuvîntări împotriva regelui Filip, dușmanul Atenei) au reprezentat modele de patriotism și demnitate. Prin aceste discursuri vestitul orator a susținut și a încurajat cea mai mare parte a populației Atenei la acțiuni de nesupunere intenționale de cucerire ale lui Filip Macedoneanul. Demostene, cum nimeni altul, știa să trezească și să mențină în compatrioții săi entuziasmul sfînt al dragostei de patrie. „*Filipicele*” sale, celebre prin forța lor persuasivă, l-au impresionat puternic pe însuși regele Macedoniei, Filip al II-lea, care recunoștea că numai cuvîntările lui Demostene îi pricinuiseră mult mai mare rău decît toată armata și flota greacă.

Discursurile politice ale lui Demostene au devenit clasice. Cea mai valoroasă realizare a lui Demostene, rămasă posterității ca model inestimabil al elocinței antice – discursul „*Despre coroană*” constituie capodopera oratorului. (*Anexa nr. 6*).

Școala sofistă apare, după Hegel, ca o necesitate atît a poporului care a generat-o, cît și a culturii europene care o aștepta (Hegel G. F, *Istoria filozofiei*, vol. I, p. 337). Etimologia cuvîntului „sofism” duce la numele zeiței înțelepciunii Sofia și deci **sofist** înseamnă **înțelept, savant**. În viziunea unor filozofi școala sofistă a avut o mare

importanță în cultivarea spiritului polemist de contradicție la tinerele generații și a fost un bun stimulent pentru evoluția culturii elene. Școala sofiștilor are doi reprezentanți de valoare rămași în istoria culturii universale – **Protagoras** și **Gorgias**.

Protagoras (c.485–c.415 î.Hr.), originar din orașul Abdera, Tracia, a fost o personalitate puternică, influențând mult colectivitatea în care a trăit. A dus o viață liniștită, chiar monotona, dar este acuzat de ateism pentru lucrarea „*Despre zei*”, care se presupune că a fost arsă în public. Exilarea din Atena a constituit sancțiunea impusă, pentru că a scris: „Despre zei nu pot să scriu nici dacă există, nici dacă nu există, căci multe sînt cele ce împiedică această cunoaștere”. Este considerat întemeietor al școlii sofiste.

Discipol al lui Heraclit, autorul celebrei fraze „Totul curge și nimic nu rămîne”, Protagoras ajunge la concluzia că lucrurile nu există decît prin faptul că le simțim. Și cum fiecare om simte într-un anume fel și deci judecata unuia nu corespunde cu a celuiilalt, logic se impune afirmația „Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sînt că sînt și a celor ce nu sînt că nu sînt”, care ne-a parvenit prin „*Dialogurile*” lui Platon. Astfel, teza sa principală, cristalizată în această afirmație devenită celebră, răstoarnă ordinea de pînă atunci a lumii și așază centrul universului în onticul uman. Teza lui Protagoras avea două coordonate principale:

raportarea realității la om, considerat în sine concept categorian, generic, realitate rațională;

omul ca individ concret, divers, neidentificabilul cu altul.

Prima relație este axată pe echilibrul universal, pe continuitatea și menținerea rațiunii și a raționalului. Cea de-a doua, valabilă și astăzi, este o relație de măsurare a realității prin raportarea la individualul din om, la diversitate. Astfel lui Protagoras îi datorăm înțelegerea omului ca spiritualitate individuală, suverană și responsabilă pentru ceea ce spune și pentru ceea ce întreprinde.

Protagoras era foarte apreciat în Grecia de către conducători și oamenii puterii (bunăoară, a discutat cu Pericle, o noapte întreagă, cazul unui cetățean ucis din imprudență prin aruncarea sulitei în timpul jocurilor olimpice). Toate scrierile sale s-au pierdut, doar titlurile au fost fixate de Diogenes Laertios. (*Despre viețile și doctrinele filozofilor*, Colecția „Plural Clasic”, Iași: Polirom, 1997).

Protagoras, „fondatorul discuției polemice și a metodei numită

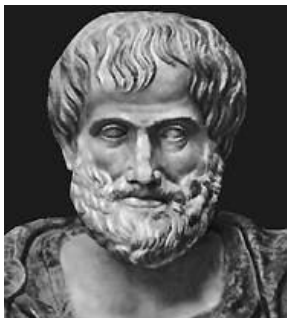
socratică, a inventat raționamentele eristice, a cercetat locurile comune și argumentarea neconstrângătoare ca tehnică de raționament, a sistematizat părțile discursului și a clasificat discursul în patru specii: de implorare, de întrebare, de respingere, de încurajare”. (Mihai Gh. *Op.cit.*, p. 48.).

Gorgias (c.483–380 î.Hr.) este cea de-a doua personalitate reprezentativă a școlii sofistilor, autorul tratatului de filozofie „*Despre neant sau despre natură*”, profesor al lui Tucidide. Platon i-a dedicat unul dintre dialogurile sale, care îi poartă numele. (Platon, *Gorgias sau despre retorică*, traducere Th. Simenschy, București: Vestala, 2000). Fiind foarte bogat, foarte cultivat și foarte apreciat în cercurile înalte ale societății elene, era, de fapt, și exponentul aripii elitiste a sofistilor, în opoziție cu cealaltă fracțiune – democratică. Celebru exemplu care caracterizează modul de a gândi al lui Gorgias este următorul: „Nimic nu există, și dacă există nu poate fi cunoscut, și dacă poate fi cunoscut nu poate fi comunicat” (în perfectă concordanță cu principiile filozofice ale lui Protagoras). Gorgias se oprește la obiectivul de cunoscut și aici depășește relația pe care Protagoras o cantonase între conștiință și obiect.

Istoria filozofiei analizează atitudinea sa subiectivă față de realitatea obiectivă: discutând dacă adierea vântului este rece sau caldă, mierea este dulce sau amară, Gorgias consideră că nu se poate ști niciodată, „pentru unii e așa, pentru alții e altfel”. Preocupat permanent de perfecționarea artei retorice, a înființat una dintre cele mai vestite școli de elocință. Preluând sensul individual al înțelegerii cuvintelor, ținând cont de ambiguitatea lor și renunțând la verosimil și adevăr, Gorgias se concentrează în jurul calificativelor care au făcut din retorică o artă a manipulării. În opera sa „*Gorgias*”, Platon caracterizează peiorativ acest tip de retorică.

Aristotel (384– 322 î.Hr.), mare filozof grec, numit și **Stagiritul**, după denumirea orașului de baștină Stagira, a fost discipolul lui

Platon timp de 20 de ani. Mai târziu părăsește academia platoniană cu intenția de a deschide, celebra mai apoi, școala peripatetică Lykeion. Timp de mai mulți ani a fost și educatorul lui Alexandru Macedon.

Serviciile aduse de Aristotel științei sînt de neprețuit și greu de evaluat la justa lor valoare. „A îmbrățișat toate problemele și s-a distins în felul de a le pune” – această apreciere înaltă a meritelor dată de către Aristotel lui Democrit i se potrivește de minune și autorului. Multiple sînt domeniile pe care le-a perfecționat și mai multe cele pe care le-a creat Aristotel. Cursurile sale despre aproape toate aspectele existenței umane cuprind:

logica („*Organonul*”);

filozofia naturii (fizica), în care tratează fenomenele lumii materiale, științele naturale (biologie, zoologie), psihologia, meteorologia, astronomia ș.a.;

filozofia propriu-zisă („*Metafizica*”), în care formulează teoria cunoașterii și afirmă că principiile originare au fost materia și mișcarea, impuls inițial divin, care a făcut ca materia să ia diferite forme, să evolueze;

filozofia practică („*Etica*”, „*Politica*”), în care analizează principiile ce constituiau un progres incontestabil în epocă, și anume: combaterea sclavagismului, a ideii de superioritate de rasă;

estetica („*Retorica*”, „*Poetica*”), în care stabilește riguros principiile structurării discursului, regulile exprimării; definește esența artei și reflectarea artistică (*mimesis*), teoria purificării prin artă (*catharsis*) etc.

Ideile, spiritul și maniera de abordare, direcțiile și concepțiile fixate de Aristotel au constituit nucleul dezvoltării științelor, opera sa enciclopedică fiind tezaurul general-uman din care s-au alimentat, de mai bine de 2000 de ani, Răsăritul și Apusul. Concepția aristotelică este, după unii, cea mai vastă din cîte au fost vreodată făurite. (Werner Jaeger, *Aristoteles*, 1928). Studiile actuale au adus numai variante și dezvoltări ale metodei aristotelice, propuse în „*Logica*” sa, care oferea și continuă să

ofere instrumentariul universal indispensabil oricărei științe. Bunăoară, silogismul, ca formă generală a raționamentului, funcționează nu numai în științele universalului și necesarului, în științele care posedă certitudine, ci și în disciplinele care posedă o cunoaștere aproximativă, fie dialectica, fie retorica, sau o cunoaștere conformă opiniei – *persuasiunea*.

Aristotel este **primul teoretician al retoricii**, marcînd prin tratatele sale de retorică („*Retorica*”, „*Topicele*”) și cele adiacente retoricii („*Poetica*”, „*Organonul*”) o epocă nouă în evoluția elocinței în general. În valoroasa lucrare în trei volume „*Retorica*”, el elaborează principiile de bază ale elocinței, axate pe orator, pe auditoriu, pe subiectul tratat, pe context etc. Fiecare volum are domeniul său bine conturat. Primul volum analizează principiile captării atenției auditoriului, menținerii interesului destinatarului, adaptării la rigorile publicului. Volumul al doilea este axat pe caracteristicile emițătorului: nivelul de înțelegere a lucrurilor, orizontul său de cunoaștere, trăsăturile de caracter, abilitățile de orator. Volumul al treilea supune analizei partea tehnică a discursului: rolul și locul procedeele retorice, metodele de structurare a discursului, interacțiunea orator-auditoriu, tipurile și rolul figurilor retorice, mijloacele nonverbale de comunicare etc. În același context trebuie menționat și tratatul „*Poetica*”. În dualitatea cu filozofia a intervenit Aristotel, care a reabilitat retorica fără a pricinui daune filozofiei.

II.4. Evoluția retoricii în Roma antică. Conform legendei și datelor stabilite ulterior, orașul Roma ar fi fost înființat în aprilie anul 753 î.Hr. Orașul care a constituit nucleul viitorului Imperiu Roman cunoaște o dezvoltare vertiginoasă pe parcursul veacurilor VI-V î.Hr., devenind o putere de temut. Tot în această perioadă are loc cucerirea orașelor etrusce de către Roma. Etruria – „regiune antică în centrul Italiei, azi Toscana și Lazio, locuită de etrusci” (*DEI, Nume proprii*, Chișinău: Editura Cartier, 2004) – este inclusă în statul roman și dispăre ca forță politică de pe arena mondială. Anul 509 î.Hr. marchează începutul Republicii Romane, care era condusă de un senat și de magistrați, mai târziu – de consuli aleși anual de către un Senat, format doar din patricieni. În secolul V î.Hr., după revolta

plebeilor, sînt admiși la guvernare reprezentanții acestora – tribunii. Structura politică a republicii, determinată de reforma politico-administrativă a lui Servius Tullius, cel de-al șaselea rege etrusc, suportă unele modificări, constituindu-se prin secolele IV–III î.Hr. în baza cîtorva elemente democratice determinante.

În timpul republicii, Roma a continuat politica de expansiune, cucerind întreaga peninsulă, apoi Peninsula Iberică (sec. II î.Hr.), Macedonia, Grecia, Regatul Pergam, Bitinia, Regatul Pont, Siria, pe care le transformă în provincii romane. Spre sfîrșitul secolului I î.Hr. Roma devine una din cele mai mari puteri ale lumii antice. Pe plan intern însă se confrunta cu profunde conflicte sociale (războaie ale sclavilor, războaie civile, intrigi din senat). După asasinarea lui Cezar (44 î.Hr.) au loc restructurări constituționale, care culminează cu instaurarea principatului, și Octavian August, primul cetățean-princeps, devine împărat în anul 27 î.Hr. Luptele dintre tabăra despotică a împăraților (dinastia iulio-claudiană) și opoziția aristocrației senatoriale diminuează resorturile democratice. Războaiele de extindere continuă, astfel că în anii 96–192 Imperiul atinge apogeul dominării teritoriale și al puterii militare. Se intensifică procesul de romanizare a provinciilor Mesopotamia, Dacia, Anatolia ș.a. După această epocă de înflorire, numită și *secolul de aur*, urmează perioada de declin (secolele III–V).

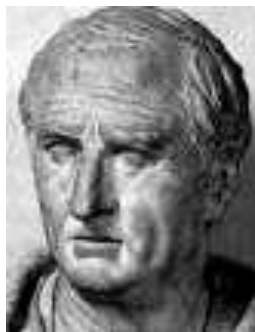
Evoluția fulminantă a retoricii în Roma antică este legată, temporal, de secolul I î.Hr., atunci cînd și Grecia devine provincie romană, iar școlile eleniste de retorică ajung să fie un bun comun al tuturor romanilor. În domeniul culturii Roma continuă să fie centrul spre care converg, din toate părțile Imperiului, oameni de talent și idei. Unitatea intelectuală și morală este favorizată, mai ales în timpul principatului lui August, de învățămîntul comun care oferea generațiilor de tineri culți același fond de cunoștințe, același mod de a gîndi, același procedeu de compoziție. Educația în comun în școală cîștigă teren față de instruirea individuală. Obiectivele învățăturii rămîn aceleași și în perioada imperială: *formarea militară și formarea oratorică*. Printre oratorii de seamă, predecesori ai lui Cicero, trebuie să remarcăm figurile lui **Cato cel Bătrîn** (234–149 î.Hr.), autor al primei opere istorice scrise în limba latină – „*Origines*”, tipul de orator drastic, care, fiind de o severitate devenită proverbială, era poreclit *Cenzorul* (a cerut, în nenumărate rînduri, distrugerea Cartaginei); **Marcus Porcius Cato Uticensis** (95–46 î.Hr.), republican, adversar îndrîjit al lui

Cezar; **Catilina Lucius Sergius** (108–2 î.Hr.), om politic și orator, demascat de Cicero în celebrele sale discursuri „*Catilinarele*”.

Adunarea populară (*populus romanus*), constituită din membrii curiilor stabilite în 300 de ramuri; **Consiliul celor în vârstă**, **Senatul alcătuit din 300 de senatori** – patricieni cu drept de a hotărî; reprezentanții diferitor pătri sociale cu drepturi cetățenești parțiale – toate aceste structuri democratice asigurau imperioasa necesitate de a soluționa, prin consens general, cele mai stringente probleme ale Republicii.

II.5. Contribuția lui Cicero la perpetuarea retoricii romane.

Cicero, marele orator al antichității, s-a născut la Arpinum (Latium) la 3 ianuarie 106 î.Hr., într-o familie care aparținea clasei cavalerilor. La Roma, unde se mută cu familia, beneficiază de o educație aleasă – studiază poezia și retorica cu **Aelius Stilo**, elocința cu renumiții oratori **Marcus Antonius** și **Lucinius Crassus**. Mai târziu, studiază dreptul, asistând pe cei mai reputați jurisconsulți ai vremii – **Mucius Scaevola** și celălalt Scaevola, **Marele Pontific**, și filozofia, cu învățatul **Philon**, conducătorul Noii Academii din Atena, refugiat pe atunci la Roma. În perioada anilor 82–81 î.Hr. își aprofundează cunoștințele de retorică cu vestitul retor **Apollonius Molon** din Rodos.

Cicero începe o carieră strălucită de avocat la vârsta de 25 de ani cu discursul „*În apărarea lui Quintio*”. Adversarul său în acest proces va fi cel mai mare avocat al acelor timpuri – **Hortensius**. În anul următor, 80 î.Hr., Cicero rostește o pledoarie care îi aduce gloria – „*Pro Sexto Roscio Amerino*”. În studiul său „*Brutus*”, Cicero comentează acest discurs: „[...] prima mea pledoarie într-o cauză publică în apărarea lui Sextus Roscius a avut atîta succes, încît de atunci n-a mai fost una care să fie considerată că a depășit talentul meu de avocat”. Astfel își face intrarea în viața publică a Romei tînărul curajos, energic, cultivat, excelent cunoscător al dreptului. Cicero a pledat și în alte procese celebre precum „*Pro Mureno*”, „*Pro Marcello*”, „*Pro lege Manilia*” etc.

Procesul în care Cicero s-a situat pe poziția acuzatorului este procesul lui Veres. Discursurile lui Cicero (cinci rostite) din acest proces

au rămas în istorie sub denumirea de „*Verinelele*”. Avocatul lui Veres, același Hortensius, a renunțat să mai susțină apărarea, vinovăția acuzatului devenind evidentă în urma argumentelor distrugătoare ale lui Cicero.

Cicero a trăit în una dintre cele mai zbuciumate perioade ale Republicii Romane: perioada războaielor civile (războiul civil dintre Cezar și Pompeius, luptele civile dintre Marius și Sylla), a destrămării formei de guvernământ republicane – constituirea primului triumvirat (Cezar, Pompeius, Crassus), constituirea celui de-al doilea triumvirat (Octavianus, Antonius și Lepidus) și a instaurării dictaturii militare. Tot în această perioadă au avut loc răscoalele lui Spartacus, conjurația lui Catilina. Cicero se implică în activitatea politică, manifestându-se ca un partizan consecvent al republicii ca formă de guvernământ. În anul 76 î.Hr. devine chestor în Sicilia (provincie romană), îndeplinindu-și funcția cu multă conștiinciozitate și seriozitate. În anul 66 î.Hr. este pretor urban, iar în 63 î.Hr. accede la funcția supremă de consul, bucurându-se în această perioadă de popularitate în rîndul cetățenilor pentru curaj în elocința sa.

Cicero este singurul dintre oamenii politici ai timpului a cărui candidatură a reușit să se impună la prima evoluare și care niciodată n-a recurs la mijloace nepermise pentru a-și asigura succesul. Plutarh, marele istoric, ne spune că Cicero a intrat în politică cu dorința ardentă de a reuși. A considerat dintotdeauna că un om politic, chemat să servească pe ceilalți oameni, trebuie să-i cunoască bine, să știe nevoile, doleanțele și capacitățile lor. S-a străduit și a reușit nu numai să rețină numele cît mai multor cetățeni, dar să le știe și locuința de la țară, să le cunoască vecinii, prietenii, copiii. Mereu în centrul evenimentelor, a luat atitudine și a acționat conform convingerilor sale, spre binele republicii și al poporului roman, pe care l-a pus întotdeauna mai presus de orice: l-a acuzat pe Catilina de grave abuzuri și l-a înlăturat din viața politică, a luat atitudine împotriva lui Cezar, s-a ridicat împotriva lui Antonius ș.a.m.d. Sînt celebre discursurile politice ale lui Cicero: „*Verinelele*” – în procesul lui Veres; „*Catilinarele*” – împotriva conjurației lui Catilina; „*Filipicele*” – de acuzare a lui Antonius.

Quintilian, entuziasmat de elocința lui Cicero, scria: „Marcus Tullius (...) a întrunit vigoarea lui Demostene, bogăția în exprimare a lui Platon, delicatețea lui Isocrate. Și-a însușit prin studiu ceea ce era mai bun în fiecare dintre ei și a știut să cultive o sumă de calități proprii ale sale, căci el nu se aseamănă cu un rîușor care se formează din apa ploii, ci este

un rîușor care țîșnește din munte”. (Quintilian, *Arta oratorică*. Traducere M. Netco. București: Editura Minerva, 1974, p. 27).

Un orator, în concepția lui Cicero, trebuie să întrunească următoarele calități: **ascuțimea de minte a logicianului, cugetarea filozofului, exprimarea aproape ca a poetului, memoria jurisconsultului, vocea tragedianului și gesturile unui actor celebru**. Cicero însuși a fost un astfel de orator. La talentul său înnăscut pentru elocvență, la temperamentul său vulcanic, la inteligența sa vie și sensibilitatea artistică deosebită s-a adăugat o bogăție a culturii ieșită din comun. Filozofia a fost una dintre preocupările sale din tinerețe, studiind-o atît la Roma, cît și la Atena. Cicero cunoștea bine economia, tradusese și unele tratate de economie. Cicero studia în permanență istoria, care pentru el avea o importanță extraordinară, pentru că „[...] a nu ști ce s-a întîmplat înainte de a te fi născut înseamnă a rămîne tot timpul un copil, căci ce înseamnă o viață de om, dacă nu se împletește prin amintirea din trecut cu viața înaintașilor, pe de altă parte, evocarea timpurilor vechi și citarea exemplelor dau discursului autoritate și credibilitate”. (Cicero Marcus Tullius, *De oratore // Opere alese*. Vol. I-III, București: Editura Univers, 1973, p. 112). Prin urmare, elocvența se cere implicată în relatările istoriei, pentru a-i spori acesteia dimensiunile relevante și viceversa. Așadar, prin elocința neîntrecutului Cicero, vectorul retoricii romane atinge punctul său culminant sub dublu aspect: ca teorie și ca practică socială.

II.6. Perioada postciceroniană. În perioada de după moartea lui Cicero (43 î.Hr.), în virtutea noilor condiții social-politice, se schimbă caracterul învățămîntului retoric și calitatea elocinței politice, mai ales în timpul expansiunii trepidante a Imperiului Roman. Schimburile comerciale ale imperiului sînt foarte intense în primul secol al erei noastre. Acum, cu adevărat „toate drumurile duc la Roma”. Dar această înflorire a Imperiului Roman este însoțită de fenomene negative sub aspect economic și social, care ulterior au surpat temeliile statului:

procesul de concentrare a pămînturilor în latifundii, prin înghițirea micilor proprietari, a fost însoțit de pauperizarea în masă a țărănimii (împroprietăririle făcute de Cezar și de August n-au putut stăvilii acest proces).

sclavii nesupravegheați au lăsat terenurile în paragină, suprafețe mari de pământ nu dădeau randament, roada scădea; toate acestea au condus la apariția noilor clase sociale: sclavii semiliberi – *peculii* – și servii clasați – *liberții*; din rîndurile țăranilor săraciți, semiindependenți, s-a născut o nouă clasă – *colonii*, precursori ai iobagilor. Aceste transformări au fost adevărate seisme social-politice, indici ai noului ce dovedeau că sistemul sclavagist era pe punctul de a ajunge într-un grav impas.

creșterea independenței provinciilor (după războiul civil din anul 69 multe provincii au căpătat drepturi politice) a condus spre diminuarea puterii centrale și, ulterior, la destrămarea statului.

În această perioadă s-a remarcat **Quintilian, Marcus Fabius** (30/40 – 112), în calitate de avocat și orator foarte apreciat de contemporanii săi, dar mai ales prin activitatea didactică. Quintilian a fost primul retor oficial al Romei antice (i se remunera munca cu o sută de mii de sesteri, sumă enormă pentru acele timpuri, cînd un retor particular avea doar două mii). A fost profesor de retorică mai bine de douăzeci de ani. Discipolii săi – Plinius cel tînăr, Tacit, Iuvenal, Suetoniu ș.a. l-au considerat „retor neîntrecut”.

Studiul „*Institutio Oratoria*” („*Principiile artei oratorice*” sau „*Arta oratorică*”), Quintilian l-a scris la insistența prietenilor, după retragerea sa din activitatea didactică. Alcătuit din 12 cărți, „*Institutio oratoria*” a fost conceput ca un manual de formare multiaspectuală a viitorului orator, autorul său fiind considerat precursor al pedagogiei moderne.

Alte două cărți de retorică, publicate de elevii săi după notele de curs, nu s-au păstrat.

Dar, lipsa de conținut a vieții sociale din Roma stimula analiza vieții individuale, interioare, astfel în viața culturală iau amploare noi forme de activități. Aristocrația își găsește refugiu în literatură sau artă. Subterfugiile de ordin tehnic ale avocaților, discursurile stufoase, cu multe podoabe lingvistice ale literaților devin scop în sine. Rupte de viața reală, ele se golesc de conținut,

se pierd în subiecte imaginare, fantastice, rezolvă conflictele astfel imaginate pe bază de legi fictive și neverosimile. Sînt în vogă conferințele-cenacluri – *recitationes* (lecturile din opere personale în fața unui public cu pregătire intelectuală similară), la care poeți, istorici, oratori caută să fie agreabili unui public monden, cu preocupări de ordin estetic. Este apreciat talentul de a încînta auzul auditoriului prin muzicalitatea formei, prin expresivitatea cuvintelor, capacitatea de a epata prin imagini noi, metafore de efect etc. Discursurile oratorilor se axează pe efectele stilistice, ***preponderența elementului „ornandis”*** se manifestă în toate genurile oratoriei și, în general, în întreaga activitate culturală din perioada iulio-claudiană. Subiectele majore, de importanță vitală pentru societate, rămîn în afara preocupărilor oratorilor romani. Astfel retorica intră într-o perioadă de declin, incertitudini și regres.

III. Evoluția retoricii în Evul Mediu și în epoca Renașterii

Cuvinte și expresii-cheie: arte liberale – ciclurile *trivium* și *quadrivium*, elocința sacră, oratorie de amvon, elocința militară, haranga, elocința cotidiană – conocăria, orația, urătura.

Evul Mediu și noul statut al retoricii. Învățământul în Evul Mediu și cele șapte arte liberale: ciclurile „trivium” și „quadrivium”. Limitele structurale și didactice ale retoricii medievale. Preponderența elementului „ornandis” asupra elementului persuasiv. Caracteristicile elocinței sacre și militare. Misionarismul și rolul lui în evoluția retoricii medievale.

Preluarea principiilor retoricii clasice și adaptarea lor la realitățile Principatelor Românești. Primii retori și promotori ai retoricii clasice în învățământul românesc. Elemente de retorică în cronicile moldovenești. Petru Movilă și impulsianarea oratoriei de amvon. Elemente de retorică în folclorul și în tradițiile populare.

Evoluția retoricii în Rusia. Efortul lui M. Lomonosov pentru remodelarea statutului retoricii în Rusia. Caracterul aplicativ al principiilor retorice expuse în lucrarea „Краткіе рукѣдствѣ к краснѣречѣ” (Kratkoje rukovodstvo k krasnorechiju), 1748.

III.1. Evul Mediu și noul statut al retoricii. Epoca Evului Mediu – a scolasticii – nu a putut genera oratori-titani asemeni lui Demostene și Cicero, și nici retori celebri cum Quintilian. Această epocă nu avea nevoie de dovezi și argumente. Tot ce li se solicita oamenilor de rînd era supunerea oarbă suveranilor și autorităților și credința în dogmele bisericii. Retorica, sub aspectul stilisticii practice – *ars ornandis*, devine apanajul elitelor intelectuale (care vedeau în ea un mijloc de desfătare) și un privilegiu al misionarilor bisericii, caracterizîndu-se, în ambele cazuri, prin construcții sofisticate, prin expresii înzorzonate, deseori lipsite de conținut real. Așadar, se poate constata că valoarea socială a artei oratorice, începînd cu perioada postciceroniană, era în permanentă diminuare, iar antagonismul ireductibil dintre păturile societății constituia un adevărat obstacol în perpetuarea valorilor retorice. Cultul antichității – al filozofiei, al științei și al literaturii greco-romane – a dominat și Evul Mediu și Renașterea, doar că sub aspect formal. Îndepărtîndu-se de la viața societății, detașîndu-se de realitatea concret-istorică, ferindu-se de abordări directe, îndrăznețe, retorica exista doar în forma unor specii ale genurilor judiciar, sacru și militar. În virtutea expansiunii religiei creștine și islamice, oratoria își fortifică îndeosebi genul sacru (reprezentat preponderent prin alocuțiunile agitatorice ale predicatorilor, misionarilor și prin predicile de amvon ale preoților), dar păstrează viabile și speciile celorlalte două genuri: harangele militare, pledoariile, rechizitoriile. Acest statut, neonorabil, al retoricii a persistat mai multe veacuri la rînd.

III.2. Procesul didactic – artele liberale. În antichitate noțiunea de artă, care intra în sintagma „arte liberale”, avea sensul de „pricepere”, „măiestrie”, însă și de *tekhne* (activitate de creație în sine), incluzînd astfel și meseriile, și științele. Iată de ce și retorica era considerată „arta zicerii frumoase”. Sofiștii deosebeau *produsele utile* de cele *ce procură plăcere*, Platon le împărțea în *producătoare* (bunăoară, arhitectura) și *imitative* (de exemplu, pictura).

Abia în secolul I î.Hr. Cicero face distincție între activitățile de producere și confecționare ale unor obiecte – *meserii* și „artele” concepute numai de intelect, alias *științele*. Ultimele sînt divizate de către Cicero în *superioare* – politica, arta militară; *medii* – artele pur

intelectuale – poezia, elocința; *inferioare* – pictura, sculptura, muzica și... atletismul (!). Dintre multiplele clasificări operate de antichitate cea mai durabilă în timp a fost cea a **artelor liberale** cu cele două cicluri arhicunoscute **trivium** și **quadrivium**.

În perioada Evului Mediu se atestă în sistemul de învățământ o preluare cvasimecanică a procesului educativ-formativ al antichității, în care retorica deținea unul dintre primele locuri, fiind element constitutiv al ciclului *trivium* (al celor trei elemente) pe lângă celelalte două – *gramatica* și *dialectica*. Ciclul *quadrivium* includea patru discipline, numite și pitagoriene: *muzica* (înțeleasă pe atunci ca raportul matematic dintre sunete), *aritmetica*, *geometria*, *astronomia*.

În programa învățământului secundar ponderea categorică o avea primul ciclu de studii – *trivium*. Gramatica era în capul listei disciplinelor de studii, fiind cea care „îmbrățișa toate „umanitățile”, în afară de retorică, și comporta studiul nu numai al gramaticienilor, ci și al autorilor antici” (Drimba O., *Istoria culturii și civilizației*, Vol. 6. Ediție definitivă, București: Editura Saeculum I.O, Editura Vestala, 1998, p. 136). Înglobând limba cu multiplele sale aspecte (structura limbii, stilistica, deci și procedee stilistice/retorice, etimologia etc.), gramatica oferea și cunoștințe din literatură, anume, metrica, poetica, introducere în teoria literaturii, dar și elemente de istorie și geografie. Manualul de bază era „*Ars minor*”, iar pentru avansați – „*Ars major*” de Donatus. „Lectura și comentariile autorilor clasici îi familiarizau pe elevi cu elocința și cu eleganța limbajului – pe care le studiau apoi, sistematic, la cursul de retorică; o disciplină care nu era separată de gramatică printr-o diferențiere foarte categorică” (Drimba O., *Op. cit.*, Vol. 6, p. 139).

Retorica oferea elevilor setul tradițional de cunoștințe despre părțile componente ale discursului, tipurile de argumente și locurile comune, despre figurile retorice etc. Aplicațiile se axau pe rostirea fragmentelor din discursurile oratorilor clasici și contemporani, pe elaborarea și expunerea diferitor variante de discurs, pe argumentare și contraargumentare în aneirisire (*altercatio* și *disputatio*). Se cere de remarcat și compartimentul elocinței juridice, modest, dar indispensabil cursului de retorică din ciclul *trivium*. Oricare avocat sau jurist parcurgea această etapă inițială, obligatorie în devenirea sa ca specialist.

Strâns legată de retorică, dialectica, înțeleasă ca logică – „disciplina disciplinelor”, era concepută ca o știință universală

necesară tuturor celorlalte: „De la ea vine sagacitatea în cercetare, adevărul în definiție, prudența în expunere” – în acești termeni hiperbolici definește, în sec. IX, această disciplină din trivium Hrabanus Maurus, socotit de contemporani cel mai mare erudit al timpului (Drimba O., *Op. cit.*, Vol. 6, p. 139).

Disciplinele ciclului *quadrivium* nu erau obligatorii în pregătirea secundară, ele fiind mai puțin solicitate până în secolele X-XI. Avocatul Marianis Capella personifică toate disciplinele celor două cicluri, dominante în epocă, și le introduce drept personaje principale în nepieritoarea sa operă „*Nunta lui Mercur cu Filologia*” (*De nuptiis Philologiae et Mercurii*), apărută aproximativ în anul 420 și care ulterior, grație popularității de care s-a bucurat, a fost reeditată de șapte ori. Alegoria celor șapte arte liberale a fost perpetuată și de reprezentările iconografice ale Evului Mediu.

Mai târziu, în secolul al VI-lea, Isidor din Sevilla (570– 636) publică „*Enciclopedia*” și „*Etimologia*”, două studii de mare circulație în mediul cultural, în care tratează cu atenție deosebită valorile inestimabile ale retoricii clasice (Gardes-Tamine J.; *La rhétorique*; Paris: Armand Colin, 2002, p. 31). Definită ca „arta vorbirii frumoase”, retorica devine utilă, mai ales, în domeniul judiciar, astfel se face remarcată o ușoară direcționare a disciplinei spre un spațiu vădit pragmatic. De asemenea, aceste studii, care, de cele mai multe ori, serveau de manuale, propun explicații și exemple de integrare a procedeelelor retorice și stilistice, menite să îmbunătățească mesajul textelor de orice tip. Aceeași tendință se înregistrează și în Evul Mediu tardiv. În secolele XI-XIII modelele antice ale stilului epistolar sînt în vogă în mai toate țările Europei.

III.3. Retorica în spațiul românesc. Gen aflat la periferia interesului științific și didactic timp de cîteva secole, elocința nu devenise indispensabilă în activitățile sociale și culturale în Principatele Românești. Abia în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea se atestă cîteva lucrări, care demonstrează starea modestă a oratoriei în Moldova. Oricum, nu trebuie de ignorat producțiile subsumabile oratoriei ecleziastice.

Literatura de informare exista, iar instrumentariul de cizelare a expresiei, oferit de retorică, nu viza doar elita cărturărească a țării, ci și pe toți cei din sistemele de instruire ale timpului. Printre primele

mostre de analiză, mai bine zis, de menționare a retoricii, se cere relevată prefața lui Ieremia Cacavelas la „*Divanul...*” lui Dimitrie Cantemir, unde autorul face elogiul artei discursului. Este încurajator și tabloul „preocupărilor moldovenești” în materie de proză oratorică eclesiastică prin exercițiile de deprindere a retoricii în manualul descoperit de A. I. Iațimirschi la mănăstirea Neamț.

III.3.1. Elocința românească – preocupări didactice. Elemente de retorică și referiri la regulile acestei discipline sînt înregistrate chiar în letopisețe, care includeau descrieri meșteșugite, portrete – de remarcat în acest context etopeea lui Ștefan cel Mare din *Letopisețul* lui Grigore Ureche. Tot acestui autor îi aparține meritul de a transforma descrierea luptei de la Baia (1467) într-un discurs despre dreptate (cu exordium, narratio, peroratio). Autorii de cronici dețineau ample cunoștințe de retorică. Astfel, despre *ritorul*-episcop Macarie, elevul său Azarie (călugăr la mănăstirea Golia) scria referindu-se la discursul înaintașului său: „Pînă aici au mers *alcătuirile ritoricești* (s.n.) ale părintelui Macarie”. Primele lucrări editate în teritoriile românești: „*Cartea Românească de Învățătură...*” sau „*Cazania lui Varlaam*” (1643) includeau colecții de omilii duminicale, ca și celelalte cărți eclesiastice – „*Cazania de la Cluj*”, „*Codicele de la Sibiu*” ș.a., Omilii de mare pătrundere creștinească au fost tălmăcite din slavonă de către marii cărturari mitropoliții Dosoftei (1624–1693) și Antim Ivireanul (c. 1650(?)–1716); ultimul a tradus, mai ales din grecește, lucrări didactice și religioase, dintre care trebuie menționată „*Didahiile*” – 28 de predici ținute în duminicile și sărbătorile mai importante, la București și Țîrgoviște, în timpul domniilor lui Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino. Aceste omilii – mostre de proză poetică fără egal în literatura veche, întrunind principalele elemente ale discursului retoric: dialogul, ironia, interogația, întrebarea retorică, antiteza, repetiția etc. – fac din autorul lor reprezentantul cel mai strălucit al oratoriei religioase din spațiul românesc.

Mai târziu, la 1725, inspirat de lucrările franciscanului Silvestrus Amelius, Ianichie (Ioannikij) Haleatovsky, prefect al misiunii apostolice pentru Moldova, Țara Românească, Bugeac și Transilvania, a tradus din latină în română, cu „buchii” latinești, unele elemente de învățătură retorică, evidențiind, în mod special, procedeele retorice. Primul manual despre deprinderile oratorice

din spațiul românesc se consideră cel de la Mănăstirea Neamț. Programele didactice ale școlilor din această perioadă includeau în mod obligatoriu referințe directe la arta oratorică, numită pe atunci *vorbă meșteșugită*.

Deceniul V al secolului al XVII-ea, ca de altfel întreaga perioadă de aur, stă sub semnul oratoriei de amvon, adică a retoricii sacre. Operele care conțineau elemente sau secvențe cu referire la retorică au fost: „*Evanghelie cu învățătură*” scoasă de Coresi la 1581, intermediar slavon; faimoasa „*Colecție bizantină de la mănăstirea Govora*”; apoi „*Epistola către țarul moscovit*” de către patriarhul Callist, „*Cuvînt înainte la Sfînta Evanghelie*”, pe care „s-o citească preoții în biserică spre învățătură românilor credincioși” ș.a.

Un interes sporit se înregistrează în aceeași perioadă nemijlocit pentru elocința sacră: slujitorii bisericii au adunat și au trimis către cititori roadele unor experiențe foarte diverse în domeniul elocinței sacre, de la „revalorificarea” unor scrieri aflate deja în patrimoniul prozei oratorice românești, de la „*Evanghelia de învățătură*”, 1581, reeditată 1641, afirmă Mazilu Dan Horia (*Un veac de aur în Moldova*, Chișinău, 1996, p. 126) pînă la opere cu adevărat valoroase. Astfel, secolul al XVII-lea, pe care îl putem așeza în literatura română sub semnul oratoriei de amvon, a generat modele de elocință sacră, modele pe nedrept ignorate sau desconsiderate de cercetători o lungă perioadă de timp.

Așadar, în spațiul românesc, elocința ecleziastică reprezenta cele mai bune modele de proză oratorică bisericească de diferite specii ale genului – predica de amvon, alocuțiunea misionară, omilia duminicală. Modelul demn de urmat pentru proliferarea speciilor elocinței ecleziastice de către clerul din Țările Românești îl prezentau omiliile despre răbdare ale lui Ioan Gură de Aur și „*Omiliile duminicale*” ale lui Petru Movilă. Țările românești au cunoscut mai multe personalități cu merite în acest domeniu – Petru Movilă, Antim Ivireanu, mitropolitul Varlaam, Ianichie Haleatovsky ș.a.

Prima lucrare de retorică în limba română a apărut la Buda către sfîrșitul secolului al XVIII-lea – aceasta a fost „*Retorica*” lui Ioan Piuaru-Molnar. Printre primii retori și promotori ai retoricii clasice în învățămîntul românesc au fost Simeon Marcovici („*Curs de retorică*”, 1834), Al. Aman („*Logica judecătorească*”, 1852), Dimitrie Gusti („*Retorica pentru tinerime*”, 1852); Nicolae Vasile („*Retorica*”),

Ioan Alecsandri („*Retorica*”), Ioan Maiorescu („*Retorica*”) – ultimele trei studii au apărut tot în veacul al XIX-lea. Toate studiile elaborate în această perioadă au preluat principiile retoricii clasice și le-au adaptat la realitățile Principatelor Românești.

Revirimentul retoricii românești ține totuși de secolele XIX și XX. Cauzele evoluției dinamice a elocinței în spațiul românesc au fost determinate de înviorarea angajamentului social al elitelor. Unirea Principatelor (1859) a solicitat un aflux de forțe noi în elocința deliberativă românească. M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, George Bariț, Simion Bărnuțiu și alți fruntași ai mișcării de emancipare națională au devenit cei mai vestiți oratori ai Unirii. Se cere remarcată contribuția lui Titu Maiorescu la conturarea chipurilor exemplare de oratori. Pamfletul său „Oratori, retori, limbuți” (Maiorescu Titu, *Critice*. Vol. III. București, 1930 sau în *Critice*, Chișinău, 1990, p. 347-378) a avut un impact stimulator asupra oratoriei românești de la confluența secolelor al XIX-lea și al XX-lea.

Valențele discursului judiciar la acea etapă au fost relevante în elocința judiciară a ilustrului orator Barbu Ștefănescu-Delavrancea. Era cuceritor prin uluitoarea lui inteligență, prin verva pamfletară, prin vocabularul debordant, cuvântul bine ținut, care, toate launloc și fiecare în parte nu lăsa adversarului nicio speranță. Au devenit clasice discursurile sale „*Inocentul*” și pledoariile în procesul Caragiale-Caion, care au făcut modele clasice din respectivele procese răsunătoare în epocă.

Oratorii români vestiți – Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, Constantin Stere, Nae Ionescu, Nicolae Titulescu – au avut un rol catalizator în promovarea adevăratelor valori umane și naționale nu doar în spațiul românesc, ci și în cel european. În acest sens, meritele lor oratorice incontestabile sînt de neprețuit pentru cultura românească.

III.3.2. Elemente de retorică în folclorul românesc și în tradițiile populare. Deși cele mai tolerate genuri retorice în perioada Evului Mediu erau cel sacru și cel militar, speciile genului demonstrativ cotidian nu au încetat să se dezvolte și să fie perpetuate în spațiul românesc. Condițiile de producție a actului oratoric în domeniul genului cotidian se păstrează, mai ales, prin prilejurile eterne de mult codificate: botez, nuntă, înmormîntare. Astfel speciile elocinței populare – orațiile, urăturile, iertăciunile, bocetele, conocăriile și alte urări cu anumite

ocazii, conservau și perpetuau, prin creația populară orală, diverse nuanțe ale datinilor și ritualurilor. Elaborate de geniul popular, cizelate de-a lungul veacurilor prin rostirea de către generații la rînd, aceste nestemate ale oralității naționale au fost cele mai răspîndite și cele mai cunoscute specii oratorice, constituind și în zilele noastre tezaurul indispensabil existenței și identității noastre ca popor.

Cercetările și preocupările moderne în domeniul folclorului, pornind toate din necesitatea reevaluării unui tezaur, ale cărui valențe au fost secole la rînd neglijate, au deschis noi perspective și sugestii pentru științele comunicării, în general, și pentru retorică, în special. Mai mulți cercetători și-au îndreptat privirile spre creația populară orală ca sursă de procedee artistice – veritabile mostre de artă oratorică, așa încît unele studii conchid: „*Artei de a zice* i-am găsit sursa primordială în limbajul uzual folosit de noi toți” (Vrabie Gh., *Retorica folclorului (poezia)*. București: Minerva, 1978), folclorul oferind generos toate virtuțile sale discursive.

III.3.3. Petru Movilă și impulsionarea oratoriei sacre.

Printre numeroasele merite recunoscute de generații peste veacuri, marele nostru înaintaș Petru Movilă ne oferă și în domeniul oratoriei mostre demne de toată prețuirea și încîntarea – primele cărți de omilii duminicale adaptate la realitățile ortodoxe din acest spațiu, dar și primul discurs care s-a păstrat integral: în februarie 1645, asistînd la căsătoria fiicei domnitorului Vasile Lupu cu marele hatman al Lituaniei, Janusz Radziwill, rostește o *Cuvîntare duhovnicească – cea mai veche orație nupțială din literatura română*, tipărită în polonă în *Cuvînt duhovnicesc* (Kiev, 1645).

Inestimabile sînt meritele marelui cărturar pentru cultura patriei sale Moldova: grație mitropolitului sînt aduse și puse în funcție două tipografii, printre primele din Principatele Românești la 1635, la Cîmpulung Moldovenesc și, la 1637, la Govora; contribuie și prin trimiterea specialiștilor tipografici pentru prima tipografie, cea de la Trei Ierarhi, Iași; și prin susținerea primei instituții de învățămînt din Moldova cu profesori erudiți din Polonia; prin completarea cu cărți a bibliotecilor de pe lîngă mănăstirile românești etc. Vestitului cărturar și teolog îi aparține și lăudabila inițiativă de înființare a

primei instituții de învățământ superior la slavii ortodocși, astfel, la 1631, la Kiev este deschis la Lavra Pecerska ***Colegiul de educație în spiritul credinței, bunelor maniere și artelor liberale*** (ulterior acesta va deveni Academia Kievo-Movileană), cu programul de studii preluat de la universitățile apusene.

A scris numeroase cărți în latină, slavonă, polonă, rusă. Scrierile movilene reprezintă o sinteză originală a sacrului și laicului. În predosloviile, dedicațiile și adresările către cititori inserează armonios date istorice, descrieri geografice, elemente de cosmologie și de medicină, care nu diminuează, ci sporesc eficiența mesajului moral-creștinesc. Petru Movilă face mereu referințe la antichitate, la valorile ei perene; de asemenea, împărtășește conceptul de glorie în interpretarea renașterii, conform căreia omul, creație a Mîntuitorului, trebuie să creeze mereu, ca să justifice marea menire, trebuie să-și consacre activitățile servirii patriei și credinței („Triodionul”, 1631, 1640). Cea mai valoroasă operă a lui Petru Movilă, care a suportat nenumărate reeditări în circa 25 de limbi (doar în română – 17), a fost și rămîne „*Mărturisirea ortodoxă*”, scrisă inițial în latină ca o expunere dialogală, prin 261 de întrebări și răspunsuri, a doctrinei ortodoxe; a devenit în timp cartea de căpătîi a întregii Ortodoxii, constituind un veritabil model de argumentare retorică. (Anexa nr. 7). Petru Movilă este considerat *prima dimensiune europeană a răsăritului slav*. (Mazilu D. H., *Revista de lingvistică și știință literară*. 1997, nr. 1).

III.4. M. Lomonosov și noul statut al retoricii în Rusia. În sec. XVII-XVIII și în Rusia situația retoricii, ca știință și practică socială, era deplorabilă. Arta oratorică se concentrase în mâinile clerului și militarilor. Pentru limba rusă din acea vreme sînt caracteristice numeroase contradicții stilistice și lexicale. În mediul științific domina latina moartă. Cărțile, inclusiv cele laice, erau scrise în limba slavonă bisericească, limbă neînțeleasă de marea majoritate a utilizatorilor. Primele reforme ale limbii ruse, ca și primele cărți științifice în limba rusă, apar grație demersului perseverent al lui M. Lomonosov (1711-1765). Marele savant rus înțelegea prea bine importanța uriașă a limbii ruse literare pentru evoluția culturii poporului său. Orator excelent, Lomonosov aprecia la justa valoare și elocința altor vorbitori. Punîndu-

și drept scop să înlăture din limba literară rusă expresiile vechi și greoaie, neînțelese de omul simplu, elaborează în scurt timp un studiu de retorică – „Краткіе рукѣидстѣи к ретѣрке на пѣльзу лѣбетелее сладкѣречея” („Kratkoje rukovodstvo k ritorike na pol’zu ljubitelej sladkorechija”, 1744). Din cauza atitudinii negative a membrilor consiliului academic, lucrarea nu a fost publicată. Dar, prin dârzenie și efort continuu, M. Lomonosov reușește, la 1748, să editeze studiul, care vede lumina tiparului cu denumirea „Краткіе рукѣидстѣи к краснѣречеѣ” și servește drept manual de retorică pînă la sfîrșitul secolului înregistrînd cinci reeditări.

Un interes permanent pentru elocință se înregistrează în Rusia abia către mijlocul secolului al XIX-lea. Cu susținerea lui Alexandru Herțen, Vissarion Belinskii, Alexandru Homeakov, Nicolai Stankevici se lansează în presă articole și tratate despre diferite aspecte ale retoricii. Se discuta tot mai des și mai aprins despre sistemul depășit de predare a retoricii în diferite instituții. Însușirea papagalicească a unor discursuri nu dădea nicio pregătire aplicativă liceenilor și studenților, îngreunîndu-le doar fraza și aglomerîndu-le memoria. În baza regulilor retoricii însușite mecanic, elevii puteau dezvolta subiecte stufoase, în același timp nefiind în stare să alcătuiască scrisori clare și concise unul altuia. Belinskii se revolta vizavi de sistemul de învățămînt, considerînd oratoria seacă „[...] asemeni unui om care poate merge teatral, manierat, în același timp nefiind în stare a intra și a se comporta normal într-o societate aleasă”, pronunțîndu-se astfel contra unei astfel de predare și însușire a retoricii. Stilistica, iată adevăratul conținut al retoricii, considera el. Scopul retoricii nu trebuia privit ca scop în sine, ci ca un important mijloc de educație formal-funcțională. Astfel prin concursul păturii intelectuale și prin implicarea plenară a personalităților culturii ruse se impune în secolul al XIX-lea un oarecare interes pragmatic pentru valorile perene ale retoricii clasice și se preconizează reorientarea retoricii pe un făgaș edificator.

Epoca de așezare a normelor de viață constituțională în spațiul european devine favorabilă retoricii, care începe să reînvie, și, începînd cu jumătatea a II-a a secolului al XIX-lea, vectorul evoluției acesteia este în ascensiune – lentă, dar sigură.

IV. Genurile și speciile retoricii clasice și contemporane

Cuvinte și expresii-cheie: gen demonstrativ, deliberativ, judiciar, referatul, darea de seamă, conferința, discursul politic, discursul diplomatic, alocuțiunea militaro-patriotică, rezumatul politic, alocuțiunea la miting, cuvântarea de propagandă, lecția publică, prelegerea universitară, referatul științific, rezumatul științific, comunicarea științifică, cuvântarea judecătorului, rechizitoriul, pladoarie, cuvântarea de acuzație publică, cuvântarea de apărare publică, cuvântarea de autoapărare; predica de amvon, omiliile duminicale, cuvântarea la sinod, alocuțiunea misionară.

Criteriile de clasificare a elocinței în antichitate. Delimitarea genurilor în lucrarea lui Aristotel „*Retorica*”. Genul demonstrativ, deliberativ și judiciar. Imaginea istorică a genurilor și a speciilor retorice.

Elocința academică, socială, politică, judiciară, solemnă, sacră, cotidiană. Caracteristici generale. Corelația dintre speciile aceluiași gen. Specificul elocinței social-politice, judiciare și academice la ora actuală. Elocința cotidiană și sacră. Tangențele cu alte genuri.

IV.1. Genurile și speciile retoricii antice. În antichitate erau cunoscute doar trei orientări oratorice: elocința judiciară, deliberativă și demonstrativă (*Anexa nr. 8*). Tipurile de discurs erau clasificate conform circumstanțelor sau situațiilor de comunicare și auditoriului căruiu îi erau destinate. Primul teoretician al retoricii, Aristotel, făcea distincție clară între discursul oral și cel scris. Cicero considera că tipurile de elocință pot fi calificate în funcție de calitățile oratorului: „*sînt oratori care posedă o forță sublimă de gîndire și de exprimare: solemn, hotărîți, neobosiți, de neînvins, gata oricînd să captiveze, să supună inimile. Și aceste toate ei le obțin prin cuvîntările clare, severe, aspre, perfecționate, cizelate. Alții captivează prin vorbirea curgătoare, elegantă, finisată*”.

IV.2. Genurile și speciile retoricii contemporane

IV.2.1. Genul social-politic. În antichitate elocința deliberativă cuprindea în perioada clasică orice comunicare situată pe o poziție *pentru* sau *împotriva* unei acțiuni, de regulă, viitoare. Orientarea spre viitor a discursului politic reprezenta, de fapt, esența acțiunilor politice. Auditoriul este pus în situația de a adopta decizii, proiecte, care i-ar ameliora viitorul.

Actualmente acest gen include următoarele specii: *referatul*, *darea de seamă (raport)*, *conferința*, *discursul politic*, *discursul diplomatic*, *alocuțiunea militaro-patriotică*, *rezumatul politic*, *alocuțiunea la miting*, *cuvîntarea de propagandă*, *lecția publică*. Speciile genului social-politic comportă similitudini care ar putea fi rezumate în următoarele particularități de gen: spectrul larg, atotcuprinzător al problemelor abordate; concordanța deplină între mesajul discursului și linia comportamentală a emițătorului; recursul la mijloace de exprimare accesibile unui auditoriu extins, deseori neomogen și nepregătît, preponderența elementelor de seducere și incitare.

Referatul sau **raportul** poate fi ținut pe diferite teme: politice, economice, culturale etc. și, de regulă, tratează probleme actuale, formulează unele sarcini de viitor, oferă unele soluții la problema argumentativă.

Raportul de activitate, axat pe realizările și problemele unei colectivități, este elaborat de mai mulți autori, dar rostit, de regulă, de liderul comunității date. În asemenea rapoarte se menționează realizările, se scot în evidență deficiențele, greșelile, se formulează sarcini de viitor. În această specie nu se admit improvizări și, de regulă, rapoartele și dările de seamă despre activitatea unei instituții, a unui colectiv, grup se citesc *ad litteram*. Aceste documente de totalizare a activității se deosebesc printr-o logică impecabilă, prin argumentarea tezelor teoretice cu exemple concrete.

Conferința (mai bine zis, **lecția publică**) constituie o expunere făcută în public asupra unei teme. Ea se deosebește prin caracterul pur individual, vorbitorul expunându-și opiniile personale asupra unei sau altei chestiuni. Conferința se adaptează tipului de auditoriu. În cazul când se discută probleme de ordin științific cu un public omogen, pregătit, conferința se raportează la genul academic.

Discursul diplomatic constituie expunerea poziției unui stat, prin intermediul persoanei învestite cu asemenea responsabilități – de obicei, acesta este diplomatul.

Rezumatul politic pune în discuție probleme actuale care interesează întreg auditoriul. O atare expunere publică are mai curând caracter informativ, cu unele comentarii de rigoare.

Alocuțiunea militaro-patriotică se rostește în ajunul sau după un eveniment de ordin patriotic, civic. Alocuțiunea militaro-patriotică se caracterizează prin patos patriotic și conține un îndemn la fapte înălțătoare, eroice. De obicei, este rostită de un lider cu merite militare. Are tangențe cu *haranga militară*, constituind, în același timp, și un îndemn pentru ceilalți.

Discursul politic ia în discuție probleme acute de interes general ale partidelor sau ale mișcărilor politice și este rostit la conferințe, adunări, consfătuiri, congrese de către lideri politici sau personalități importante și cunoscute în întreaga comunitate.

Alocuțiunea la miting poartă caracter social acut, axat pe situația la zi a societății. Are caracter similar cu alocuțiunea militar-patriotică, constituind adeseori un îndemn la soluționarea anumitor probleme. De obicei, alocuțiunile la miting sînt concise și dinamice.

IV.2.2. Genul academic, cu tradiții seculare, descendent din elocința demonstrativă a antichității, include o multitudine de specii:

prelegerea universitară, referatul științific, darea de seamă științifică, rezumatul științific, comunicarea științifică ș.a.m.d. Denumirea acestui ansamblu de discursuri o datorăm celebrului orator francez Olivier Patru (1604-1681), supranumit Quintilian al Franței. Personalitate marcantă a culturii franceze în epocă, era admirat deopotrivă de Racine și de Boileau. În 1640 este ales în Academia Franceză, iar alocuțiunea ținută cu acest prilej a fost primul discurs de recepție, care a și inaugurat tradiția elocinței academice.

Prelegerile universitare, numite și **academice**, sînt cele mai frecvent utilizate specii de discurs academic. Se rostesc în fața unui auditoriu omogen și pregătit. Oratorul le imprimă un caracter sobru, argumentat.

Lecția publică are tangențe cu prelegerea academică, fiind caracteristică și genului social-politic. Lecția publică nu este strict axată pe programe universitare și nu are publicul omogen, cu același grad de interes și cu același nivel de pregătire, ca în cazul prelegerii universitare.

Referatul științific este altă specie a genului academic care are tangențe cu prelegerea academică, dar este de proporții mai mici și se axează pe rezultatele obținute de cercetările vorbitorului. Se rostește la conferințe, seminare, simpozioane.

Comunicarea științifică este un discurs informativ de proporții mici cu referire la cercetările efectuate sau proiectate. Se rostește de către autor în fața unui public omogen și pregătit. Ca și prelegerea, și referatul științific, comunicarea științifică are caracter strict documentat, cu argumente evidente și stil sobru.

Trecerea în revistă, de fapt, constituie un rezumat științific, are tangențe cu celelalte specii ale genului academic, dar și cu rezumatul politic, constituind o expunere argumentată a activității unei instituții sau a unei subdiviziuni a acesteia.

IV.2.3. Genul judiciar (elocința judiciară în antichitate era folosită doar în tribunal și era orientată spre acuzare sau apărare, discursurile situîndu-se la nivelul axelor *just/injust, rău/bine*) include următoarele specii: *rechizitoriul* (cuvîntarea procurorului), *pledoaria* (cuvîntarea avocatului), *cuvîntarea judecătorului*, *cuvîntarea de acuzație publică*, *cuvîntarea de apărare publică*, *cuvîntarea de autoapărare*.

Specificul elocinței judiciare este axat pe următoarele trăsături: toate speciile genului sînt determinate de condițiile dosarului și sînt

axate pe dovezile și probele acumulate în procesul de anchetare. Specificul elocinței judiciare constă în respectarea primatului conținutului asupra formei și a unității tezelor și argumentelor, de asemenea, în asigurarea validității materialului factologic și în conștientizarea responsabilității sporite a emițătorului pentru orice enunț. Oratorul trebuie să fie atent la ordonarea rigidă a argumentelor și la logica impecabilă a expunerii. Toate speciile se supun rigorilor stricte ale stilului oficial-administrativ, sînt emise doar de specialiști, în limitele tematiche impuse de situația concretă și în funcție de specificul auditoriului. Elementul de improvizație este redus la minim, tezele enunțate implică utilizarea unui vocabular specific și a numeroși termeni de specialitate. Respectarea corelației cauză-efect este obligatorie pentru toate speciile, de altfel ca și claritatea și exactitatea expunerii.

Rechizitoriul sau **discursul de acuzare** este rostit de procuror și este axat pe un dosar concret. Rechizitoriul este numit și *sabia justiției*, comportînd un caracter categoric de ofensivă. Are o structură rigidă, este dominat de o logică impecabilă și prezintă argumente infailibile. Este inadmisibilă orice improvizare.

Pledoaria este cuvîntarea de apărare rostită de avocat, aparentul adversar al procurorului. Este, de asemenea, axată pe un dosar concret și este numită *spada inculpatului*. Comportă o vădită tendință de diminuare a gradului de culpabilitate, prezentînd argumente de defensivă. Are caracter deliberativ, educativ-formativ și se află în raport de opoziție cu rechizitoriul.

Cuvîntarea judecătorului este alocuțiunea cu cel mai înalt grad de corectitudine juridică, expusă echilibrat pe o tonalitate sobră și loială. Prezintă un rezumat ponderat al celorlalte două – rechizitoriul și pledoaria, și este rostită într-o atmosferă oficială.

Celelalte specii: *cuvîntarea de acuzare publică*, *cuvîntarea de apărare publică* sînt variante sau derivate ale primelor două.

IV.2.4. Genul sacru (religios) descinde din elocința demonstrativă și include patru specii: *predica de amvon*, *omiliile duminicale*, *cuvîntarea la sinod*, *alocuțiunea misionară*. Rigorile acestui tip de discurs țin de sobrietatea mesajului, de căldura și gravitatea expunerii, de o impresionantă pătrundere afectivă, dozat exteriorizată. Toate comportă un specific de limbaj.

Predica de amvon este alocuțiunea rostită de preot la sfârșitul liturghiei. Este în strînsă legătură cu subiectul de Evanghelie sau cu sărbătoarea religioasă a zilei sau a săptămînii.

Omiliile duminicale (sau cu ocazii speciale) sînt rostite de personalitățile comunității religioase respective și au un caracter sobru și solemn în același timp.

Cuvîntarea la sinod (sinodul fiind adunarea de ierarhi care constituie forul suprem al Bisericii Ortodoxe) este similară cu darea de seamă științifică după structură, conținutul fiind axat însă pe activitatea unei parohii sau a unei episcopii. Este rostită de persoana cu cele mai mari împuterniciri în subdiviziunea ecleziastică respectivă.

Alocuțiunea misionară este un discurs de agitație în favoarea unei sau altei confesiuni. Este rostită de preoți pregătiți în mod special, care intenționează să convingă cît mai multe persoane de justetea dogmelor propagate și să le convertească la confesiunea pe care o reprezintă.

IV.2.5. Genul cotidian însumează mai multe specii: *urarea* sau *alocuțiunea de felicitare*, *alocuțiunea de elogiare*, *toastul*, *alocuțiunea funerară* etc. Aceste cuvîntări mici, dar emoționante, sînt axate pe subiecte din sfera vieții cotidiene: botez, cununie, nuntă, aniversare. Tradițiile frumoase ale românilor, de altfel, sînt conservate și s-au transmis din generații în generații anume prin numeroasele specii ale creației populare orale: *urăturile*, *orațiile la cumătrie sau la nuntă*; *conocăriile*, *iertăciunea*, *bocetul* ș.a. Speciile elocinței cotidiene se rostesc în fața unui auditoriu determinat, au un caracter festiv și confidențial, fără a necesita o argumentare solidă. (*Anexa nr. 9*).

Toastul constituie o urare laconică, sugestivă și se rostește la o masă, într-un auditoriu restrîns sau la anumite recepții. Este un discurs de elogiare care poate fi rostit de diverse persoane, fără un statut anumit.

Alocuțiunea funerară se înscrie în contextul evenimentelor din viața cotidiană. Se rostește în fața unui auditoriu marcat de pierderea irecuperabilă a celui apropiat, de aceea comportă o tonalitate minoră.

V. Etapele de elaborare a discursului. Invențiunea

Cuvinte și expresii-cheie: inventio, dispositio, elocutio, actio, problemă argumentativă, argumentele propriu-zise, silogismul, entimema, epicherema, dilema, soritul, exemplul, inducția, analogia, argumentul personal. Locuri comune intrinseci – definiție, gen și specie, antecedente, consecințe, contrarii, opoziții; locuri comune extrinseci – renumele, mărturiile, titlurile scrise, jurământul.

Părțile indisolubile ale retoricii: *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memorio*, *actio*, abordate de Aristotel în tratatul „*Rhetorica*”. Caracteristici generale.

Invențiunea ca etapă inițială – definiție, scop, intenționalitate. Determinarea domeniului, alegerea subiectului și formularea problemei argumentative. Tipuri de surse. Clasele de argumente. Argumentele propriu-zise, locurile comune și pasiunile. Tipurile argumentelor propriu-zise – silogismul, entimema, epicherema, dilema, soritul, exemplul, inducția, analogia, argumentul personal. Locurile comune: definiție. Locuri comune intrinseci și extrinseci.

V.1. Considerații generale. Anticii au împărțit retorica în câteva etape: *inventio*, *divisio*, *elocutio*, *memorio*, *actio*. Actualmente distingem patru etape:

Invențiunea (în greacă *heuresis*) răspunde la întrebarea capitală „Pe baza cărui material ne construim argumentarea?”. Teoria invențiunii se numește *mantanologia*.

Dispozițiunea (în greacă *taxis*), *dispunerea* sau *diviziunea*, cercetează modul structurării discursului și aspectele privind organizarea argumentativă a unui discurs. Teoria acestei etape este *tasologia*.

Elocuțiunea (în greacă *lexis*) investighează modalitățile lingvistice de expunere a discursului retoric. Teoria elocuțiunii este *tropologia*.

Acțiunea (în greacă *hypocrisis*) este ultima etapă și se referă la mijloacele extra- și paralingvistice utilizate în rostirea discursului. Teoria acestei etape se numește *teatrologia*.

Respectarea rigorilor impuse de aceste patru etape asigură discursului retoric următoarele însușiri: coerență logic formală, probabilitate psihologic opinabilă, unitate stilistică și capacitatea de a obține adeziunea publicului (după Mihai Gh., *Op. cit.*).

V.2. Inventio – invențiunea: definire și obiective. *Inventio* este etapa căutării ideilor, formulării problemei argumentative, acumulării și selectării materialului pentru discurs, evidențierii aspectelor persuasive ale subiectului. *Scopul* rezidă în achiziționarea de idei și de posibilități pentru ulterioara demonstrare argumentată a problemei argumentative (adică a problemei neunivoc soluționate).

Obiectivul de etapă – coerența logică a discursului retoric – este asigurat de respectarea legilor și regulilor de raționament, de definire, de clasificare și diviziune, de inducție, deducție și analogie. Coerența logică determină eficiența oricărui discurs retoric – fie acesta editorial, alocuțiune misionară sau intervenție parlamentară, dare de seamă științifică etc., de aici importanța definitorie a acestei etape pentru celelalte trei.

Noțiunea de **invențiune** este frecvent utilizată în științele tehnice, în retorică însă ea comportă semnificații particulare. Invențiunea descoperă instrumentele care fac pe cineva să se lase

convins și să cedeze. Marii oratori consideră că pentru invențiune sînt necesare trei lucruri: geniul, atenția și metoda. Geniul este facultatea de a întrezări, de a intui și de a înțelege subiectul, este puterea nativă de a-l cuprinde într-o clipă, spontan, în ansamblul său, și de a-i determina rapid componentele sau părțile lui mai importante. Atenția sau *luarea-aminte*, cum îi zicea Cicero, îl apără pe orator de starea de slăbiciune și de moleșeala intelectuală, iar metoda – de debusolare.

Invențiunea are ca *punct de plecare* pentru procesul de elaborare a discursului operația alegerii subiectului și formulării tezei de promovat (titlul). Operația presupune o adevărată dialectică a opțiunilor, o confruntare între stimuli diverși, ai căror surse se află în marea varietate a lumii obiective și subiective. Alegerea subiectului pentru discurs înseamnă și un moment de revizuire generală a tuturor resurselor conștiinței noastre, un dialog sincer și de substanță cu noi înșine, în care se încearcă o inventariere și o evaluare a tot ceea ce am avea de comunicat. Intenționalitatea oratorului este determinantă pentru această operație. De o importanță capitală, în acest sens, este alt factor – libertatea de opțiune. Unele genuri (specii) impun anumite limite libertății de alege; un exemplu concludent îl oferă speciile genului judiciar.

Anume formularea problemei argumentative este operația fundamentală, deoarece felul în care este aleasă soluția ei reflectă nu doar anumite preferințe, ci și o anumită viziune asupra problemei implicate. O formulare adecvată a subiectului indică, din start, și liniile directoare ale tratării lui, definește obiectivele majore. Drept exemplu servesc comunicările în cadrul unui seminar sau al unei conferințe științifice, titlurile editorialelor dintr-o publicație politică sau științifică, alocuțiunile din campaniile electorale etc. Procedul căutării ideilor constă din trei operații:

- *analiza* – reducerea unei idei generale la un ansamblu de idei precise, care se pot sprijini pe un fapt;
- *asociația* – trecerea de la o idee la alta de natură diferită;
- *generalizarea* – trecerea de la o idee particulară la una generală.

V.3. Sursele acumulării. Mantanologia, teoria invenției, cercetează și sursele din care se extrag argumentele necesare soluționării problemei argumentative. Oratorul selectează materialul pentru discursul retoric din următoarele tipuri de surse:

a) **sursele axiomatiche** – enciclopedii, dicționare, manuale, monografii, într-un cuvânt, sursele de documentare universală, accesibile tuturor și valabile pentru orice tip de subiect; denumirea este funcțională, deoarece *axioma* este adevărul fundamental, admis fără demonstrație, fiind evident prin el însuși.

b) **sursele sigure** – documente (Constituția statului, Codul civil sau penal, actele normative, ordonanțele guvernului, dispozițiile directorului etc.), arhive, texte fixe: procese-verbale, dări de seamă, rapoarte etc.), surse de documentare generală, de acces mai restrâns, dar care servesc în calitate de argumente consistente, infailibile;

c) **sursele evidente** – ansamblul observărilor asupra lumii înconjurătoare, asupra anumitor evenimente, fapte, acțiuni; sondajele, mărturiile, opiniile anumitor persoane, adică informațiile empirice, care constituie un izvor de argumente credibile, cu putere de convingere indubitabilă;

d) **sursele simpatetice (sugestive)** – experiența proprie, implicarea personală (*am fost, am văzut, am participat*), investigațiile, cercetarea propriu-zisă, care furnizează cele mai credibile argumente, dovezi forte.

Din aceste tipuri de surse oratorul acumulează mijloacele necesare persuadării auditoriului, selectându-le minuțios. În etapa invențiunii sînt cercetate trei tipuri de probe: probele etice (ethos), probele logice (logos) și cele patetice (patos), care îndeplinesc cele trei condiții ciceroniene, obligatorii pentru discursul retoric: a plăcea, a instrui, a emoționa.

V.4. Clasele de argumente. Pentru a reuși în acțiunile sale retorice, oratorul are datoria să satisfacă deopotrivă *rațiunea, înțelegerea și afectivitatea* auditoriului.

Argumentarea sau justificarea este o operație intelectuală de întrebuințare a probelor pentru a face evident ceea ce este îndoielnic prin ceea ce este cert. (Movilă M., *Retorica*, Iași, 1996). Rolul ei primordial este de a dovedi și a convinge.

Teoria argumentării sau, altfel spus, neoretica tratează multiaspectual argumentarea/confirmarea, oferind pentru determinarea acestora numeroase definiții: din punctul de vedere al logicii – *proces de justificare logică*, al eticii: *ansamblu de tehnici de legitimare a credințelor și a comportamentelor*; din perspectiva lingvistică, *argumentarea este o activitate verbală, de natură intelectuală și socială, prin care se poate realiza justificarea sau respingerea unor opinii*. (Săvulescu S., *Op. cit.*, p. 122-123).

Conform definițiilor primilor retori români, ***dovezile sau probele aduse pentru lămurirea subiectului unui discurs se numesc argumente*** (Movilă M., *Op. cit.*). Ele sînt mijloacele-cheie prin care oratorul convinge pe cineva de ceva și sînt întrunite în cele trei clase de argumente: *argumentele propriu-zise, locurile comune și pasiunile*. La această temă se propun teste de verificare a cunoștințelor (Anexa nr. 26).

V.4.1. Argumentele propriu-zis sînt:

- silogismul	- dilema	- exemplul
- entimema	- analogia	- inducția
- epicherema	- soritul	- argumentul personal

Silogismul (judecata, inferența) este un raționament deductiv prin care dintr-o judecată universală se scoate o nouă judecată prin intermediul unei a treia. Silogismul este alcătuit din 3 judecăți: prima se numește *majoră*, a doua – *minoră* și a treia – *concluzie*. Exemplu arhicitat: *Toți oamenii sînt muritori. Socrate este om. Socrate este muritor.*

Argumentația este un instrument de lucru atît pentru logică, cît și pentru retorică, numai că oratorul nu procedează la fel ca logicianul în utilizarea argumentației, el formulîndu-și raționamentul cu un plus de trăire și afecțiune sufletească. Valoarea silogismului este că asigură forma riguroasă și logică a discursului.

Entimema (silogism retezat) este o exprimare eliptică a silogismului prin subînțelegerea, dar neenunțarea expresă a uneia dintre premise sau chiar a concluziei. Aristotel, studiind entimema, a considerat-o ca argument folosit cu regularitate deopotrivă de oratori și de poeți și aceasta pentru că forma cea strictă a logicii nu apare pentru ea atît de necesară. Această idee l-a preocupat într-atît

pe Aristotel, încît el acoperă cu analiza entimemei o jumătate din spațiul tratatelor de logică și retorică, studiind-o în detalii mai ales în lucrarea sa capitală „*Organonul*”. Silogismul în stare pură este dificil de identificat, mulți teoreticieni calificîndu-l neutilizat atît în limbajul popular, cît și în limbajul artistic. Reconstituirea lui este o operație dificilă. Entimema este considerată, de fapt, *silogismul retoricii*. Gradul de evidență a unor premise sau concluzii a determinat utilizarea preponderentă a entimemelor în toate tipurile de discurs retoric: „Dacă una sau mai multe premise sînt bine cunoscute de către auditoriu, atunci nici nu este nevoie ca acestea să fie enunțate”, considerau încă filozofii și retorii greci. Așadar, auditoriul este factorul determinant în enunțarea sau omiterea propozițiilor din entimeme. De exemplu, *Dorieus a primit coroana la Olimpiadă*. Inutil de adăugat: *Dorieus este învingător la Olimpiadă*, deoarece în Grecia antică era un fapt arhicunoscut – doar învingătorii la Olimpiade primeau coroană.

Cele mai cunoscute modele de entimeme ni le oferă maximele, proverbele, zicătorile: *Mai binele este dușmanul binelui; dacă ești prost nu te porni de-acasă; ce n-a învățat Ionică, nu mai învăță Ion; bun de gură – rău de lucru* etc.

Caracterul imperios al entimemei este axat pe structura subînțeleasă a argumentului complet – silogismul, întrunind cele trei caracteristici obligatorii ale argumentului:

- a) demonstrativitatea logică a silogismului;
- b) seducția ideologică a unei judecăți doxale;
- c) atractivitatea psihologică a unui enunț clar și generalizator.

Concordarea entimemei (maximei, proverbului) cu sentimentele dominante în auditoriu conferă mesajului emis de către orator nu doar credibilitate și persuasiune, ci și autoritatea bunei cuviințe, onorabilitate. Natura doxantică a maximelor (justețea lor neîndoielnică, asumarea apriorică de către public a învățămintelor acestora) constituie un factor de consolidare a argumentării delicate, uneori paradoxale, deseori scandaloase. Mai ales în anerisire și controverse entimema este armă de temut, utilizată frecvent de ambele părți. Așadar, entimemele-maxime au putere de nebănuit asupra auditoriului grație fascinantei evidențe argumentative, dar și eleganței, și clarității lor.

Epicherema este o formă de polisilogism care se obține prin argumentarea sub aspect entimemic a premiselor silogismului dat. Se mai numește *silogism dialectic*. Epicherema mai poate fi definită astfel: un silogism în care una sau ambele premise sînt entimeme. Reprezentarea simbolică este următoarea:

A e C, fiindcă e B.

C e F deoarece e D.

Deci, A e F.

Dilema este o formă de polisilogism alcătuit din două silogisme cu premise diferite din care rezultă una și aceeași concluzie. În greaca veche „di” înseamnă doi, iar „lema” înseamnă argument. Schema logică a dilemei este:

Dacă A e B, atunci A e D;

Dacă A e non-B, atunci A e tot D;

Ori A e B, ori A e non-B,

Deci A, în orice caz, e D.

Confirmarea ideală a acestei formule ne-o oferă următorul exemplu. Benjamin Disraeli, unul dintre oamenii de stat englezi, le zise într-o zi colegilor săi de parlament:

– *Domnilor, jumătate dintre dumneavoastră sînteți niște proști.*

Cuvintele lui produsese efectul unui fulger într-o zi senină. Toată lumea fu scandalizată și i se ceru să-și ia cuvintele înapoi. Disraeli acceptă și răspunse prompt:

– *Domnilor, jumătate dintre dumneavoastră nu sînteți proști.*

Această însușire a dilemei de a cuprinde sau a lovi din două părți i-a atras denumirea de „*argument cornut*” sau „*sabie cu două tăișuri*”. Dilema, argument viu și puternic, poate ușor seduce pe cineva, dar devine periculos atunci cînd adversarul îl poate răsturna în favoarea sa. Scheme ideale de dilemă ne oferă creația populară orală: *ori cu piatra de cap, ori cu capul de piatră; prostului nici să-i faci, nici să-ți faci*.

Soritul, argumentul grămezii (în greaca veche „*sorit*” înseamnă morman, mulțime, grămadă), ***este un polisilogism eliptic***. El se obține prin excluderea din șirul silogismelor a concluziilor intermediare, dar prin păstrarea celei finale. Soritul este, după cum rezultă, abrevierea mai multor silogisme. Una dintre scheme ar fi următoarea:

A e B,

B e C,

C e D.

D e F.

Soritul este axat pe forța evidenței, proprie premiselor axiomatice, principiu incontestabil, care impune o coeziune semantică globală și care conferă discursului relevanță și coerență.

De exemplu: *Săracii n-au bani, au necesități. Necesitățile lor nu țin cont de lege. În consecință, cine nu ia în seamă legea, este capabil de orice și este sortit delincvenței.*

Proximitatea tematică, principiul deducției incomplete sînt indisolubile soritului. Acest argument este utilizat frecvent în elocința politică, mai ales de către mass-media.

Soritul este de două feluri:

a) *goclenian* sau *progresiv* dacă concluziile intermediare excluse îndeplinesc rolul de premise majore;

b) *aristotelic* sau *regresiv* dacă concluziile intermediare excluse îndeplinesc rolul de premise minore.

Ex.: *Nu ai buget, nu ai infrastructură; nu ai infrastructură, nu ai antreprenoriat; nu ai antreprenoriat, nu ai dezvoltare economică, să fie clar, domnilor!*

Exemplul este acțiunea care servește drept model sau persoana care prin calitățile întrunite poate servi ca model. În retorică el este privit ca argument silogistic, în care una din premise exprimă un fapt istoric sau cel puțin un lucru bine cunoscut. Argumentarea cu ajutorul exemplului are loc printr-un fel de comparație. Exemplele sînt de mare ajutor în demonstrarea adevărului sau la rezolvarea cazurilor dificile, căci au capacitatea de a impresiona puternic, de a emoționa, conducînd cu ușurință la formularea concluziei. Primatul silogismului și derivatelor sale în „*Retorica*” lui Aristotel împinge pe planul al doilea alte tipuri de argumente, printre care și exemplul, dar din perspectiva retoricii moderne exemplul ocupă un loc foarte important în toate tipurile de discurs retoric. Exemplul este întru totul persuasiv și accesibil. Se utilizează mai ales în elocința deliberativă. Este de cîteva feluri:

Exemplul istoric, axat pe un eveniment sau fapt istoric;

Exemplul-parabolă, fondat pe structura comparativă a

similitudinii, altfel spus, parabola constă în transferul prin similitudine de la un spațiu cunoscut la altul necunoscut;

3. *Exemplul-fabulă*, fondat pe structura narativă a analogiei. Argumentarea de felul acesta exploatează contextul rural sau forestier, familiar auditoriului pentru a realiza o analogie completă prin transferul din universul animal în sfera social-politicului.

Exemplul îndeplinește două funcții: cea **demonstrativă**, în absența entimemei, și cea **ilustrativă**, în calitate de accesoriu al entimemei.

Argumentarea prin exemplu se poate face în mai multe feluri:

– *a pari* – argumentarea are loc prin același temei, adică printr-un exemplu similar;

– *a contrario* – justificarea are loc printr-un temei opus sau printr-un exemplu contrar;

– *a fortiori* – probarea este susținută de un temei mai puternic.

Inducția este argumentul prin care ne ridicăm de la singular sau particular la general. Inducția este raționamentul cu ajutorul căruia din premise singulare sau particulare obținem o concluzie generală. Ea este de două feluri.

1) *Inducția completă* obține o concluzie generală din premise care epuizează toate cazurile fenomenului dat și este utilizată atunci când numărul speciilor este limitat și când este posibilă cercetarea de ansamblu și cercetarea în parte a fiecăreia.

2) *Inducția incompletă* este forma de raționament inductiv cu ajutorul căruia concluzia generală se obține din premise care nu cuprind toate cazurile fenomenului studiat.

Analogia este silogismul care, din asemănarea anumitor însușiri a două obiecte, conchide posibilitatea asemănării celor două obiecte și în privința altor însușiri. De exemplu, din faptul că există o asemănare între condițiile necesare vieții pe Pământ și cele existente pe Marte se conchide probabilitatea existenței vieții pe această planetă.

Sau un alt exemplu: *Întreruperea somnului în mijlocul ciclului, spun japonezii, echivalează aproape cu o sinucidere, cu o veritabilă lovitură de ciomag în moalele capului, fiindcă obligă creierul să treacă de la 8 pulsații pe secundă la peste 30.* (Percec Arcadie, *Universul complex al insomniei*. București: Editura Ceres, 1989, p. 44.).

Argumentul personal este cunoscut și sub numele argument-bumerang, îi este specifică însușirea de a respinge și a răsturna argumentele ori pretențiile adversarului prin faptele sau cuvintele sale proprii. Pentru aplicarea lui corectă se face analogie cu bumerangul.

Ex.: Vladimir Voronin a enunțat: *Important e să fim oameni, nu în ce limbă vom vorbi*. Urmează replica oratorului din opoziție: *Atunci de ce permițezi PCRМ să mai adopte o limbă de stat? Important e doar că sîntem oameni, nu în ce limbă vorbim, nu-i așa?*

V.4.2. Locurile comune. Locurile comune sau locurile argumentelor – topoi (în greaca veche „topoi” înseamnă locurile argumentelor, în latină acestea fiind „loci”) **se numesc sursele sau izvoarele de unde pot fi scoase argumentele în orice cauză sau în orice susținere**. Ele se referă la noțiunea de plasare sau localizare: a unor idei admise în mod general, a conceptelor, a citatelor, a asociațiilor consacrate (Săvulescu S. *Op.cit.*). Ceea ce caracterizează această clasă de argumente este generalitatea, admisibilitatea, accesibilitatea pentru public. Aristotel le-a divizat în „subiecte de invenție obișnuite, comune” și „speciale”. Orice subiect abordat poate fi privit/analizat după aspectele sale interne sau externe. De aici rezultă două categorii de locuri comune:

intrinseci, care se referă la subiectul însuși;

extrinseci (accesorii), care se referă la împrejurările din afara subiectului.

V.4.2.1. Locurile comune intrinseci. Principalele locuri comune intrinseci, conform lui Mitu Movilă, Anton Dumitriu și alții, sînt: *definiția, enumerarea părților, genul și specia, comparația*, apoi cele de relație: *contrariile, opozițiile, circumstanțele, antecedentele și consecințele, cauza și efectul*.

Alegerea și integrarea locurilor comune în discurs trebuie să se efectueze cu multă chibzuință și prudență, fără ca oratorul să facă abuz.

Definiția este operația logică prin care dezvăluim conținutul unei noțiuni prin genul proxim și diferența specifică. A dezvălui conținutul unei noțiuni înseamnă a arăta caracteristicile sale esențiale, acest lucru asigurîndu-i definiției un caracter științific.

Definiția este de două feluri: *logică și oratorică*. Definiția logică a obiectului ne dă despre el, mai întâi, o idee generală (genul proxim), adăugându-i apoi o alta, specifică (diferența specifică). De exemplu: *Aurul (lat. aurum) este un element chimic, metal prețios, de culoare galbenă, strălucitor, maleabil și dactil, bun conducător de căldură și electricitate, care se găsește în natură în stare nativă și în nisipuri aurifere și care se folosește pentru a fabrica obiecte de valoare, monede etc.; servește ca etalon al valorii*. Definiția oratorică explică natura subiectului tratat într-un mod particular și în chip însuflețit, înflăcărat: *Aurul – acest demon al ispitei, visul dintotdeauna al tuturor...*

Enumerarea părților este operația intelectuală de separare a subiectului în elementele sau laturile sale componente și de ordonare a acestora într-o succesiune firească. Ea nu se aplică subiectului simplu, ci se întrebuițează când subiectul discursului este complicat, cu scopul de a nu pierde din vedere vreuna din părțile sale componente esențiale. Dacă definiția este un mic discurs care descrie lucrul așa cum este el, *enumerarea se afirmă ca o definiție dezvoltată*. Menirea sa este de a reliefa părțile întregului spre a putea alege și folosi argumente favorabile pentru susținerea discursului. Este esențial să respectăm rigorile enumerării părților.

Ex.: *Săriți voi, **ardeleni** din văile ce se răsfiră către Tisa, voi, **maramureșeni**, care ați adus în Moldova noastră steagul de biruință al bourului, și voi, **bucovineni**, pe care acum 150 de ani v-a smuls cu pădurile și poienile Moldovei de Sus hoja meșteșugită a Austriei!*

Genul și specia. Atît în procesul determinării, cît și în cel al generalizării, se obțin în plan logic ***un șir de noțiuni, dintre care unele sînt generale, iar altele mai puțin generale***. Noțiunile generale se numesc noțiuni-gen, iar cele mai puțin generale – noțiuni-specie. Genul și specia sînt totdeauna legate reciproc, demonstrînd relația dintre general și particular. În virtutea corelativității lor, genul și specia se întrebuițează frecvent în argumentarea retorică.

Ex.: *Dipsacacee – familie de plante asemănătoare cu compozeele, cuprinzînd scaieți, sipică etc., iar sipica este planta care face parte din această familie, adică specia genului dipsacaceelor.*

Comparația este operația retorică prin care sînt puse alături idei sau obiecte asemănătoare pentru definirea unora prin

celelalte. Ea servește ca bază pentru formularea unor concluzii mai clare, iar uneori dobîndește valoarea de argument cu mare forță de sugestie în demonstrație.

Ex.: *Legile lui Solon au fost ca un colac de salvare pentru reformele lui Pericle.*

Contrariile constituie procedeul retoric prin care se pun în evidență deosebirile existente între două lucruri sau fapte. Contrariile sînt de mare efect în expunerea discursului.

Ex.: *Titulescu are pretenții și face fașoane. Are și alte defecte – e un om de talent. Maiorescu nu are decît calități.* (Argetoianu C., *Memorii...* p. 133).

Opozițiile (antonimele) au fost definite de Dimitrie Gusti ca **lucruri ce se resping.** Acest loc intrinsec ne oferă un argument puternic în susținerea discursului prin contradicția ce pune în lumină adevărul. Ele sînt mai intense în nuanțări decît contrariile, indicînd asupra antagonismelor sau contradicțiilor, adeseori ireductibile.

Ex.: *Că e un scriitor mare nu încapе vorbă. Dar la el nu va jigni niciodată și pe nimeni un gînd adînc și obscur, o simțire care să uimească și să arunce în lături, o comparație care să izbucnească, un strigăt care să zguduie, un cuvînt măcar care să nu se poată auzi oricînd.*

Celălalt, foarte nenorocit de la un capăt în altul al vieții sale, creînd cu greutate din măduva și sîngele său opere care l-au înveninat totdeauna de deznădejdea idealului neîndeplinit, un altul care n-a aflat măcar în iubirea frățească a tovarășilor mîngîierea pentru această mare și veșnică suferință, un altul pe care dușmanii nu l-au cruțat, pe care proștii nu l-au iertat, prietenii nu l-au respectat... pe care nimeni nu l-a înțeles în întregimea lui.

Circumstanțele sînt împrejurările care însoțesc faptele expuse în discurs. Retorii antici au adunat toate circumstanțele într-o formulă tehnică: **cine?, ce lucru a făcut?, pentru ce?, cu ce mijloc?, cu al cui ajutor?, în care timp? și în ce loc?** În legătură cu circumstanțele, trebuie să mai reținem că unele sînt *aggravante* sau *amplificatoare*, iar altele *atenuante*. (Anexa nr. 10).

Ex.: *Pe lîngă aceste considerațiuni de ordin politic, mai era încă una de ordin personal sau familial: Aneta Rosetti, sora mai mică a dnilor*

Iacob Negruzzi și Zoe Bengescu (dama de onoare a reginei Elizabeta) și a lui Mitică Rosetti, cunoscut în literatură sub numele de Max, intrase de la începutul anilor 80 în viața lui Maiorescu. La început tovarășă intelectuală, discipolă nelipsită de la prelegerile universitare, pregătite cu ajutorul ei, promovată repede la funcțiile de confidentă sentimentală, Aneta Rosetti a izbutit în câțiva ani să ia locul primei soții a profesorului, expediată la neamurile ei în Germania. Aproape 30 de ani, comunitatea de sentimente, de convingeri și de năzuințe între Maiorescu și Aneta Rosetti nu s-a dezmințit o clipă.

Antecedentele și consecințele sînt evenimentele și întîmplările care s-au petrecut înaintea sau în urma unui fapt și care servesc spre a-l putea recunoaște. Sînt accesoriile indispensabile argumentării din discursurile juridice și politice.

Cauzele și efectele sînt categorii care desemnează suporturile sau termenii relațiilor cauzale. În cadrul unui raport cauzal, evenimentul sau fenomenul care precede și determină producerea altui obiect sau fenomen se numește **cauză**, iar obiectul sau fenomenul care succede și este determinat de cauză se numește **efect**. Interacțiunea dintre cauză și efect are un caracter complex, indistructibil, fiind similară cu cea dintre gen și specie.

V.4.2.2. Locurile comune extrinseci. *Legea, titlurile scrise, renumele, autoritatea, jurămîntul, martorii* (de asemenea, *proverbele, maximele*) constituie un suport argumentativ credibil care îl pune la adăpost pe orator de învinuirile și atacurile adversarului.

Autoritatea – invocarea unei personalități notorii dintr-un anumit domeniu, care are menirea să susțină teza autorului.

Ex.: Thomas Sebeok, unul dintre cei mai importanți semioticieni contemporani, consideră ca semioza este „fenomenul care deosebește formele de viață de obiectele neînsuflețite”.

Legea – argument infailibil, cu mare putere de convingere, utilizat frecvent în toate tipurile de discurs retoric, dar mai ales în speciile genului judiciar.

Ex.: În această ediție s-a aplicat „Hotărîrea Adunării generale a Academiei Române din 17 februarie 1993, privind revenirea la „ă” și „sunt” în grafia limbii române”, de aceea am intervenit cu atîtea modificări.

Titlurile scrise reprezintă documentele care certifică dreptul de autor, dreptul asupra unui imobil, lot de pămînt etc.

Ex. *Dar acest certificat de calitate, eliberat de o comisie guvernamentală, nu vă spune nimic, domnilor jurați?*

Renumerele, ca și autoritatea, este argumentul din exterior, la care apelează oratorul ori de cîte ori are nevoie de un sprijin suplimentar în promovarea opiniei proprii.

Ex: *După cum spunea Nicolae Iorga...; În opinia reputatului lingvist Eugen Coșeriu...*

Jurămîntul este, de fapt, o promisiune, o făgăduială făcută în public cu referire la adevăr, la meserie, la devotamentul pentru patrie sau pentru o cauză onorabilă și în baza căreia autorul își asumă anumite responsabilități, se obligă să procedeze într-un fel anume.

Ex: *Dar cum a putut dl X să nu acorde ajutor unei persoane accidentate, el, medicul, care a depus jurămîntul lui Hipocrat?*

V.4.3. Pasiunile – clasă de argumente afective. Pasiunile (din latină *passio*, -nis). Stare afectivă și intelectuală intensă și stabilă, sentiment puternic foarte precis orientat, care se manifestă ca o tendință polarizatoare a proceselor psihice ale omului, dominîndu-l prin acțiunii lor. (DEI, p.703). Două sînt pasiunile fundamentale în jurul cărora se polarizează multitudinea de emoții și stări sufletești ale omului – iubirea și ura.

VI. Etapele de elaborare a discursului. Dispozițiunea

Cuvinte și expresii-cheie: dispozițiune, exordiu, narațiune categorială, conceptuală, performantă, orfică, perorație.

Noțiunea retorică de *dispositio* (dispozițiune). Ordonarea și echilibrarea părților. Părțile componente ale discursului retoric: exordiul, propoziția, narațiunea, confirmarea, contraargumentarea (*altercatio*) și perorația (*permovet*). Compatibilitatea lor. Noțiuni de dispozițiune completă și incompletă. Cazuri de omitere a unor părți. Studiarea alternativelor și alegerea unui curs de acțiuni. Formularea tezelor generale și a celor de etapă.

Exordiul: definiția, scopul, tipurile. Exordiul simplu, insinuant, fastuos, vehement. Definitivarea exordiului (*conciliat*) și a perorației (*permovet*). Propoziția: simplă și compusă. Statutul propoziției în speciile retorice.

Narațiunea (expunerea). Tipurile narațiunii. Calitățile narațiunii în discursul retoric.

VI.1. Dispozițiunea: definire. *Dispozițiunea* („*dispositio*” în latină înseamnă plasare) **este etapa de structurare a materialului acumulat în invențiune sau, cu alte cuvinte, așezarea subiectului într-o anumită ordine, într-un anumit loc.** Operația de structurare a ideilor și părților constitutive ale unui discurs – dispoziția, mai veche *dispozițiunea* – prezintă în final planul, schița sau proiectul discursului. Scopul etapei este ordonarea ideilor. Organizarea argumentării, ordonarea și echilibrarea părților mici subordonate celor mari, sintetizarea constatărilor și cristalizarea concluziilor sînt supuse legii unității și proporției părților. În etapa a doua oratorul își structurează materialul acumulat, respectînd schema de divizare a discursului în părți componente:

Exordiu (introducere), care testează auditoriul și face intrarea în subiect;

Propoziția, care enunță subiectul, tema;

Narațiunea, care descrie evenimentele, faptele în succesiune cronologică;

Confirmarea, care demonstrează teza, enunțată prin argumente și locuri comune;

Anerisirea (altercatio, disputatio), polemica cu destinatarul, care are drept scop respingerea argumentelor oponentului;

Perorația (permovet), care propune concluziile și prin care se încheie alocuțiunea.

Acestea urmează una după alta într-o ordine logică, sînt compatibile și ordonate deductiv. Dispozițiunea *completă* prevede prezența tuturor părților componente ale discursului, deși actualmente propoziția nu mai e considerată ca atare, iar cea *incompletă* admite reducerea sau suprimarea unora dintre ele. De regulă, se omite propoziția în toate tipurile de discurs, narațiunea – în elocința judiciară și în cea academică, polemica/anerisirea – în elocința solemnă și sacră. Cicero stabilește relații între anumite strategii retorice și părțile componente ale discursului. Astfel, în exordiu oratorul își stabilește autoritatea prin recurgerea la aprecieri etice, iar în perorație recurge la apeluri emoționale.

Dispoziția impune cîteva principii, de care trebuie să țină cont oratorul:

- succesiunea logică și gradația argumentelor;
- concordanța strictă dintre exordiu și perorație;
- firescul și naturalețea ordonării tuturor tipurilor de argumente.

VI.2. Structura discursului retoric. Orice tip de discurs am analiza, surprindem alcătuirea sa ca întreg. Constatăm că un discurs încheiat are anumite elemente reflexive sau afectiv-reflexive, care alcătuiesc o structură unitară cu o compoziție specifică. Pentru clarificarea acestor termeni, de un real folos poate fi recursul la o perspectivă interdisciplinară, analogia cu alte științe. În chimie, de exemplu, prin *elemente* se înțeleg substanțele care pot forma, prin combinare chimică, diverse alte substanțe, iar ***structura reprezintă modul particular în care se leagă diferite elemente constituente ale unei substanțe chimice compuse, modul specific acelei substanțe de dispunere spațială a atomilor.***

Domeniul comunicării verbale nu se abate de la acest *principiu natural*. Aceleași fapte, date, evenimente, idei, adică tot ceea ce alcătuiește materialul invenției se structurează în infinite feluri, în funcție de intenționalitatea mesajului sau de personalitatea oratorului, dar în cazul discursului retoric nu se poate vorbi, ca în cazul altor fenomene (biologice, chimice), de un algoritm unic, universal valabil, așadar – de o structură *passerpartout*. Nu se poate de redus totul la o rețetă, la o relație rigidă, la o formulă. Putem vorbi doar de câteva „modele” cu totul generale, a căror aplicare suferă însă mari modificări prin intrarea în joc a coeficientului de *natură subiectivă a oratorului*, adică a emițătorului mesajului. De exemplu, cărțile despre Ștefan cel Mare, scrise de autori diferiți, ne prezintă chipuri diferite ale aceleiași personalități; câteva persoane martore ale aceluiași eveniment îl vor descrie în mod diferit.

Așadar, putem vorbi doar de principiile fundamentale ale retoricii, care se aplică mai bine de 2000 de ani, dar care, în funcție de condițiile concret istorice, suferă mari modificări și redimensionări. Discursul retoric este structurat conform acestor principii fundamentale, dar și în concordanță cu o anumită viziune asupra lumii (oratorul), și cu un scop bine determinat (mesajul), și în funcție de modalitatea de recepționare a mesajului (destinatar). Una dintre multiplele definiții ale discursului retoric pune accentul anume pe structură: ***Discursul retoric este o comunicare structurată în conformitate cu o anumită viziune și într-un anumit scop, posedând o logică internă integratoare;*** cu alte cuvinte, ***discursul este un text bine organizat, care comunică un***

fapt de natură intelectuală sau obiectivă și implicit un coeficient de natură subiectivă, aparținând celui care enunță discursul (coeficient determinat de un mod propriu de a gândi și a simți în raport cu realitatea).

VI.3. Părțile componente ale discursului. Ca și retorica antică, cea modernă recunoaște și cercetează părțile componente ale discursului, doar că acordă mai multă atenție celor patru, esențiale: *exordiul, narațiunea, confirmarea, perorația*.

VI.3.1. Exordiul este prima verigă dintr-un discurs, cea de introducere. În latină *exordium* înseamnă „început, introducere”. Exordiul trebuie să fie astfel construit, încât să semene mai curînd cu o enunțare decît cu o expunere a unui fapt. Pentru aceasta oratorul „trebuie să arate”, menționa Quintilian, „nu cum și ce s-a petrecut, ci numai să indice despre ce va vorbi”. Prin exordiu se testează disponibilitatea auditoriului. Un discurs persuasiv trebuie să aibă exordiu, neglijarea acestuia îl lipsește din start de calitatea care o pretinde.

Atenția ascultătorilor nu este ușor de cîștigat, dar și mai greu este de menținut. Printr-un exordiu bine gîndit cîștigăm bunăvoința destinatarului, care constă din simpatie, interes și atenție. A intenționa să persuadezi, să seduci renunțînd la exordiu înseamnă a te expune riscului de a eșua din start.

Atît Aristotel, Cicero, Quintilian, cît și retorii români clasici au acordat exordiului spații considerabile în studiile lor. Cercetarea discursurilor clasice relevă că *exordiul ar reprezenta de la o optime la o zecime din întreg discursul*. Nu e riguros stabilită această dimensiune, dar e cert că exordiul este o componentă esențială, atît a discursurilor orale, cît și a celor scrise. Cîtă vreme oralitatea domina în agora, în forum, în tribunale, în disputele filozofice, regulile exordiului oral erau inevitabile. În urmă cu cinci secole a apărut tiparul, apoi jurnalistica propriu-zisă și odată cu ea, desigur, s-a impus o nouă specie de discurs retoric – cel *mediatic*. Mijloacele audiovizuale, cinematografia, telefonía și Internetul au determinat maniere noi de exordiu.

Așadar, ***exordiul este oral sau scris, direct sau indirect. Exordiul oral direct*** rămîne cel care reflectă structura clasică, angajînd în realizarea funcțiilor lui limbajul, mimica, gesturile,

vestimentația, poziția corporală. Oratorul îl prezintă fie *gradînd* tensiunea cognafectivă a publicului, fie abordînd-o *abrupt*.

Exordiul oral indirect este prezentarea făcută de altă persoană, prin formule bine cunoscute: „*Doamnelor și domnilor, invitatul nostru este XY, profesor universitar, președintele Consiliului..., grupului de experți etc*”. La radio se practică un exordiu oral indirect de tipul: „*Dle A, v-ați întors recent de la Expoziția internațională de la Geneva, unde, în calitate de conducător al delegației Republicii Moldova (invitat de onoare, director de instituție etc.), ați făcut un schimb util de idei cu experți occidentali...*”. Clipurile publicitare sînt de neconceput fără exordii directe sau indirecte (vizuale, sonore sau verbale).

Exordiul scris direct este prezentat de emițător în structura firească a discursului său ori aparte, ca un mic discurs (în această calitate menționăm prefețele, cuvintele-înainte, din partea autorului), formula semnatorie ținînd și ea loc de exordiu.

Exordiul scris indirect este prezentat de altcineva, adică este semnat de editor, recenzent, critic literar, autor de avize sau adnotări, care, de regulă, face elogii autorului, fie fățiș, fie camuflat. Exemple: *O astfel de carte apare o dată la zece ani*, John W. Campbell; *Fără îndoială, cel mai exaltant, complex și derutant roman de science-fiction scris vreodată*, Grof Conklin. Introducerea-exordiu la interviul solicitat de ziarul *Contrafort* lui Umberto Eco este exemplu elocvent de exordiu scris indirect:

O discuție cu Eco este o sărbătoare a literelor în care toate subiectele, de la James Bond la James Joyce, sînt decortificate cu meticulozitate de profesorul de semiotică – o teorie a semnelor care trece drept hermeneutică și căreia Eco îi este unul din marii teoreticieni.

Tipologia exordiului în oral-scris, direct-indirect s-a făcut în funcție de calificativele externe ale acestuia; cele interne impun clasificarea exordiului în *simpliciter*, *fastuos*, *insinuant*, *vehement*.

VI.3.1.1. Exordiuul simplu. Exordiuul simplu enunță subiectul într-o manieră scurtă, firească, fără artă. Se utilizează frecvent în discursul academic, politic și sacru. Exemplu de exordiu din comunicarea științifică „Imaginea Mitropolitului Gurie prin prisma publicațiilor din perioada interbelică”: *Personalitatea Mitropolitului Gurie a generat un interes sporit în ultimii ani, dovadă sînt articolele, studiile, conferințele care i-au fost dedicate. Autori consacrați, precum Boris Buzilă, Nina Negru, Ion Negrei au readus imaginea celui care a fost Mitropolitul Gurie.*

Alt exemplu de exordiu simplu, preluat din discursul președintelui Fundației „Ciba”, sir John Eccles, rostit la Simpozionul internațional de la Londra în problemele somnului și ale insomniei, demonstrează eficiența și popularitatea acestui tip de exordiu pentru diferite tipuri de public.

Cînd luăm în considerare și analizăm imensa importanță a somnului pentru ființa umană, respectiv această necesitate de care sîntem cu totul dependenți, petrecînd după cum știm o enormă parte din viața noastră dormind, este surprinzător totuși să știm atît de puține lucruri despre acest subiect fundamental care este somnul. Care este natura acestei reflecții progresive? Cine poate să o spună cu certitudine?

VI.3.1.2. Exordiuul solemn. Exordiuul solemn (fastuos) este o adaptare la un auditoriu pregătit. Este inherent tuturor speciilor elocinței solemne și, în special, discursului epidictic al elocinței social-politice. El caracterizează pozitiv și unele specii ale genului cotidian. Pentru aceeași comunicare despre meritele Mitropolitului Gurie al Basarabiei, un exordiu solemn ar putea fi următorul:

O să vă rețin puțin atenția într-un teren pe care mult timp a crescut iarba uitării – în terenul presei de limbă română din perioada interbelică. Decuplarea forțată de această perioadă impune noi dimensiuni recuperatorii procesului de revalorificare a istoriei Basarabiei între anii 1918-1940. Personalitățile proeminente în peisajul epocii au fost estompate o perioadă lungă de timp. Conferința de astăzi este o minunată ocazie de a readuce printre noi imaginile celor mai de seamă reprezentanți ai poporului nostru, căci prin sacrificiul lor ei și-au cîștigat dreptul moral de a fi prezenți în circuitul valoric esențial pentru cultura românească. Și numele Mitropolitului Gurie al Basarabiei merită să fie înscris cu litere de aur în cartea nemuririi noastre !

VI.3.1.3. Exordiul insinuant. *Exordiul insinuant enunță teza de o manieră aluzivă, deseori ocolind abordarea în direct, din rațiuni de adaptare la un auditoriu nereceptiv, tulburat sau vădit ostil.* Este utilizat frecvent în discursurile politice și juridice. Exemple edificatoare ne prezintă discursurile lui Cicero, Nicolae Titulescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea ș.a.

De exemplu, pentru a învinge neîncrederea și răceala profesorilor de la Universitatea din Cambridge (19 noiembrie 1930), Nicolae Titulescu începe alocuțiunea sa cu acest exordiu insinuant: *Cum aș putea să-mi exprim mai bine, domnule rector, recunoștința mea pentru cuvintele cu care m-ați prezentat acestei distinse adunări? Și cum aș putea să vă mulțumesc mai bine, doamnelor și domnilor, pentru călduroasa dumneavoastră primire decât începînd conferința mea printr-un act de sinceritate, printr-o adevărata mărturisire.*

Mărturisesc că am avut ezitări să primesc invitația de a vorbi azi în fața dumneavoastră. Vă voi spune numai două din rațiunile care m-au făcut să ezit. Prima derivă din faptul ca sînt chemat să fac, timp de o oră, în limba engleză, o conferință în stil universitar. Grea încercare pentru cineva care acum cîțiva ani nu cunoștea o vorbă în limba lui Shakespeare și risca să moară de sete pentru că nu știa cum se cere, pe englezește, un pahar de apă!

Apoi, mi-am spus: la Cambridge lumea trebuie să aibă spiritul internațional și vor fi voioși să impună urechilor lor un sacrificiu egal cu acel ce impun eu gurii mele și astfel că unii oameni de știință să aibă satisfacția de a constata, o dată mai mult, că legea compensațiunii universale a operat.

Alt exemplu ni-l oferă elocința celebrului Cicero:

Cred că vă mirați, judecători, de ce, atunci, cînd atîți oratori și oameni dintre cei mai de seamă șed locului, m-am ridicat eu mai degrabă, care nici prin vîrstă, nici prin talent, nici prin autoritate nu mă pot compara cu ei.

Așa își începe Cicero pledoaria în favoarea lui Roscio din Amerino. Și iată cum comentează Gheorghe Mihai acest exordiu: „Cicero avea 23 de ani; provenea dintr-o clasă pe care am numi-o azi de mijloc, se știa că este un studios, cam atît. Nu se bucura de o înfățișare fizică deosebită, dar vorbea melodios, într-o latină impecabilă.

Judecătorii, oameni de vîrstă medie, obișnuiți în ale proceselor, aveau în față încă un oarecare care pleda. Cicero începe tocmai prin a sublinia dezavantajele lui. Apoi anunță că nu interesul material l-a determinat să-și asume cauza, ci tocmai persoane prietene, care au investit încredere în el, persoane cu trecere prin competență juridică... Judecătorii au ridicat mirați frunțile și și-au spus „Oare ce are a ne spune acest tinerel dezinteresat?” (Mihai Gh., *Op. cit.*, p. 192). Astfel Cicero a captat atenția și curiozitatea judecătorilor și pledoaria sa, pregătită minuțios și rostită cu sinceritate, i-a adus un succes răsunător.

VI.3.1.4. Exordiul vehement. Exordiul vehement reprezintă o intrare rapidă, pasională, în subiect, este dictat de un anumit context sau de anumite circumstanțe, la care se adaptează oratorul. Problema argumentativă este atacată cu multă emoție pentru a cuceri adeziunea unui public dominat deja de neliniște, teamă, dispreț etc. Pasiunile din exordiu au scopul de a monta auditoriul în favoarea oratorului. Exemplul clasic de exordiu vehement ne prezintă „*Catilinara I*” a lui Cicero.

Pînă cînd, Catilina, vei întrebuița tu rău a noastră răbdare? Pînă cînd vom fi noi batjocura turbării tale? Cînd vei pune tu un hotar la ale tale sîngeroase porniri?...

Actualmente, exordiul vehement este caracteristic discursului politic de manipulare, mai ales a celui de incitare.

VI.3.2. Propoziția este partea a doua a discursului și constituie sumarul clar și precis al subiectului, rezumatul discursului într-o singură teză. Propoziția este *simplă* sau *compusă*. Cicero prefera propoziția simplă, Demostene – propoziția compusă. Cercetătorii moderni ai retoricii omit, de regulă, propoziția ca etapă de elaborare a discursului, considerînd-o parte componentă a exordiului sau a narațiunii, oferindu-i doar rolul de punte între partea întâi a discursului – exordiul – și cea de-a doua – narațiunea.

VI.3.3. Narațiunea (descrierea) este expunerea unei fabule într-o anumită ordine, „ea însăși neargumentînd nimic”. După Simeon Marcovici narațiunea poate fi *istorică* (expunerea cronologică, strictă, care se axează pe redarea veridică în timp și spațiu a desfășurării evenimentelor) și *retorică*, adică cea care permite abateri de la ordinea rigidă, mai multe ornamente și digresiuni. Narațiunea, după Quintilian,

este expunerea unei fapte săvârșite sau înfățișate ca săvârșită, care urmărește să convingă. Ea trebuie să fie scurtă, dar nu lipsită de grație.

După Roland Barthes, narațiunea și descrierea reprezintă mărimi cu două fațete, deschise în direcții diferite: în interior – spre substanța conținutului, în exterior – spre substanța expresiei. Rostul narațiunii nu e doar să informeze, ci să informeze astfel, încât publicul (instanța, cititorul etc.) să adere la teza-concluzie a oratorului. Narațiunea e orientată spre rațiunea și afectele auditoriului.

Teoria retorică tradițională afirmă că narațiunea/descrierea propune propoziții descriptive intenționate pentru viitoarea argumentație. Este vorba de narațiunea din discursul judiciar. Unele tipuri de discursuri (de exemplu, cel solemn, cel epidictic) prezintă în întregime sau aproape în întregime o narațiune ce utilizează numeroase procedee retorice tipice: nimeni nu stă să dovedească la mormîntul marelui dispărut că a fost de o imensă bunătate, devotat familiei, funcționar model, absolut cinstit, că nu va fi uitat niciodată. De asemenea, nimeni nu stă să demonstreze, pas cu pas, la o tribună festivă, că cel omagiat are într-adevăr atîtea calități cîte i-au fost atribuite de către invitați.

În discursul politic narațiunea constituie baza de compunere a unei realități cu necesitate logic-formală, alternativă concluziei cu caracter politic, de exemplu, *starea precară a economiei Moldovei este o cauză a schimbării tipului de guvernare în țară*. Narațiunea discursului retoric judiciar constituie expunerea stării de fapte trecute din perspectiva legii ce trebuie respectată. Legea de procedură îl obligă pe judecător să cerceteze probele pentru a-și face o imagine cît mai apropiată de aceea a realității, cum a fost ea, bineînțeles, ca o pretenție care nu poate fi satisfăcută decît subiectiv. În acest tip de elocință narațiunea trebuie să conducă la o anumită clarificare și calificare a faptei și a făptuitorului.

Așadar, ***narațiunea este relatarea unor evenimente în succesiunea lor, iar descrierea s-ar defini ca o relatare a dispunerii spațiale, a expunerii temporale și a configurării concomitente.*** Caracteristicile de bază ale narațiunii trebuie să fie *claritatea, veracitatea și concizia*. Narațiunea este de patru feluri: *conceptuală, categorială, performantă și orfică*.

VI.3.3.1. Narațiunea conceptuală. *Narațiunea conceptuală privește obiectul din perspectiva universalității, totalității ființei, este specifică filozofiei și teologiei.* Descrierea conceptuală *închisă* (dogmatică) este guvernată de principiul nonparafrazei, neîngăduind o respingere a ideilor enunțate; descrierea conceptuală *deschisă* (retorică) este guvernată de principiul comunicării, implicând alegerea și evaluarea intenționată.

VI.3.3.2. Narațiunea categorială. *Narațiunea categorială privește obiectul din perspectiva regularității logice, a explicativității generale, este specifică teoriilor, ipotezelor științifice.* Este și ea de două tipuri: *închisă* (dogmatică) și *deschisă* (retorică). Prima este guvernată de exigențele logicii formale demonstrative care, respectate, nu îngăduie să demonstrăm, ci doar să repetăm demonstrația (altă demonstrație este alt discurs). Cea de-a doua angajează subiectul descriptor într-o atitudine cognitivă, care-l determină să-și asume responsabilități. Este situația științelor zise socio-umane, a expunerilor eseistice popularizatoare de genul colecțiilor „Vreau să știu”, „Arborele lumii” etc.

VI.3.3.3. Narațiunea performantă. *Narațiunea performantă urmărește să modeleze cognafectiv publicul din perspectiva particularului și a individualului obiectului; este specifică dreptului, politicii, jurnalisticii, negocierilor, reclamei și publicității.* Ea nu poate fi decât deschisă. În descrierea performantă există totdeauna un unghi de vedere cognafectiv al subiectului asupra obiectului, o evaluare intenționată, o formă personificată, o verificare prefigurată. Narațiunea performantă, redată de regulă prin limbajul standard, este dominantă în mass media, în conferințe etc.

VI.3.3.4. Narațiunea orfică. *Narațiunea orfică este aceea pentru care obiectul există așa sau altfel, medierea e a subiectului descriptor; este specifică artei, literaturii îndeosebi.* Narațiunea orfică este retorică acolo unde plăcerea estetică este subordonată persuasiunii și poate fi retorică într-o măsură determinată de rolul persuasiunii în realizarea plăcerii estetice, după caz. Pe de altă parte, elementul orfic este implicat și în celelalte tipuri de narațiuni, dar în doze diferite.

VI.3.3. Calitățile narațiunii. În viziunea lui Gh. Mihai, în toate tipurile de discurs retoric narațiunea s-ar caracteriza prin:

- a) subiectualitatea cognafectivă;
- b) cantitatea de informații oferită despre persoane, fapte, stări de lucruri, acte, valori etc.;
- c) indiciile care permit stabilirea relațiilor necesare și suficiente între informații;
- d) tehnica prin care expunerea este selectivă, este intenționată în evaluare, referință etc.

Condițiile de performanță ale narațiunii retorice țin de delimitarea în spațiu-timp a obiectului sau de exprimare a unui punct de vedere, de coerență sub aspect *logic*, sub aspect *asociativ*, sub aspect *spațial* și sub aspect *cronologic*, de oportunitatea și pertinenta în raport cu publicul și tema, de argumentabilitatea fiecărei componente ale sale.

Clasicii retoricii pretind că narațiunea trebuie să îndeplinească trei condiții obligatorii: *credibilitate*, *probabilitate*, *verosimilitate*.

Prima, **credibilitatea**, axată pe *ethos*, înseamnă că relatarea îl implică pe relatant (orator): *Așadar n-am fost acolo, dar am toată încrederea în Delavrancea; n-am auzit cu urechile mele, dar îl cred pe Stere etc.* Prin urmare, oratorul are credibilitate pentru public, aceasta implică mai multe calități cunoscute și verificate de către auditoriu.

Probabilitatea, axată pe *logos*, se referă la introducerea propozițiilor doveditoare prin mijlocirea probelor directe. Regulile de probabilitate retorică se referă la evitarea unor aspecte dăunătoare sau nefolositoare cauzei. De exemplu: dacă guvernăm, nu spunem câte școli rurale sînt într-o stare jalnică, ci câte sînt într-o stare bună. Și invers, dacă sîntem în opoziție. Nu spunem despre condiția violentă a acuzatului, despre caracterul său insuportabil, ci despre iubirea lui de mamă, dacă sîntem avocatul acestuia, și viceversa, dacă avem rolul de procuror, după interes.

Verosimilitatea ar fi condiționată de apropierea de realitate, de aparența de adevăr, de calitatea de a fi plauzibil.

Modalitatea optimă pentru narațiune include, pe lângă toate

aceste condiții, coerența logică a expunerii, claritatea și concizia limbajului, cunoașterea bună a contextului, dar și capacitatea oratorului de a fi simpatic, agreabil auditoriului, deoarece „narațiunea oratorică se face cît se poate sub culorile cele mai frumoase și mai plăcute, așa ca să împătimească și să aprindă pe auditorii săi” (Gusti D., *Ritorica pentru tinerime*, 1852, reeditat București, 1984).

VII. Confirmarea – argumentarea și contraargumentarea

Cuvinte și expresii-cheie: tehnici discursive, problema argumentativă; tehnici de argumentare, a contrario, a fortiori rationae, a majori ad minus, ab absurdo sensum, a simili ad simile. Regula dilemei, regulile stabilizării, continuării, limitării, înțelegerii; anerisire-polemică-dezbateri.

Confirmarea: definiții, caracteristici generale. Soluționarea problemei argumentative. Reguli și tehnici de integrare a argumentelor în discursul retoric. Reguli de tehnică argumentativă. Regula redistribuirii argumentelor și regula substituirii argumentelor.

Anerisirea (respingerea): definiție. Regulile anerisirii. Tactica în polemică și dezbateri; răspunsurile la întrebări. Specificul polemicii în mass-media.

Perorația: definiția, tipurile. Corelația strictă: cauză-efect. Caracterul persuasiv accentuat. Structura perorației retorice. Obiectivele de finalizare a dispozițiunii – planul, schița.

VII.1. Confirmarea – definire. Într-o formulare mai veche, preluată din unul dintre primele manuale de retorică din spațiul românesc, această parte a discursului era definită astfel: „Confirmațiunea este partea discursului în care se probează tot ceea ce s-a zis în propozițiune și apoi s-a dezvăluit în narațiune. Probarea sau dovedirea este partea cea mai principală și neapărată la care tinde discursul. Confirmațiunea este un câmp liber pentru orator în care are să se înfățișeze descoperindu-și puterea judecății celei sănătoase și frumusețile oratorice” (Gusti D., *Op. cit.*, 1852).

În ultimele decenii tot mai des discursul este redus la această parte indispensabilă – confirmarea. Chaïm Perelman a identificat retorica cu teoria dispoziției, aceasta, la rîndul ei, fiind concentrată în teoria confirmării și a respingerii, deci retorica, *mutandi mutandis*, a devenit o teorie a argumentării sub denumirea de neoretorică. **Teoria argumentării** poate fi definită ca „studiu al tehnicilor discursive ale raționamentului practic, prin care oratorul urmărește să determine sau să sporească adeziunea celorlalți la anumite idei sau opinii ale sale” (Săvulescu S., *Op. cit.*, București, 2001, p. 76). Argumentarea reprezintă, „un ansamblu de tehnici de legitimare a credințelor și a comportamentelor. Prin ea oratorul caută să influențeze, să transforme sau să întărească credințele/ comportamentele destinatarului”. (Mihai Gh., *Op. cit.*, p. 45). În general, o argumentare constituie o suită de enunțuri – *E1, E2... En*, astfel încît *En* se formulează sau este afirmat pe baza enunțurilor din jur. Dintr-o perspectivă opusă, este suficient să existe un ansamblu de enunțuri adevărate în vecinătatea unuia singur fals pentru a transfera asupra enunțului fals aparența sau „tenta” adevărului.

Înțelegerea discursului ca ansamblu de strategii prin care emitentul încearcă să-și influențeze auditoriul conferă oricărei forme discursive o forță argumentativă inerentă. Într-o formulă riguroasă, **confirmarea este partea din discursul retoric în care oratorul argumentează soluția-alternativă la problema de rezolvat pe care o susține spre asumarea ei de către public.** Ea ar putea fi numită și argumentare *dialectică, discontinuă, neconstrîngătoare.*

Exigențele logicii formale transpar din principiile ei, valabile și pentru discursul retoric, dar general acceptate de toate științele – *principiul identității, al noncontradicției, al terțului exclus, al rațiunii suficiente; din regulile deducției și inducției, ale operațiilor*

ei de definire, clasificare, diviziune, determinare etc. Exigențele psihologiei transpar din legile acesteia – a trebuinței, a interesului, a reproducerii asemănătorului, a compensației, a optimului motivațional.

Dar discursul retoric, dacă e să luăm ca model pe cel persuasiv, are o organizare proprie, psiho-logică, de la care nu se abate, de regulă nici confirmarea-respingerea. Organizarea discursului retoric solicită împletirea imaginației cu memoria, a coerenței gândirii cu stările afective, a cunoștințelor cu interesul și voința. *„Este fascinant să demonstrezi în fața unui public interesat că suma unghiurilor unui anumit triunghi e mai mare decât 180 de grade, dar e dificil să demonstrezi că X nu merită să fie deputat, în așa fel încât cineva să renunțe la opinia lui și s-o accepte pe a ta”*; aici e vorba nu de demonstrare, ci de argumentare, susține Gh. Mihai.

VII.2. Integrarea argumentului în discurs. Integrarea argumentului în discurs este o operație deosebit de importantă pentru obținerea adeziunii publicului, de aceea se recomandă de respectat trei reguli în ordonarea argumentelor (*Anexa nr. 11*).

argumentele să fie potrivite în materia lor cu subiectul tematic pe care să-l acopere cât mai mult;

argumentele să fie în concordanță cu permeabilitatea cognafectivă a publicului, adică să fie accesibile oricărui tip de auditoriu;

argumentele să fie rînduite psiho-logic, adică să răspundă exigențelor logicii și psihologiei.

Tratatele de drept cataloghează următoarele **reguli tehnice de dispunere a argumentelor**:

- a fortiori rationae – ascedentă;
- a majori ad minus – descedentă;
- a contrario;
- a simili ad simile – analogia;
- ab absurdo sensu.

A fortiori rationae este o regulă utilizată pentru a se extinde aplicarea normei, solicită compararea a două situații: una a necesității logico-formale, alta a comparării prin apreciere. Se formulează prin intermediul expresiilor *cu atît mai mult, cu atît mai puternic,*

aplicabil de la caz la caz, prin stabilirea criteriilor valorice de ierarhizare a ceea ce se compară (de exemplu, dacă opera lui Bellini e frumoasă, cu atât mai mult opera lui Puccini, deoarece Puccini e superior lui Bellini). Regula nu este strictă, în sensul că ar putea să intervină un criteriu de stabilire a ierarhiei valorilor, dar care poate fi neveridic, adică înșelător, cum s-a întâmplat cu Michiduță în povestea „Dănilă Prepeleac”.

A majori ad minus este considerat de unii autori o **particularizare a principiului a fortiori rationae**. Este o modalitate de trecere adaptată solicitărilor din partea normei și ajustată la intențiile utilizatorului. Se exprimă prin expresia *de la mai mult la mai puțin*, semnificând nu numai cantitatea *mult-puțin*, ci și calitatea *puternic, slab, inferior* etc.

Regula **a contrario** este o adecvare a principiului noncontradicției la gândirea juridică.

Regula **a simili ad simile** se referă la raportul dintre ceea ce este cunoscut și ceea ce poate fi cunoscut, prin asemănare cu ceea ce este deja cunoscut de public. *Tehnica analogiei* este mecanismul acestei structurări și ea este aplicată în toate tipurile de discurs. În elocința juridică sînt cîteva situații în care analogia nu poate opera. Tehnica analogiei este aceeași peste tot. Procesul analogiei dezvăluie prezența inducției incomplete în gândirea utilizatorului, astfel că acesta propune soluția problemei argumentative pe temeiul unei teme bine cunoscute.

Ab absurdo sensu este o regulă care solicită presupunerea contrariului, acceptarea unui adevăr prin abstracție, admiterea a ceea ce voim să arătăm că e adevărat prin ceva evident neadevărat. Plecînd de la două teze în contradictoriu, procedeul determină obținerea din teza presupusă adevărată consecințe evident false și astfel îl obligă pe adversar să considere teza opusă ca adevărată. Dacă oponentul este obligat să se contrazică, în mod rațional, atunci el este nevoit să admită ceea ce nu voia să admită (exemple în pledoaria lui Delavrancea „Inocentul”). Sub aspect retoric regula *ab absurdo sensu* servește ridiculizării în sensul că generează o stare de spirit care înlesnește convingerea (persuadarea) auditoriului.

Mai este o modalitate de dispunere a argumentelor în discurs, care devenită populară grație elegantei utilizări de către Nestor (în mitropolia greacă rege al Pylosului, faimos prin înțelepciunea sa, sfătuitorul grecilor în timpul războiului troian), a rămas cu acest nume – **dispunere nestoriană**: aceasta prevede utilizarea celor mai puternice argumente la începutul și la sfârșitul argumentării, lăsând publicului timp, în segmentul intermediar, pentru receptarea, dar și înțelegerea și acceptarea opiniei sau tezei oratorului.

VII.3. Tehnici și reguli de argumentare. Teoria confirmării cercetează diferite *clase de argumente*, utile în atac, în combatere, în obiecții, în contestări sau în apărare, susținere sau promovare. *Ele sînt grupate după sursă, după intenții, după public, după moment retoric etc.*

În afara argumentelor probatorii și ale celor extrase din lege, discursul oratoric angajează și alte clase de argumente, cum ar fi acele ale structurilor axiologice: succesul, credința, tăcerea, autoritatea etc. Ch. Perelman, în *Tratatul despre argumentare*, trece în revistă peste 70 de asemenea structuri și tehnici.

Tehnica argumentării e axată pe cîteva reguli:

- regula stabilizării
- regula continuării
- regula limitării
- regula înțelegerii
- regula redistribuirii argumentelor
- regula substituirii argumentelor
- regula simetrizării argumentelor

Exemplu de simetrizare a argumentelor: *Salariul unui profesor din Togo constituie 70 de dolari*. Invocarea acestei dovezi nu spune prea multe publicului. Dar raportarea aसेstei sume la ceva cunoscut sau apropiat (egalitatea juridică) poate clarifica situația – *Salariul este echivalent cu costul unei tigăi Tefal*.

Alt exemplu: *Pentru reparația drumurilor din județul X Ministerul Finanțelor a repartizat 160 000 lei... Doar varul necesar pentru înnoirea bordurii costă 160 000*.

VII.4. Calitățile indispensabile argumentelor.

Evidența argumentului poate fi susținută de probe incontestabile – banda sonoră, fotografii, documente etc. Evidența opiniilor de autoritate joacă un rol foarte mare în viața politică, juridică, morală, religioasă, filozofică: e foarte convingător dacă a spus-o Eminescu, Heidegger etc. Evidența trebuie valorificată în permanență de către orator, deoarece îndoiala distruge evidența. Ex.: *Potrivit cercetărilor Departamentului Statistică și Sociologie al RM, în ultimul deceniu, coeficientul de îmbătrânire a populației a crescut de la 12,9 pînă la 13,8 la sută.*

Relevanța argumentului este calitatea care se obține prin axarea dovezilor doar pe teza de demonstrat, pe realitatea cunoscută auditoriului, pe veracitatea și veridicitatea mesajului.

Argumentarea, ca operație logică, se poate îmbina în discursurile orale cu contraargumentarea (denumirea veche, aproape uitată fiind *anersirea*) – *operația de respingere a unui raționament greșit*. Poate fi combătută nu numai teza, ci și demonstrarea, care include toate argumentele. Pentru a obține performanțele logice dorite, oratorul trebuie să respecte mai multe categorii de cerințe.

Rigori față de teză:

- teza trebuie să fie formulată exact, clar, laconic;
- teza trebuie să se mențină aceeași pe tot parcursul discursului.

Cerințe față de argumente:

- în calitate de argumente pot servi doar adevărurile incontestabile;
- argumentele trebuie să aibă valoare independentă, să nu depindă unul de altul sau să reiasă din teză;
- argumentele aduse pentru confirmarea sau infirmarea unei teze trebuie să fie esențiale și în număr suficient.

Rigiditatea și corectitudinea argumentării se axează pe:

- *corelația strictă dintre teză și antiteză;*
- *coeziunea dintre teză și argumente.*

De notat că operația de demonstrare (legătura dintre teză și argumente), de confirmare sau de respingere a tezei, poate lua forma *inducției, deducției sau analogiei*. Adesea aceste metode logice se întrepătrund.

Dezvoltarea confirmării (lat. *disputatio*) reprezintă o amplificare a enunțului din exordiu, o susținere a acestuia prin prezentare de fapte și argumente, ca și o respingere motivată a poziției adverse,

parte în care oratorul se adresează îndeosebi înțelegerii lucide a celor ce-l ascultă și pe care se străduiește să-i convingă. Pentru Cicero, scopul ei este de „a demonstra o cauză și a o susține prin probe”; Quintilian folosește termenul de „digresiune”, dar scopul ei este același: *dovedirea*. Această parte are cea mai mare însemnătate și cere o mare iscusință de la orator: folosirea regulilor logicii formale, ale judecății limpezi, ale gândirii corecte, întemeiate pe legile identității, noncontradicției, a terțului exclus, a demonstrației convingătoare etc. În context, încă Ioan Piuariu-Molnar menționa: „Deși va înfățișa subiectul multe dovezi, dar oratorul cel înțelept și iscusit va lepăda pe cele neînsemnătoare și va îmbrățișa pe cele temeinice. La alegerea dovezilor nu trebuie să le numere oratorul de sînt multe sau puține, ci să cumpănească fiecare deosebit ca să cunoască pe care să aleagă” (I. Piuariu-Molnar, *Ritorica*, 1798). De multe ori o singură dovadă puternică este mai bună decît mai multe dovezi slabe. Simeon Marcovici adăuga: „A stăruii asupra unei dovezi este a o desluși în mai multe chipuri, ca să facă pe ascultători să simtă toată puterea ei și să dobîndească și oratorul sfîrșitul dorit”.

Iată cum combate ilustrul orator Barbu Delavrancea teza „*Armata a mers bine, pentru că disciplina este admirabilă*”, inclusă în mesajul regelui, rostit în Camera deputaților, la 29 decembrie 1894: „*Maria-sa regele, în mesagiu vorbește despre armată. Nimeni nu-și face vreo iluzie asupra acestei grave chestiuni, nici amicii, nici adversarii, dar Maria-sa ne mîngîie afirmînd că armata a mers bine, că disciplina este admirabilă, că țara se poate rezema pe acest instrument viu și conștient de apărare națională. Foarte bine! Și ce se cere să răspundeți la aceasta? Adică să fi uitat atît de repede că o armată întreagă a fost dezorganizată pentru a satisface ambiția unuia? Nu știți că s-a stricat rostul unei armate întregi? Nu știți că armata îmbrăcată în ținută de război, cu comandanți purtînd revolverul la brîu și sabia scoasă, a asediat capitala? Nu știți că un general de corp o comanda și că ea, armata, a fost transformată în instrument de guvernare? Putem noi oare să uităm toate acestea și să ne facem a crede că merge bine armata?*”

(Barbu Delavrancea, *Discursuri parlamentare*,
București, 1977, p. 208-209).

Alături de procedeele logice, marii oratori folosesc, în scopul

eficientizării argumentării, o gamă variată de mijloace retorice, de la antiteză, metaforă, comparație... pînă la epitet. De multe ori, întregul discurs este compus pe cele două coloane ale antitezei, cum este cel al lui Ion Brătianu, din 10 mai 1878. Oratorul, arătînd, pe de o parte, inițiativele războinice ale turcilor și, pe de altă parte, suferințele îndurate de români, avea suficiente argumente să determine Camera și suveranul să declare război Turciei (*Oratori și elocința românească*, Cluj-Napoca, 1995, p. 105-108).

Pentru a discredita guvernarea prelungită a liberalilor, sub viziratul lui Ion Brătianu, oratorul conservator, Alexandru Lahovary, folosește un simbol biblic întemeiat tot pe antiteză: *Timpul de înflorire, de bogăție a guvernului actual – dacă o fi fost vreodată – a trecut. S-a sfîrșit cu cele șapte vaci grase de care ne vorbește Biblia și ni se pare că intrăm în perioada celor șapte vaci foarte slabe* (Lahovary A., *Discursuri (1881-1896)*, București, 1968, p. 125).

În decursul enumerării faptelor și a sublinierii argumentelor, pentru a menține și a accentua atenția auditoriului, unii oratori creează „momente-șoc”, prin care aduc noi date, mărturisiri revelatorii pentru un eveniment sau chiar pentru persoana oratorului. Bunăoară, Take Ionescu include un astfel de moment la mijlocul discursului său din 1916 pentru a motiva insistența cu care susținea intenția României de a-și schimba statutul din țară neutră în participantă la Primul Război Mondial: *Doi ani de zile am propăvăduit războiul; l-am propăvăduit cu credința adîncă că aceasta este datoria de onoare a neamului nostru. Din toată activitatea mea politică – de 32 de ani sînt în Parlament – pot să pun foc la tot, afară de acești doi ani, în care am sentimentul că am slujit din toate puterile interesele națiunii mele* (*Oratori și elocință românească ...*, p. 213).

„Momente-șoc” se depistează și în discursul Leonidei Lari rostit în ședința din 25 martie 1993 în Camera Deputaților din România: *Sînt de o jumătate de an într-un partid și mi-a ieșit pe ochi.. În condițiile cînd sînt insultată într-un mod lipsit de decență – nici n-am cerut milioane, nici n-am fost în mașina lui Tudor (C. V. Tudor – n.n.), nici nu știu ce culoare are, pot să jur pe sufletul meu și pe copilașii mei, nici n-am adresat nici o cerere domnului Ninosu – venise și el ca tot omul din Basarabia recent și mi-a comunicat noutățile de acolo și în loc să mi se dea dezmințire, tot eu trebuie să fiu iertată. Dacă-i așa, stimați colegi, prefer să rămîn independentă, în afara oricărui partid.*

Pierd astăzi un partid, dar sper să fiu cu toată România (Leonida Lari demisionează din PNȚCD // „Curierul Național”, 26 martie 1993).

Bineînțeles că orice argument are și contraargument și orice argumentare are și revers – contraargumentarea, dar actualmente cele mai multe discursuri respectă această structură, *anerisirea*, mai nou polemica sau dezbateră, constituind parte separată.

În limbajul natural, argumentarea și contraargumentarea se sprijină pe mijloacele paraverbale și implicite nonverbale, parte foarte importantă pentru ultima etapă în elaborarea discursului – *acțiunea*.

VII.5. Perorația. *Perorația (permovet) sau concluzia reprezintă, pe lângă o recapitulare rapidă a faptelor expuse, o adevărată dezlănțuire pasională, în care vorbitorul, însuflețit de patos, se străduiește să câștige prin adeziune emotivă un auditoriu.* Oratorul are sarcina de „a domni cu desăvârșire duhul ascultătorilor și a pătrunde inimile prin înfocata așțare a patimilor”, menționează Simeon Marcovici. Perorația este considerată de specialiști *consecința logică a premiselor opinabile*.

Cicero definește perorația drept enumerare: „Însă ceea ce consideram că trebuie enumerat, trebuie expus cu oarecare forță, evidențiat prin sentințe și, în orice caz, variat cu ajutorul figurilor de stil”. Perorația, în formularea lui Aristotel din „*Retorica*” se compune din patru elemente: „A dispune auditoriul în favoarea sa și a-l îndispuce împotriva adversarului; a înălța sau a coborî; a provoca emoția auditoriului și a reaminti faptele. La sfârșitul perorației este indicată o vorbire fără conjuncții, pentru ca acest final să fie un epilog, și nu un nou discurs”.

Sfârșitul discursului este, de cele mai multe ori, hotărâtor. Oratorul va întrebuința toată abilitatea sa verbală și cea nonverbală (mișcări repezi, expresii energice și pline de vigoare, figuri îndrăznețe), pentru a măguli, a înduioșa și a câștiga inimile ascultătorilor. Oratorul trebuie să concentreze tot efortul de care este capabil pentru a obține susținerea ascultătorilor, insuflându-le sentimentul de care el însuși va fi sincer pătruns.

Termenul „perorație” are azi, în genere, un sens peiorativ; când cineva vorbește mult replicăm: „Nu mai perora atîta”, unde „a vorbi mult” e sinonim cu „a vorbi neinteresant pentru destinatar”. Această semnificație își are originea în antichitate, în faptul că vechii oratori,

epuizându-și bagajul de argumente, procedau la tot felul de digresiuni și considerații, la repetarea ideilor, la formule stilistice captatorii, în locul unei încheieri argumentative.

Actualmente este preferabilă o perorație *scurtă și insinuantă*, cu o structura ce ar include următoarele elemente:

II. enumerarea punctelor esențiale din narațiune/ descriere; este o reluare, dar una sintetică și selectivă, caracteristică stilului oratoric al lui Delavrancea-avocatul, a lui Titulescu-politicianul, a lui Tatulici-jurnalistul (recunoscute maeștri ai perorației);

valorificarea optimă a posibilităților conotative ale cuvintelor și frazelor;

formularea clară și, pe cât e posibil, concisă a concluziei generale.

Remarcăm totuși că retorica discursului publicitar cuprinde invariabil perorația sub forma unui îndemn scurt rostit/scriș, în asociere cu o imagine, tip *finis coronat opus*, sinteză a imaginilor anterioare. De ex.: *Într-o lume nesigură Asirom vă asigură!; Orice acțiune Lukoil se cumpără ușor și se vinde ușor!* ș.a.

Regulile aplicate de perorațiile spoturilor publicitare sînt *a fortiori* și *a majori ad minus*. Stîngăciile în folosirea acestora provoacă dezgust destinatarului, de aceea e recomandabilă verificarea abilităților de aplicare a acestor modalități de dispunere și comprimare a argumentelor.

Manifestele electorale sînt de-a dreptul neeficiente, dacă nu posedă perorația fie sub forma unui slogan, pe un fond desenat și colorat anume, fie sub forma unei propoziții-slogan, la vedere, în finalul unui text. Firește, manifestele electorale sînt dominate de retorica incitativă, deci și perorațiile lor trebuie să fie incitative; „cetățeni, noi sîntem..., noi trebuie...” (text, desene). În general, orice lozincă este, retoric vorbind, o perorație incitativă.

Preluînd metafora lui Platon despre discurs, în finalul dispozițiunii, încercăm să ne imaginăm discursul sub forma unei clădiri: indiscutabil, la cele patru colțuri ale temeliei va trebui să plasăm stîlpii de rezistență, care să confere stabilitate și durabilitate construcției – principalele părți componente ale discursului – *exordiul, narațiunea, confirmarea și perorația*.

VIII. Etapele de elaborare a discursului retoric: elocuțiunea

Cuvinte și noțiuni-cheie: stil, figuri și procedee retorice, elipsa, pleonasmul, hiperbatul, silepsa, repetiția, chiasmul, anafora, epifora, hipotipoza, etopeea, prosografia, topografia, comparația, aluzia, antiteza; tropii: metafora, metonimia, sinecdoca, alegoria, hiperbola, antonomaza.

Noțiunea retorică de elocuțiune. Regulile elocuțiunii. Redactarea textului – etapă importantă în elaborarea discursului retoric. Rigoarele normelor gramaticale, ortografice și de punctuație. Tehnici curente de redactare.

Noțiunea de figuri ca tehnici retorice. Tripla funcționare a figurii. Figuri persuasive, de stil. Figuri de idei. Figuri de cuvinte, figuri gramaticale. Tropii: definiția, tipurile. Regulile de bază în utilizarea figurilor retorice.

VIII.1. Elocuțiunea – etapă de definitivare a discursului.

Elocuțiunea este etapa de finalizare a discursului și oratorul depune efort maximal pentru a-și alcătui corect și eficient discursul. Virtuțile unui discurs sînt total dependente de abilitatea lingvistică a oratorului. Vorbind de ***elocuțiune ca etapă finală a procesului de elaborare a unui discurs, etapa cristalizării ideilor în cuvinte***, distingem două modalități de manifestare a ei: ***expunerea scrisă*** sau ***redactarea*** și ***expunerea orală***, adică ***rostirea***. Fiecare dintre acestea trebuie să satisfacă anumite cerințe. O parte din cerințe sînt comune ambelor modalități, altele sînt caracteristice doar discursului oral.

VIII.2. Redactarea (scrierea discursului). *A redacta înseamnă*, în sens larg, *a scrie un text de o anumită întindere (respectînd regulile gramaticale și ortografice specifice unei limbi) pe baza unui plan de desfășurare a ideilor referitoare la un subiect (problemă)*, iar, în sens restrîns, cu referire la activitatea desfășurată în ziare, reviste, edituri etc., *ameliorarea stilistico-gramaticală a textelor primite de la autori și destinate publicării*.

Redactarea, cu sensul de *formulare în scris a ideilor cu ajutorul cuvintelor, propozițiilor, frazelor, alineatelor*, presupune tehnici anume, care implică mai multe aspecte descrise pe larg în lucrările de cultivarea limbii. Consemnăm rezumativ cîteva dintre regulile de care trebuie să ținem cont atunci cînd redactăm textul discursului.

VIII.2.1. Folosirea vocabularului adecvat.

Exprimarea scrisă presupune analiza ideilor și sentimentelor pe care dorim să le comunicăm, de aceea impune căutarea, din multitudinea de cuvinte, a celor care corespund nuanței pe care vrem s-o imprimăm. Sursele principale de cuvinte sînt: ***Dicționarul explicativ al limbii române, DEX*** (Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București: Editura Univers Enciclopedic, 1998; ediții mai vechi – 1996, 1984); ***Dicționar al limbii române actuale, DLRA*** (Zorela Creța, Lucreția Mareș, Zizi Ștefănescu-Goangă, Flora Șuteu, Valeriu Șuteu, București: Editura Curtea Veche, 1998); ***Dicționarul limbii române contemporane, DLRC*** (Vasile Breban, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980); ***Dicționarul enciclopedic ilustrat, DEI*** (colectiv de autori, Chișinău: Editura Cartier, 1999); ***Marele dicționar de neologisme***,

MDN (Florin Marcu, Editura Saeculum, 2000); **Micul dicționar academic, MDA** (Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București: Editura Univers Enciclopedic, 4 volume, 2002); **Dicționar de sinonime** (Luiza și Mircea Seche, București: Editura Litera Internațional, 2002); **Dicționar de antonime** (Luiza și Mircea Seche, București: Editura Litera Internațional, 2002); **Mic dicționar de nume proprii** (Vlad Pohilă, Chișinău: Editura ARC, 1999) etc. Se poate apela și la surse lingvistice de pe internet: www.dexonline.ro, www.vocabular.ro etc.

Indexul personal de cuvinte este deosebit de important pentru că, fiind alcătuit de fiecare persoană pe baza lecturilor zilnice și a consultării dicționarului, grupează cuvinte frecvent utilizate pentru a exprima diferite opinii, sentimente, atitudini, comportamente etc. Operația de căutare a cuvintelor potrivite începe, de fapt, în invențiune cu momentul documentării și căutării ideilor. În timpul redactării se operează selecția și adecvarea lor la intențiile discursului, nuanțarea ideilor în funcție de context și de competențele intelectuale ale interlocutorului. Corectitudinea lingvistică a discursului implică atenție la:

- precizia termenilor, respectiv ocolirea cuvintelor sau expresiilor improprii, care provoacă frecvent erori de vocabular și situații ambigue. De exemplu, *concesiune – concesie, infectare – infestare, manifestare – manifestație, iminent – iminent – eminent, corectare – corectură, pastor – păstor, comandant – condamnat, comandant – comandor, iresponsabil – ireproșabil, insolubil – insolubil, incident – accident, a debuta – a debita, a enerva – a inerva, literar – literal, familiar – familial, originar – original, temporar – temporal, arbitrar – arbitral, curier – curial, exod – exordiu* etc.;

- folosirea nuanțată a adjectivelor în scopul evitării banalității lor. De exemplu: ocolirea incorectelor calificative *bun, rău, frumos, mare, tare*;

- evitarea poncifulor, adică a platitudinilor, a formulelor stereotip, șablonarde, caracteristice, de regulă, limbajului de lemn: *sat frumos cu oameni harnici, nu în ultimul rând*;

- eliminarea cuvintelor de jargon, a barbarismelor (neologismelor neadaptate) și, în special, a rusismelor (de ex.: *am mare nevoie de-o spravcă, mă sobiresc la zarabotcă, o să vă docajăsc* chiar amu) și anglicismelor (*printer* în loc de imprimantă, *week-end* în loc de sfârșit de săptămână sau zile de odihnă, *market* în loc de magazin) etc., a căror folosire îngreunează receptarea corectă a mesajului;

- utilizarea echilibrată a neologismelor și explicarea unora în

context. De exemplu, „*X a fost poreclit mercantil și, într-adevăr, este un tip preocupat doar de câștig; sora sa era întrepidă – nici o dată n-a avut teamă de obstacole, înfruntând situații dificile cu nespusă cutezanță*”;

•folosirea sinonimelor (echivalente lexicale care pot oferi aspecte diverse ale aceleiași idei). De exemplu, pentru substantivul *comportament* putem alege, în funcție de context unul dintre următoarele adjective-epitete – *drept, corect, just, direct, rectiliniu, moral, cinstit, cumsecade, deschis etc.*; pentru caracterizarea unei persoane *curajoase* avem atâtea sinonime – *cutezătoare, tenace, vitează, bravă, neînfricată, dîrză, temerară*; pentru un elev *cuminte* – *ascultător, supus, potolit, blajin, așezat, de treabă ș.a.m.d.*;

•evitarea pleonasmelor și a tautologiei. De exemplu: *a semnalat opiniei publice aceste pericole primejdioase; șoseaua s-a bifurcat în două; ne-a expus o inovație nouă; mare geniu, cum se considera; ne-a propus fundamentarea temeinică a proiectului, bazată pe...; ne-a plăcut apelul să ne solidarizăm împreună; dar și în expresiile *a-și aduce aportul, babă bătrînă, trecutul nostru istoric, certificatul de deces al mortului, autobiografia sa proprie, muncă laborioasă, a avansa înainte, a conviețui împreună, a îngheța de frig; a fost doar o adresare care nu avea temei la bază*;*

•ispita clișeele verbale (cum sînt: *o serie de, pe undeva, sub semnul, ca să zic așa..., de fapt, la modul... etc.*) și a epitetelor tradiționale – *minunatul sau talentatul, primitorul nostru popor, harnicii noștri plugari, frumosul dumneavoastră oraș etc.*

•pericolul parafoniei (efectul obținut prin alăturarea unor cuvinte care dau un sens neașteptat nedorit, ca în exemplul: *du-te iară-n curte-n fund*, dat de E. Lovinescu, sau *c-o ia razna, ușa am închis da nu cu cheia ș.a.*);

•efectele neplăcute ale hiatului (*a apuca, casa aceasta etc.*);

•cacofonii și cacografii (*încă care, încă cît, încă cînd, iaca care, ca Catinca, ca colaborator, că ca el nu este altul, Viorica care...*);

•aliterații, asonanțe (*cînd cînt*) și evitarea rimei în construcțiile în proză;

•înlăturarea vulgarității, pentru evitarea căreia se pot folosi următoarele procedee:

– *antifraza*, adică înlocuirea unui cuvînt prin altul cu înțeles contrar. De ex., *puturos* cu *hărnicuț*, pentru a exprima același sens pe calea ocolită a ironiei);

– *aluzia* (de ex.: *Desigur, nu toate țările beneficiază, ca Moldova, de glob propriu*);

- *antonomaza*, adică înlocuirea numelui cu indicarea unei calități; de ex.: acest *Mecena* al culturii noastre, *marele apostol* al neamului românesc, *Demostene* al nostru;
- *perifraza* (înlocuirea cuvîntului printr-o explicație, definiție ocolită);
- *sinonimia* (vezi mai sus);
- *eufemismul*, care constă în înlocuirea unui nume sau calificativ – jignitor, dur, vulgar – prin altul – cald, blînd, acceptabil. Alegerea se face în funcție de context, bunăoară, în loc de a spune despre cineva că este un mare leneș se zice: *Și cît de mult îi place somnul (comoditatea)*; despre o gospodină neîngrijită, pentru a ocoli epitetul „mîrșavă”, se va spune: *nu se prea obosește cu aspiratorul sau nu se prea împacă cu apa și săpunul*; despre tonul „batjocoritor” – că este *ironic*; calificativul „prost” va fi înlocuit cu *naiv* etc.

VIII.2.2. Respectarea normelor gramaticale.

Soluția practică de a menține textele redactate în limitele corectitudinii gramaticale este întocmirea unei liste de greșeli tipice care trebuie evitate. Dicționarele, studiile lingvistice și informațiile empirice ne ajută să evităm capcanele greșelilor gramaticale. Atît pentru specialiști, cît și pentru începători este necesar să aibă permanent pe masa de lucru dicționare și gramatici ale limbii române, care să poată fi folosite operativ. Indispensabile în acest context sînt: ***Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*** (Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București: Editura Univers Enciclopedic, 2005), ***Gramatica Academiei Române*** (Academia Română, Institutul de Lingvistică, București: Editura Academiei Române, 1963, ultima ediție, 2006), ***Gramatica pentru toți*** (Mioara Avram, București: Editura Humanitas, edițiile din 1986, 1997, 2001).

Redactînd sau revizuind textul, cu preocuparea de a sesiza în el greșeli de tipul celor din listă, acestea vor fi eliminate. Printre greșelile frecvente se numără:

- dezacordurile dintre adjective și nume, dintre subiect și predicat, dintre complemente și verbe;
- flexiunile incorecte ale unor substantive, verbe;
- folosirea inadecvată a instrumentelor gramaticale: prepoziții (merg *la* România în loc de: *merg în România*; recenzie *la* teză în loc de *recenzie asupra tezei*), conjuncții, articole, adverbe relative,

pronume relative ca mijloace de legătură între diverse părți ale propoziției;

- nerespectarea concordanței timpurilor;
- alcătuirea de propoziții sau fraze fără subiect și predicat (fraze sau propoziții eliptice), de fraze fără propoziții principale (sau fraze neterminate);
- construcțiile sintactice aglomerate (prolix);
- excesul de infinitive, gerunzii, participii sau utilizarea lor greșită;
- echivocurile ș.a.

Așadar, examinarea atentă a numeroaselor texte pe care le citim sau le scriem zilnic este cel mai bun exercițiu, care ne menține vigilența și asigură corectitudinea lingvistică în conformitate cu exigențele actuale.

VIII.2.3. Respectarea normelor ortografice și de punctuație.

În vederea respectării normelor ortografice și de punctuație, un instrument de lucru indispensabil este ***Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*** (Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al.Rosetti”, București: Editura Univers Enciclopedic, 2005); ***Cuvintele limbii române între corect și incorect*** de Mioara Avram (Chișinău: Cartier, 2001), ***Dicționarul de dificultăți ale limbii române*** de Andrei Crijanovski (Chișinău: ARC-Museum, 2000), ***Dicționar al greșelilor de limbă*** de Valentin Guțu (Chișinău: ARC, 1998), pot fi utilizate și studiile Academiei de Științe a Republicii Moldova ***Norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române*** (Chișinău, 1991) și altele. Ca și în cazul normelor gramaticale, recomandabilă pentru cei ce exersează în scrierea corectă este întocmirea și folosirea în caz de nesiguranță a unor liste cu ortogramele „problematic” cele mai frecvente, de exemplu: *sa, s-a; la, l-a; sau, s-au; iar, i-ar; mai, m-ai; nai, n-ai; car, c-ar; cai, c-ai*; cu locuțiunile adverbiale omofone (atenție, nu și omografe!) cu unele construcții sau îmbinări de cuvinte: *deloc – de loc, de altfel – de alt fel, altădată – altă dată, câteodată – câte o dată, niciodată – nici o dată, bineînțeles – bine înțeles, deseară – de seară, numaidecât – numai de cît, devreme – de vreme, degrabă – de grabă, deodată – de o dată, oricînd – ori cînd, oriunde – ori unde, demult – de mult* etc. În atenție permanentă trebuie să stea, de asemenea:

- scrierea (și rostirea, bineînțeles) consoanelor duble,
- a titlurilor de opere și lucrări,

a numelor proprii românești și, în special, a celor cu ortografiere „personalizată”: *Kogălniceanu, Alecsandri, Negruzzi, Hasdeu* etc.

a numelor proprii străine: *Miguel de Cervantes, William Shakespeare, George Bernard Shaw, Alexandr Pușkin, Nicolai Cernîșevski, Guy de Maupassant, William Somerset Maugham, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche* etc.),

a citatelor (vezi recomandările „Citate”), precum și despărțirea cuvintelor în silabe.

În ceea ce privește punctuația, o atenție deosebită trebuie acordată folosirii corecte a virgulei (prezența ei poate schimba, parțial sau total, sensul propoziției sau al frazei, al enunțului, ca în exemplele: „*Iertat nu poate fi, pedepsit*” și „*Iertat, nu poate fi pedepsit*”, „*Nu l-am cunoscut bine*” și „*Nu, l-am cunoscut bine*”); a liniei de dialog (pentru a marca trecerea de la vorbirea indirectă la vorbirea directă), a celor două puncte (pentru a anunța un citat sau o enumerare), a ghilimelelor (pentru a încadra citatele), a semnului exclamării și a semnului întrebării (pentru a marca atitudinea afectivă) etc.

VIII.2.4. Respectarea cerințelor cu privire la folosirea citatelor.

Utilizarea citatelor (fragmente din operele unor autori) în discursuri este recomandabilă cu condiția generală să nu fie excesivă, abuzivă. Se apelează la citate în următoarele situații:

– pentru a clarifica o idee, o afirmație etc. De exemplu, spunem că *patria este ambianța în care ne-am format ca oameni* și, pentru a susține această idee, dăm în continuare, ca citat, următorul fragment din „*Cîntarea României*”, de Alecu Russo: *Patria este aducerea-amine de zilele copilăriei (...), coliba părintească cu copacul cel mare din pragul ușii, dragostea mamei, plăsmuirile nevinovate ale inimii noastre, locul unde am iubit și am fost iubiți (...), cîinele care se giuca cu noi, sunetul clopotului bisericii satului ce ne vestește zilele frumoase de sărbătoare (...), zbieratul turmelor care se întorceau în amurgul serii de la pășune (...), fumul vetrei ce ne-a încălzit în leagăn, înălțîndu-se în aer (...), barza de pe streașină ce caută duios pe cîmpie (...) și aerul, care nicăierea nu este mai dulce!*;

– pentru a completa spusele noastre despre ceva. De pildă, în cazul în care facem afirmația că *e lăudabil să spui că-ți iubești patria*, completăm în continuare ideea cu un citat – *dulce et decorum*

est pro patria mori, adică „plăcut și frumos este să mori pentru patrie” (vers din odele poetului latin Horațiu);

– pentru a ilustra concepția, raționamentul cuiva (ca în situația când relatăm, de exemplu, că Grigore Ureche a abordat, printre primii cronicari, problema originii poporului român, spunînd – și dăm ca citat din „Letopisețul Țării Moldovei” următorul fragment: *Rumânii cîți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Rîm se trag*;

– pentru a combate anumite teze, concepții, opinii. De exemplu, în situația în care vorbim despre unitatea națională a românilor, menționînd, în treacăt, unele idei eronate, printre care și aceea că Munții Carpați ar fi fost o piedică naturală în menținerea unității etnice, recurgem la autoritatea unuia dintre marii oameni de cultură, dînd un citat dintr-un discurs al lui Barbu Ștefănescu Delavrancea: *Carpații sînt osul de rezistență al nostru, șira spinării care nu s-a încovoiat niciodată și nu se va rupe niciodată, decît cu cel din urmă om dintre noi*. (Delavrancea B. *Discursuri*, București: Editura Minerva, 1977).

În legătură cu folosirea citatelor în discursuri, e necesar să se rețină și alte recomandări. Citatele trebuie să fie scurte, de regulă, exacte (ceea ce impune multă grijă în verificarea lor), însoțite, neapărat, de referințe (în cadrul textului, folosim pentru aceasta parantezele sau o propoziție incidentă; în afara textului utilizăm sistemul notelor, redactate în subsolul paginii sau la sfîrșitul discursului); ele trebuie să se distingă grafic de textul nostru (ceea ce se realizează prin sublinierea lor sau punerea între ghilimele). În cazul în care cităm numai o propoziție subordonată dintr-un text sau cuvinte izolate dintr-o propoziție se impune integrarea acestora în frază proprie, folosind anumite raporturi gramaticale. Parafrizarea, adică formularea liberă, personală a conținutului unui text, în general, nu este recomandată, deoarece ideile respectivelor text pot fi denaturate.

În discursurile orale redactarea se face instantaneu și depinde de volubilitatea oratorului. Dar se impun anumite exigențe pentru rostirea citatelor (schimbarea tonului, a intonației, a ritmului), care se anunță astfel: „*Citez*”, pentru a marca deschiderea ghilimelelor, și „*Am încheiat citatul*” sau „*Citat încheiat*” la închiderea ghilimelelor. Un lucru este cert – orice tip de discurs necesită o redactare inteligentă și îngrijită.

VIII.3. Procedee și figuri retorice. Ideile pot îmbrăca forme

extrem de variate, dar numai unele dintr-acestea creează impresii vii și profunde. Aceste forme privilegiate ale gândirii (cugetării) au fost numite de marii retori ***figuri de idei*** sau ***figuri retorice***. Așadar, ***figurile discursului sînt aspectele, formele, întorsăturile, mai mult sau mai puțin deosebite și de un efect mai mult sau mai puțin izbutit, prin care discursul în exprimarea ideilor, gândurilor, sentimentelor ne îndepărtează de ceea ce ar fi exprimarea simplă și banală.***

Figura retorică (*schema*, cum a fost numită de retorii greci), avînd, în același timp, semnificația de atitudine corporală, gest, formă exterioară, înfățișare, stare, raport etc., reprezintă o modalitate general-umană de exprimare, pe care o aflăm la toate popoarele de-a lungul epocilor. A da simbolului verbal, în vorbirea oratorică, poetică sau chiar în cea de toate zilele, o altă semnificație decît cea uzuală pare a fi un procedeu natural și spontan al spiritului uman.

Gîndirea umană și expresia acesteia – limba – sînt esențial analogice, stabilind corelații între fapte disparate, pe care le unește prin punți asociative. Totul concură la mărirea expresivității prin procedee multiple – *de gîndire, de gramatică, de modificare de sens a cuvintelor, de expresie a imaginației sau a emotivității*. Totalitatea acestor mijloace de amplificare a expresiei – figurile (procedeele) de retorică – sînt elaborări naturale ale spiritului uman încă din perioadele gîndirii magice și emotive. Astfel, *antifraza* este un procedeu izvorît dintr-o mentalitate magică de îmblînzire a unei puteri malefice; *antonomaza*, denumirea cu alt nume, de exemplu, *cel necurat* pentru diavol – pentru a se pune la adăpost de anumite fobii; *aluzia* și *perifraza*, de asemenea, pentru a evita invectivele, injuriile ș.a.m.d.

Așadar, figurile retorice de gîndire nu sînt simple artificii retorice sau poetice, ele izvorăsc dintr-un fond de gîndire general-uman dezvoltat încă din perioadele preistorice, după cum figurile de pasiune reprezintă forme naturale ale expresiei emoțiilor, comune omului din toate timpurile, dar transpuse în formă literară. Scriitorii francezi Nicolas Boileau-Despreaux (1636–1711) și Dumarzais au spus că într-o zi de tîrg, la hale, se fac mai mulți tropi decît există în întreaga *Eneida* sau decît se comit în Academie în mai multe ședințe consecutive. S-a remarcat, de asemenea, că limbile cele mai sărace sînt și cele mai figurate, adică mai *tropologice*; că popoarele mai puțin civilizate se exprimă mai des prin tropi; de altfel, este la îndemîna oricui să observe că, învățînd să vorbească, copiii se

folosesc de puținele cuvinte știute deja ca să exprime noile idei, al căror semn propriu și special nu-l cunosc. Or, acestea sînt dovezi că tropii reprezintă o parte esențială a limbii vorbite, ei fiind dăruiti de natură pentru a servi exprimării nuanțate a gândurilor noastre.

Examinarea atentă a numeroaselor exemple de figuri de stil, care ilustrează cărțile de retorică, arată că temeiul psihologic al acestor modalități de expresie trebuie căutat în stabilirea spontană de către spiritul uman a raporturilor noi între lucruri și propriul suflet. Figurile de stil sînt, în bună parte, rodul unei atitudini magice în fața universului și al reminiscenței mentalității animiste (de exemplu, *prosopopeea*).

Vorbirea artistică sau figurată are în plus față de vorbirea comună un coeficient sporit de intensitate expresivă, ale cărei surse, după G. Dragomirescu, sînt:

- insistența* (figurile repetiției, figurile belșugului de expresie);
- simetria*, realizată prin repetiție și amplificare (figurile fonologice, lexicale, gramaticale);
- ambiguitatea*, realizată prin substituție și economie a expresiei (figuri ale economiei de expresie, ale analogiei și ale substituției, ale atenuării, ale ironiei, ale similitudinii, ale contradicției, ale opoziției și ale abaterii logice și gramaticale);
- plasticitatea*, realizată prin tehnica descrierii și a compoziției (ale exemplului, prozografia, topografia).

În așa fel avem patru grupuri de figuri cu subgrupele respective, deoarece titlul celor patru grupuri exprimă doar genul proximal al figurilor. Figurile retorice pot acționa la **nivelul formal** al frazei sau la **cel noțional** (metafora, sinecdoca, hiperbola). În accepția unor autori, **figurile care acționează asupra sensurilor sînt tropi**, și nu figuri de stil: „Procedeele de modificare a sensului fundamental al cuvîntului se numesc tropi. ...La tropi deosebim două cazuri fundamentale: metafora și metonimia” (Tomașevschi B., *Teoria literaturii. Poetica*. București: Univers, 1973, p. 65). Potrivit altora, cei doi termeni sînt sinonimi (*Teoria literaturii: curente literare, figuri de stil, genuri și specii literare, metrică și prozodie*. Dicționar-antologie de Irina Petraș. București: Editura didactică și pedagogică R.A., 513 p.).

Trop (din gr. „*tropos*” – *întorsătură, manieră, rotire*) **este orice figură de stil care conferă cuvintelor un sens diferit de sensul lor obișnuit**. Tropii și figurile de stil sînt categorii constitutive în practica milenară a artei literare și chiar dacă utilizatorul actual crede

că se poate dispensa de cunoașterea lor el le regăsește în comunicarea curentă sau le studiază în raport cu lexicul, stilul, construcția, compunerea textelor.

Vechile tratate mai aminteau figurile de stil în legătură cu asocierea cuvintelor în propoziție, a propozițiilor în fraze, a frazelor între ele. Unele dintre aceste legături nu trec dincolo de domeniul lexicului, ca, de pildă, repetiția aceluiași cuvânt sau a unor cuvinte cu aceeași rădăcină, așa-zisa **anominație** – *un pictor care nu știe să picteze* ; sau așa-zisul **oximoron** (alăturarea a două cuvinte cu sens antonimic) – *un nebun înțelept, frumoasă rău, o durere dulce*. Alte figuri de stil, remarcate de vechii retori, ne conduc în domeniul construcțiilor și al contextelor, ca, de pildă, **anafora** – coordonarea frazelor prin repetarea aceluiași cuvânt sau a aceleiași legături la începutul fiecăreia dintre ele; **amplificarea** sau **gradația**, **antiteza** și **inversiunea**, așa-zisul **chiasm**: *iubește ce-ai urât, urăște ce-ai iubit ; spațiul are nevoie de inteligență, inteligența are nevoie de spațiu* etc.

Variatatea, culoarea, puterea de a capta – calități necesare oricărui mesaj, dar cu totul indispensabile discursului retoric – se obțin prin utilizarea dozată și abilă a procedeelor retorice și a tropilor. Toate acestea mai au menirea de a ocoli exprimarea stereotipă prin evitarea frazelor care încep în același fel sau care sînt construite identic, prin substituirea frazelor lungi cu cele scurte, dar mai expresive, prin plasarea judicioasă a formulelor originale etc. Ornatul – modul deosebit, original de a reda mesajul, care stă la baza figurilor – nu trebuie să fie pentru cel care le întrebuințează rezultatul unei constrîngerii, ci exprimarea firească și fluentă, de parcă emitentul nu ar putea vorbi altfel.

Clasificarea **ornatului** s-a solidificat în împărțirea bipolară: **tropi** și **figuri** (scheme), a figurilor – **în figuri de gândire (de idei) și de vorbire**; a figurilor de gândire – **în patetice și etice**, a celor de vorbire – **în gramaticale și retorice**.

VIII.3.1. Figuri de gândire (de idei) se numesc acele figuri care nu se modifică, oricare ar fi cuvintele prin care sînt exprimate. Formele lor principale sînt:

a) figuri de gândire referitoare la descrierea persoanelor, obiectelor sau a fenomenelor (etice);

b) figuri de gândire ce exprimă pasiuni, înfățișează plăceri sau

jocuri ale spiritului (patetice).

VIII.3.1.1. Figurile de gândire referitoare la descrierea persoanelor, obiectelor și fenomenelor sînt: hipotipoza, topografia, etopeea, prozografia, prozopopeea, iluzia, comparația, aluzia, disimilitudinea, antiteza etc.

Hipotipoza (din greacă „hipotyposis” – închipuire, imagine) este **figura care descrie cititorului sau auditorului un fapt, un peisaj, un obiect în relief și culoarea acestuia, prezentîndu-l atît de viu și de puternic, încît creează senzația că îl avem în fața ochilor noștri**. Prin aceste calități hipotipoza face din discurs, mai ales în narațiune, o adevărată pictură, constituind o artă complexă, în care substantivul propriu sau metonimia, alegerea amănuntelor, varietatea adjectivelor, enumerarea, ritmul și muzicalitatea frazei întregesc o viziune unitară fără fisuri. Hipotipoza oferă stilului strălucire, culoare și relief.

De ex: *Pe cît era de acru F-cu pe atît de dulceag M, care nu vrea răul nimănui, fiindcă nu vrea nimic. Moralmente, ca și fizicește, era lipsit de contururi determinate. Pînă și cel mai mare cusur al său – îngîmfarea – era lipsit de resorturi și trebuia scormonit ca să fie găsit. Era convins că fiind fiul mai mare al Nababului, ca moștenitor al unui nume împărațesc și al celei mai mari averi din țară, toate i se cuvineau. Ajuns primar al Bucureștiului și Ministru de Justiție, fără să se mire (s-au mirat alții) și fără să se bucure, în așteptarea de a fi prim-ministru... tot prin moștenire* (Argetoianu C., *Memorii*, p. 163).

Topografia (din greaca „topos” – loc și „graphei” – descriere) este **procedul retoric de înfățișare a locului**. Retorul român Dimitrie Gusti considera topografia o figură de gândire importantă, care descrie localități, temple, palate și peisaje. Ea prezintă avantajul de a pune în evidență tot ceea ce este mai frumos și mai fermecător în locul descris (*exemplu*: Topografia lui B.P. Hasdeu pe care ne-o oferă traducînd „*Tristele*” lui Ovidiu). De fapt, are tangențe evidente cu prozopopeea, deseori suprapunîndu-se. Actualmente, topografia devine element indispensabil discursului epidictic, al publicității din domeniul turismului.

Etopeea (din greacă „etopoiia” – plăsmuire morală) sau

portretul este figura de gândire care descrie caracterul unei persoane, moravurile ei, însușirile ei bune și trăsăturile de caracter negative. Figură-geamănă cu prozografia. Cu alte cuvinte, etopeea este figura de stil care constă în zugrăvirea caracterului sau structurii psihice a unui personaj prin scrisori sau printr-o cuvîntare; *figura de stil care constă în personificarea unor lucruri*, în descrierea trăsăturilor morale ale unui personaj, scoțînd în evidență ceea ce-1 caracterizează în raport cu alții (Anexa nr. 12). Un exemplu strălucit de etopee ni-l oferă cronicarul Grigore Ureche: *Era acest Ștefan cel Mare om nu mare la stat, mînios și degrabă vărsătoriu de sînge nevinovat; de multe ori la ospețe omora fără județ. Era întreg la minte, nelenevos, și lucrul său știa să-1 acopere; și unde nu cugetai acolo îl aflai; la lucruri de război meșter...*

Prozografia (din franceză „prosographie” – descrierea unei persoane) **este procedeul retoric care constă în descrierea multiaspectuală sau completă a unui obiect sau a unei persoane.** Tudor Vianu, în profilul nuanțat de Eugen Lovinescu, apare în felul următor: *Un brun cap oriental cu mască de gravitate, subliniată de o dungă prematură între sprîncene; frumoși ochi melancolici, o voce cu sonorități dure, mate, baritonînd; o atitudine rezervată, rigidă și doctorală; în discuție – o tentă vizibilă spre abstract, spre idei; o expresie legată și o expoziție logică, lipsită de frivolitate; un om de lectură și de cultură, dar și o conștiință chinuită de neliniști transcendente.*

Alt exemplu este preluat din Camil Petrescu: *Cu ochi mari albaștri, vii ca niște întrebări de cleștar, cu neastîmpărul trupului tînăr, cu gura neconținut umedă și fragedă, cu o inteligență care irumpea, izvorîta tot atît de mult din inimă, cît și de sub frunte, era, de altfel, un spectacol minunat. Izbutea să fie adorată de camarazi, băieți și fete deopotrivă, căci înfrumuseța toată viața studentească. Știa toți orele ei de cursuri și i se prețuia prezența ca unei adevărate vedete, fragile și mici, pe vastele culoare. Făcea totul cu pasiune, uneori isprăvile ei țineau de miracol. De altminteri, era această fată un continuu prilej de uimire. Mai întîi, prin neistovita bunătate pe care o risipea în jurul ei. Făcea toate lucrările mătușei ei, care era institutoare, prăpădea pușinii bani ce-i avea pe cadouri pentru prietene, iar pe colega ei bolnavă a îngrijit-o luni de zile ca o*

soră de caritate, cu o abnegație fără margini, de adolescentă (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste...*, p. 15-16).

Comparația (din latină „comparatio” – asemănare, împerechere) **este figura de gândire care constă în punerea în paralel a doi termeni în temeiul unor asemănări pentru a scoate în evidență caracteristicile unuia dintre ei.** Cu ajutorul comparației se exprimă un raport de asemănare sau deosebire între două lucruri, dintre care unul servește să evoce pe celălalt.

Există comparații folosite doar în scopul de a clarifica sau de a demonstra o idee abstractă, numită de unii autori **comparații filozofice**. Mai există comparații **ornamentale, poetice și oratorice**. Comparația poate contribui considerabil la frumusețea discursului, fiind una din podoabele lui cele mai seducătoare. Ea poate însă atinge acest nivel numai dacă îndeplinește următoarele condiții:

- b) să fie conformă cu natura subiectului și să i se potrivească;
- c) să fie exactă și adevărată nu în toate privințele, ci numai în acelea pe care se bazează analogia;
- d) factorul prim, adică obiectul cu care comparăm, să fie mai bine cunoscut decât cel pe care vrem să-l facem mai sesizabil; este recomandabil ca raporturile să fie neașteptate, sensibile și ușor de conceput. De ex.: *Situația independenților e ca și cea a leilor de la menajerie. Fiind întrebat un lucrător al menajeriei, dacă-i adevărat că leul poate mânca 20 kg de carne pe zi, acesta a răspuns: „De mâncat mănîncă el, dar cine-i dă?”*.

e) să dezvăluie imaginației ceva nou și interesant, uimitor (dar nimic josnic, vulgar sau banal).

Comparația este de trei feluri:

- **comparația-imagie** se construiește simplu ca un complement circumstanțial de mod, cu ajutorul adverbului-prepoziție „asemenea” sau „ca”. Exemplu: *crud asemenea unei fiare, bun ca pîinea caldă*;

- **comparația-paradigmă** se construiește cu ajutorul unei locuțiuni conjuncționale: *cum mănîncă rugina pe fier, așa manîncă și pe om slava omenească*;

- **comparația-parabolă** este o construcție mai complicată: *Rîndunelele, cînd pleacă, se gîndesc la primăvară/ ca să se întoarcă voioase iar în cuibul lor/ și numai omul, el singur, să nu simtă nici un dor?* Sau alt exemplu : *Privind majoritatea, vi se pare că țara este*

cu Dumneavoastră, dar în realitate ea v-a părăsit încă de mult. Vi se întâmplă ceea ce astronomii zic că se întâmplă cu unele stele: noi le vedem, deși ele sînt stinse, pentru că depărtarea este atît de mare, încît razele lor din urmă nu ne-au sosit (Din discursul lui A. Djuvara, ținut în ședința Camerei din 23 noiembrie 1887).

Exemple de comparații poetice:

1. Curată ca roua pe floare/ Iubită ca raza de soare/ Blîndă ca briza de mare/ Bogată ca via în toamnă/ Să-mi fii sănătoasă, doamnă!
2. Soarele rotund și palid se ivește printre nori/ Ca un vis de tinerețe printre anii trecători (V. Alecsandri).

Aluzia (din latină „allusio” – glumă, joacă) **este figura retorică constînd dintr-un cuvînt sau un enunț care evocă, printr-o comparație sugerată, un personaj sau un eveniment pentru a caracteriza o situație sau a exprima sensibil o idee abstractă; este figura care exprimă sau descrie un lucru, lăsînd să se înțeleagă alt lucru.** Bate șaua să priceapă iapa este expresia lapidară și sugestivă preluată din înțelepciunea populară. Cu alte cuvinte, **aluzia apare ca o comparație neexprimată pe deplin sau insuficient dezvoltată**, ca un fel de alegorie care mai curînd insinuează decît numește apropierea dintre cei doi termeni. „Aluzia, care nu trebuie confundată cu alegoria chiar dacă există alegorii aluzive, constă în a face sensibil raportul dintre un lucru spus și altul nespus; din acest raport apare însăși ideea” (Fontanier P., *Figurile limbajului*, traducere A. Constantinescu, București: Univers, 1977, p. 104).

De la mînia sarcastică pînă la ușorul calambur, mai directă sau mai ocolită, aluzia este în esență o exprimare eufemistică, una din figurile de gîndire cele mai productive. Dicționarele de retorică și stilistică poetică ajung să reconstituie o gamă foarte întinsă de categorii ale aluziei, clasificate, mai întîi, după origine și sens: **istorică, mitologică, nominală, verbală, politică, socială** etc.; apoi după caracterul funcțional: **de circumstanță, de transfer, formală, simbolică**. Proverbele, zicătorile, snoavele și alte istorioare populare sînt pline de aluzii. De ex.: *Dacă mintea ar crește pe toate cărările, ar culege-o și măgarii* sau *Primiți-mă în casă pînă găsiți voi alta*. În contextul publicistic aluzia se înscrie perfect: *consider că încercările*

de a ridica un zid chinezesc între limba moldovenească și cea română a fost, după cum era și de așteptat, o acțiune zadarnică, fără sorți de izbândă.

Antiteza (din greaca „antithesis” – opoziție) *este figura retorică constând din apropierea a doi termeni opuși pentru a pune mai bine în valoare caracteristicile lor sau din asocierea în același enunț a unor idei cu sens contrar pentru a se lumina reciproc.* Prin contrastul dintre două cuvinte, fapte, personaje, idei, situații, termenii puși alături se reliefează reciproc.

Ex.: *Ca pre cei buni și vrednici să lăudăm și bine să cuvîntăm, și pre cei răi și cruzi să ocărîm și rău să-i pomenim.*

Paradoxul, construit uneori pe pîrincipiul antitezei sau antonimiei, *se utilizează ca operație retorică de adjoncție, care pune în evidență calități contradictorii.*

Ex.: *Cum sa împaci o talie de viespe cu o foame de lup ?* (Din publicitate)

Simbolul (din lat. „symbolum” – semn convențional) *este figura de stil prin care se exprimă o idee abstractă, cu ajutorul numelui unui obiect care aparține lumii fizice pe baza unei analogii ușor de sesizat: Luceafărul – pentru Eminescu, vulpea – pentru cel șiret, cîinele – pentru omul răutăcios și caustic, în alte contexte, pentru a ilustra prietenia fidelă.*

Hiperbola (din greacă „hyper” – peste și „bolein” – a arunca) *este o figură de insistență care constă în extragerea expresiei prin amplificarea sau micșorarea imaginii obiectului peste limitele sale firești.* Hiperbola este de mai multe feluri:

1. Hiperbola *verbală*, realizată prin metafore. De ex.: *bătrîni se supără că și cei tineri au început să zboare.*

2. Hiperbola *adjectivală*, ilustrată frecvent prin adjective cu sens superlativ ca: *imens, gigantic, colosal, extraordinar, excepțional, fantastic* etc.

3. Hiperbola *nominală* reprezentată prin substantive-metafore.

4. Hiperbola *perifrastică*, exprimată printr-o propoziție sau frază care descrie un fenomen printr-o imagine greu de admis în ordinea

firească a naturii, un enunț exagerat. De ex.: *Alesul i-a spus poporului o minciună. Din zid a căzut o cărămidă. I-a spus încă o minciună. A mai căzut o cărămidă. Să închinăm, prieteni, pentru alesul care va trage o cuvântare, încît să cadă zidul Kremlinului de la Chișinău.*

Litota (metalepsa) *este diminuarea intenționată a unor calități;* formulă de atenuare intenționată, de simplitate, de modestie, astfel ca să se indice o stare sau o idee camuflată. De ex.: *Bucuria părinților n-a fost proastă* (I. Creangă). Expresii litotice utilizate frecvent în comunicarea orală: *nu multă vreme, nu mare la stat, o minuțică, cît ai clipi din ochi, atîtica doar, mai zăbovește un minut.*

Gradația *este modalitatea de accențuare intenționată treptată a calităților, a particularităților unei persoane, organizații, localități, acțiuni.* Enumerarea sau dispunerea acestora are loc în ascensiune evidentă, impunându-se utilizarea expresiilor de tipul „mai mult decît”, „mai mare decît”, „mai puternic” etc., iar în final, de regulă, – a superlativelor.

Ex.: *Căldura comunicativă a celui, care mai mult decît om politic, mai mult decît orator parlamentar, mai mult decît avocat a fost profesor, numai profesor, ideal profesor!* (Viitorul, nr. 7298, din 28.05.1932).

VIII.3.1.2. Figuri ale gîndirii care exprimă pasiunile, plăcerile sau jocurile spiritului sînt figurile care redau atitudinea subiectivă față de realitate.

Exclamația *este procedeul retoric care constă în redarea unei pasiuni, a unui sentiment puternic; este un enunț brusc în proză sau vers, exprimînd un sentiment puternic dezlănțuit.* Exclamația poate fi patetică, eroică, ironică. Quintilian: *Cînd exclamația este sinceră, nu constituie figură a retoricii, dar dacă este plăsmuită cu artă, fără îndoială, trebuie considerată figură.*

Ex.: 1. *O, încîntări de cîntări atrăgătoare ca magnetul care la început ademenesc, iar la urmă prăpădesc.*

2. *Oh! Oh! Oh! Săraca țară a Moldovei! Ce nenorocire de stăpîni ca aceștia ai avut! Ce sorți de viață ți-au căzut!*

Imprecația (blestemul) – *procedeul retoric care constă în*

enunțarea pasională a dorinței ca cineva sau ceva să fie pedepsit de Providență sau de alte forțe supranaturale.

Ex.: *Usca-s-ar izvoarele toate și marea!* (T. Arghezi),
Secați-ar limba-n gură! (blestem popular).

Întrebarea (interogația) retorică (lat. „interrogatio” – întrebare) **este un procedeu retoric prin care întrebările adresate persoanelor sau obiectelor rămân adesea fără răspuns, deoarece acesta se ghicește ușor de către public, cu alte cuvinte, prin întrebare se presupune și răspunsul.** Prin caracterul lor deschis, întrebările retorice, exprimând pasional sentimente puternice, îndeosebi indignarea, durerea, teama, îndoiala, mirarea, exaltarea, persuadează mai ușor publicul.

Ex.: 1. – *Atît ați înțeles voi din tot acest frământ electoral, că nu sînteți în stare de nimic? Că nici nu vă doriți schimbarea?*

2. *Înseamnă oare aceasta că sarcina celor din compartimentul de relații publice este doar să comunice publicului punctul de vedere al conducerii?*

Interogația – punerea unei întrebări pentru a transmite în direct o opinie de subliniat. De cele mai multe ori apare în calitate de element indispensabil al dialogismului.

Ex.: *Cum credeți, mai are partidul vreo șansă sa iasă din această situație de Zeitnot (țaitnot)?*

Dialogismul este procedeu retoric care constă în întrebuințarea dialogului mimat în expunerea ideilor și sentimentelor. Se realizează compozițional prin adresarea de întrebări auditoriului, la care, de fapt, tot oratorul răspunde, uneori printr-o întrebare retorică.

Ex.: 1. – *Voi ați spus că dacă vin comuniștii, oamenii vor fi băgați din nou în colhoz? Și cîte colhozuri ați numărat?*

– *Voi ați spus că dacă vin comuniștii, oamenii vor fi deportați în Siberia. Cîți oameni au dus comuniștii în Siberia?* (Ziarul *Săptămîna*).

2. – *Religia? O frază de dîșii inventată, ca cu a ei putere să vă apese-n jug...* (M. Eminescu).

3. *Mă întrebi cum se citește o carte? Îți răspund...*

Prolepsa (subjectia) este figura retorică, apropiată de dialogism, care

constă în prevenirea unei obiecții sau combaterea ei anticipată. Prolepsa este o precauție oratorică care constă în înlăturarea de la început a unei argumentări.

Ex.: 1. *Ni se va obiecta că ... la care răspundem...*

Cineva din această sală ar putea să mă întrebe, da unde erai dumneata atunci. Apoi vreau să știți că...

Un procedeu tot atât de frecvent și tot atât de eficace, amintind de figura prolepsei, este **concesia** (să admitem, în adevăr, că ..., aș accepta fără nici o greutate acest reproș, însă ...; n-am putea obiecta nimic acestei observații, dacă ...; etc.), care îngăduie vorbitorului să revină la atac cu și mai multă vigoare.

Ironia – procedeul retoric care constă în insinuarea contrariului vorbirii explicite, de fapt, e o laudă sau o apreciere negativă simulată. Este unul dintre procedeele socratene care dă rezultate uluitoare; actualmente, preluat masiv de publicitate.

Ex.: 1. *Țara recunoscătoare va dăruî guvernului de întâi martie un mărțișor – o tinichea de coadă.*

2. *Păcat că intelectualii de la București nu se ocupă... și cu agricultura. Mare păcat!*

Dubitația – procedeul retoric care constă în simularea îndoielii asupra celor spuse pentru a anticipa eventualele obiecții sau pentru a reda ezitarea între mai multe cuvinte, calificări, semnificații, pentru a întări adevărul celor spuse. Vorbitorul pare a ezita în alegerea cuvintelor sau expresiilor pentru a face pe plac auditoriului, simulând căutarea adevărului.

Ex.: 1. *Memorarea unor rețete critice – ne e greu s-o spunem, dar trebuie s-o spunem – duce la atrofierea spiritului de observație personal.*

2. *Voi, senatorilor, – mi-e peste poate să v-o spun – nu prea v-ați obosit cu studierea legii respective (Petraș Irina, Teoria literaturii..., București: Demiurg, 1992).*

VIII.3.2. Figurile de cuvinte (de vorbire) țin de domeniul lexicului și sînt numeroase. Îndrăznim să operăm o repartizare a acestora în *figuri de suspensie* și *figuri de transfer*.

VIII.3.2.1. Figurile de suspensie. Suspensia, reticența și

apostrofa sînt figuri asemănătoare, destinate a completa, prin formule discrete, argumentația logică, prin întreruperi în aparență involuntare, dar în realitate *premeditate*, ale șirului vorbirii, dînd impresia că vorbitorul își interzice, din respect pentru sine sau pentru auditoriu, expunerea pînă la ultimele amănunte a celor ce ar avea de spus. Oratorul este tributar și altor figuri de vorbire, frecvent utilizate în expunere: *prolepsa, concesia, preteriița, paradoxul* etc.

Suspensia (din latină „suspensio” – întrerupere, incertitudine) – **figură retorică de întrerupere voită a gîndului, frazei, ideii cu scopul de a așîta curiozitatea interlocutorului față de ceea ce urmează sau cu țelul de a menține auditoriul în incertitudine, pentru ca apoi enunțul să copleșească prin ceva surprinzător, neașteptat.**

Ex.:1. *Ce lege aspră n-aș mai face ca să dau peste hotară
Și să gonesc într-o clipă toți moldovenii afară!*

Însă toți! Toți pîn-la unul? Nici un om ! Nici un picior!

Numai pe Răzvan, el singur, l-aș lăsa... ca să-l omor!

(B. Petriceicu-Hasdeu, *Răzvan și Vidra*).

2. *Și dacă guvernul își pierde partizanii, își pierde și el funcția... și are familie grea.*

Reticența (din latină „reticentia” – tăcere înadins) – **figură retorică de suspensie, care constă în întreruperea bruscă și intenționată a enunțului, creînd impresia că oratorul nu găsește expresia cea mai potrivită; interlocutorul însă o ghicește ușor grație contextului.**

Ex.: 1. *Eu unul aș..., dar nu vreau să spun nimic jignitor. Numai adversarul mă insultă cu prisosință.* (Demostene).

2. *I-aș spune cîteva cuvinte după merit..., dar nu vreau să fiu grosolan.*

Apostrofa (din greacă „apostrophe” – întoarcere către) – **figură retorică de suspensie prin care oratorul, stăpînit de un sentiment puternic, își întrerupe brusc firul expunerii ca să se adreseze unei persoane absente ori moarte, unui lucru neînsuflețit cu o întrebare, cu o exclamație sau cu o afirmație sentențioasă.**

Ex.: 1. *Iată-1 și pe domnul prim-ministru, cel mai mare*

teoretician al legilor, cel mai vajnic teoretician al democrației! ...
Numai practica îl omoară!

2. Voi sînteți urmașii Romei!? ... Niște răi și niște fameni!
I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni!... (M. Eminescu).

Deprecația (obsecreția) **este apostrofa care îmbracă forma unei rugi, a unei implorări.**

Ex.: O, marmură, aibi milă de ochii rugători!

Preteriția este o „figură” de mare efect sugestiv, prin care oratorul creează impresia că vrea să treacă sub tăcere un fapt, dar în fond îl pune și mai mult în evidență. Este o figură frecventă în pledoarii și rechizitorii, găsindu-și ilustrarea perfectă în discursurile lui Cicero. Cu decenii în urmă, această figură a vorbirii apărea în fiecare proces penal.

De ex.. „Nu voi vorbi, o!, domnilor jurați, despre viața morală a împricinatului ... Nu voi aminti astfel ispășirea penală de șase luni, de acum douăzeci de ani, din cauza unor erori în activitatea lui contabilă ... Nu mă voi opri nici asupra vieții lui familiale, amintindu-vă repetatele procese de divorț, intentate de soțiile lui și evocînd amănuntele dureroase, ce nu pot fi citate aici, fără a nu leza sentimentele de pudoare ale doamnelor din sală ... Nu voi menționa nici procesul lui de faliment ... Nu voi ... dar de ce să mai continui, domnilor jurați, înșirarea acestor turpitudini?

Chiasmul (din greaca khiasma – încrucișare) figură de stil constînd în îmbinarea a doi termeni opuși sau în repetarea inversată a două funcții gramaticale.

Ex.: Femeie între stele și stea între femei. (M. Eminescu).

Calamburul – figura gramaticală întemeiată pe un joc de cuvinte, care conferă ambiguitate contextului prin diferența de sens între cuvintele cu pronunție similară.

Ex.: Indiferent de jurii, veți primi doar injurii.

Din jurat a devenit înjurat?

VIII.3.2.2. Figuri de transfer – metafora, metonimia, sinecdoca, catahreza, metabola etc. – sînt cele accesibile tuturor și utilizate atît în limbajul popular, cît și în cel literar.

Metafora (din grecește „metaphora” – transport, transfer) este

figura de stil care constă în denumirea „obiectului” cu un cuvânt impropriu, de fapt cu numele altui „obiect” asemănător, folosit nu ca noțiune, ci ca imagine care să evoce obiectul asemănat, comparat. Metafora reprezintă înlocuirea unui cuvânt prin altul pe baza unor analogii, juxtapuneri, asocieri. Metafora este de mai multe feluri: **retorică, poetică, filozofică, psihologică, lingvistică** (Ștefan Avădanei. *La început a fost metafora*. Iași, 1994).; metafora mai poate fi **plasticizantă și revelatorie**.

Așadar, metafora ia naștere prin *analogie, juxtapunere sau asociere*. La baza *analogiei* stă comparația – componentă fundamentală a metaforei, care subliniază caracterul paradoxal al „semnului egal”, care introduce spațiul nedefinit al similarului și disimilației, al ambiguității recunoscute și acceptate ca necesare în orice fel de discurs. Acestui procedeu i se mai spune „identificare”.

Juxtapunerea sau simpla alăturare are menirea de a umbri sau de a ilumina noțiunea de care avem nevoie prin alta, dezvăluindu-se reciproc. Se formulează cu ajutorul verbului *a fi*. Se juxtapun două obiecte, ființe, domenii, imagini, concepte.

Ex.: *Conștiința – tribunalul meu suprem – mi-a dat din deget;*

Răsare soarele, s-a mijit de ziuă, soarele s-a culcat, luna – regina nopții moartă, mi-a sărit inima din loc, o veste trăsnet etc.

Aristotel, primul teoretician al retoricii, a considerat metafora regina tuturor tropilor. Aceasta, după părerea lui, suscită o mare plăcere pentru că, îmbinând termeni diferiți și făcând să se descopere raportul dintre specie și gen, produce „*învățătură și cunoaștere pe calea genului*” și acea învățare ușoară care este lucrul cel mai plăcut omului, adică metafora, ar adăuga o sclipire de cunoștințe, o plăcută instruire a sufletului, un fel de divagare și delectare. Actualmente, grupul de retori μ (Mu) din Liege consideră metafora elementul-cheie al neoreticii.

Metonimia (din grecește „metonymia” – înlocuirea unui nume prin altul) este o **figură bazată pe contiguitatea logică dintre obiecte, constând în denumirea obiectului cu numele altuia cu care se află într-o relație logică**, cum ar fi raportul dintre cauză și efect (ex.: *La noi sînt lacrimi multe...*), dintre efect și cauză (ex.: *Codrul clocoti de zgomot, și de arcuri, și de*

bucium), opera cu numele autorului (ex.: *Așa în opera dumitale am găsit puțin Delavrancea amestecat cu Eminescu... ; Tocmai mi-am procurat un Grigorescu*), concretul prin numele abstract al uneia din însușiri (ex.: *Minciuna stă cu regele la masă*).

Sinecdoca (din grecește „sinekdokhe” – cuprindere la un loc) **este figura de substituție generată de principiul contiguității materiale, prin care se denumește un obiect cu numele altuia aflat într-un raport de cuprindere organică, cum ar fi parte pentru întreg și invers.** De ex.: *Îți dau catarg după catarg; caravane ce duc Saharei demîncare.*

- Singularul pentru plural – *românul e născut poet; se bătea rusul cu turcul*;

- Întregul prin parte – *a bea un vin bun; latinitatea strigă din tranșee; satul avea o mie de fumuri și altele.*

Metabola este figura de substituție care indică schimbarea denumirii, calității sau propune sinonime pentru o redare vie, mai nuanțată. După P. Fontanier metabola este sinonimia însăși, ea însemnând acumularea de expresii sinonime pentru a zugrăvi cu mai multă forță aceeași idee, același personaj. Metabola presupune gradația.

Ex.: *Zgârie-brînză, coate-goale, mațe-fripte, zgârie-nori etc.*

Catahreza este figura retorică constînd în înlocuirea improprie a unui cuvînt cu altul, aparținînd unei alte realități în baza unei analogii.

Ex.: *lungul nasului, poalele muntelui, poalele codrului, brațele mării, buza vasului, gîtul sticlei.*

VIII.3.3. Figurile gramaticale sînt, de fapt, licențe sau abateri de la regulile gramaticale, caracteristice îndeosebi limbajului poetic. Au rol de nuanțare intenționată a unei teze, idei etc. prin repetarea sau accentuarea în diverse moduri a unui cuvînt sau segment de frază.

VIII.3.3.1. *Figurile gramaticale care constau din abateri intenționate de la normă.*

Inversiunea constă în abaterea de la ordinea obișnuită a părților propoziției.

Ex.: 1. *Nestatornică barcă această frumusețe a ei.*

Hiperbatul (din greacă „hyperbaton” – depășire, trecere dincolo de...) ***este figura care constă în adaosul pe care scriitorul îl face la finele unui enunț: un epitet, un complement, o propoziție etc., acolo unde enunțul putea fi încheiat.*** Ceea ce se adaugă produce o „surpriză gramaticală”, prin care termenul adăugat iese puternic în evidență.

Ex.: 1. *Iar de-al doilea s-a însoțit cu văduva unui grec Negru Punte: frumoasă femeie și aceea, și bogată.* (M. Sadoveanu).

2. *Ziua de 14 noiembrie 1913 Comitetul Executiv a proclamat pe Maiorescu șef în indiferența generală. Maiorescu nu era om să provoace entuziasmul și atitudinea sa față de Carp, prietenul de o viață, tovarășul și conducătorul său într-o luptă de patru decenii și mai bine – dezgustase pe toți conservatorii cinstiți și erau mulți.*

3. *Medicului de cuvinte aromate, domnului Ion Biberi, cu veche dragoste multă* (autograf al lui Tudor Arghezi).

Pleonasmul este folosirea repetată a unor termeni echivalenți pentru a exprima mai convingător ceva. Pleonasmul în retorică este o evidențiere intenționată și nu trebuie confundat cu pleonasmul din ignoranță sau eroare, adică tautologia care trebuie evitată.

Ex.: *Cobori în jos Luceafăr blînd...* (M. Eminescu).

Silepsa (din greacă syllepsis – cuprindere, luare împreună) ***este eroarea intenționată de acord, care exprimă de cele mai multe ori ironia.*** Înrudită cu zeugma, sinteza.

Ex.: *Toată albina își apără căscioara și hrana lor* (Gr. Ureche).

Elipsa este suprimarea intenționată a unui cuvînt necesar în enunț, adică indispensabil integrității construcției, dar care poate fi lesne subînțeles.

Ex.: 1. *L-a insultat grosolan, el – nici un gest, nici un cuvînt.*

2. *Lumea s-a schimbat, dicționarele – la fel* (publicitatea dicționarelor Hachette).

Anacolutul este eroarea intenționată de construcție a frazei, o discontinuitate sintactică.

Ex.: Soarele ce azi e mîndru, el îl vede trist și roș.

VIII.3.3.2. Figurile intensității (repetiției), constau din repetarea intenționată a unor segmente de frază, a unor sintagme, a unor sunete, au rol de intensificare a unei idei, stări, emoții etc. Cel mai des utilizate în discursul retoric sînt anafora, epifora, simplota, chiasmul, sinafia (polisindetul) și altele, care nuanțează limbajul, conferind mesajului claritate, certitudine, fermitate.

Anafora (din greaca „anaphora” – ridicare) **este o figură gramaticală care constă în repetarea aceluiași cuvînt sau a aceluiași cuvinte în fruntea a cel puțin două unități sintactice sau metrice.**

Ex.: 1. În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei, de pier fără județ, fără vină și fără samă.

2. Singuri cei mari judecători, singuri pîrîți și singuri plinitorii legii.

3. Vînt se iscă, vînt se duce, cineva le pune-n cruce.

Epifora (din greacă „epiphora” – coborîre) **este o figură gramaticală care constă în repetarea aceluiași cuvînt la sfîrșitul unei unități sintactice.** Figură opusă anaforei.

Ex.: Ești vesel, omule! – De ce n-aș fi? Sănătos sînt, isteț sînt, frumos sînt.

Simplota este figura gramaticală care constă în împletirea elementelor anaforei cu elementele epiforei.

Ex.: Prin meseria mea sînt în contact permanent cu mințile tinerimii noastre. E dezolant cum vorbesc – fără șir și fără sens; cum răspund – întotdeauna alături de întrebare; cum nu știu să prindă miezul unei afirmații; cum nu sînt în stare să înțeleagă înlănțuirea a două idei; cum nu pot să deosebească contrariul de contradictoriu, oportunismul de oportunitate; e dezolant să constați cum nu pot face o analogie (Nae Ionescu).

Epanalepsa – figura gramaticală care constă în reluarea locuțiunii de la începutul unei fraze la sfârșitul celei următoare.

Ex.: *Din haos Doamne-am apărut/ Și m-aș întoarce-n haos.*
(Mihai Eminescu).

Epizeuxisul este figura gramaticală care constă de asemenea în repetarea unor cuvinte, doar că fără un loc bine determinat în propoziție sau frază. Se înrudește cu epanalepsa și uneori este greu de realizat distincția dintre aceste două figuri.

Ex.: *Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare.*

Anadiploza (din greacă „anadiplosis” – ridicare, pîrghie) ***este repetarea unui cuvînt la începutul mai multor segmente ale unei fraze pentru a obține o consolidare a unei idei, asociații, emoții etc.***

Ex.: *Veșnic este numai răul: răul este Demiurg* (M.Eminescu).

Giovanni Battista Vico (1668–1744), filozof, profesor de retorică la Universitatea din Neapole, considera figurile și tropii *nu capricii ale plăcerii, ci o necesitate a minții omenеști*. Limba română este plină de farmec și enigme, grație numeroaselor procedee retorice și tropilor, pe care urmează să le descopere și să le utilizeze fiecare dintre noi în procesul de comunicare.

IX. Acțiunea – etapa rostirii discursului

Cuvinte și noțiuni-cheie: Consecința logică, subiectivitate intelectuală; ton, intonație, volum, public, nivel de înțelegere, intenționalitate, stil oratoric.

Noțiunea retorică de acțiune. Rigorile expunerii în public a discursului retoric axate pe calitățile oratorului. Importanța primei impresii. Valențele ținutei vestimentare, a formulelor de adresare, a expresiei feței, a poziției corpului. Perspectiva pozitivă. Calitățile vocii, importanța tonului, tipurile intonației, valoarea pauzelor. Exigențele în expunerea discursului retoric axate pe mesaj, pe calitățile publicului. Adoptarea unui stil potrivit momentului rostirii, contextului, auditoriului.

IX.1. Acțiunea – definire. Acțiunea este etapa finală în elaborarea discursului, cea a rostirii (expunerii) în fața publicului. În mod tradițional acțiunea cercetează oralitatea discursului. Vorbirea orală, sub formă de monolog public, constituie una dintre cele mai complexe activități, dat fiind caracterul anevoios al generării și necesitatea de a ține cont permanent de reacția ascultătorilor. În etapele anterioare de elaborare, discursul a fost structurat conform principiilor fundamentale ale retoricii. În același timp, discursul, fiind ghidat de o logică internă integratoare, se elaborează și în concordanță cu o anumită viziune asupra lumii și cu un anumit scop determinat de o modalitate de recepționare a evenimentelor. Din definițiile discursului desprindem relația mesajului cu emitentul, adică impactul iminent al oratorului asupra întregului mesaj: *Discursul este o comunicare structurată în conformitate cu o anumită viziune și cu un anumit scop, avînd o logică internă integratoare; sau discursul e un text bine organizat, care comunică un fapt de natură intelectuală subiectivă, aparținînd celui care comunică, coeficient determinat de un mod propriu de a gândi și de a simți în raport cu realitatea.* „Anumita viziune” („coeficient determinat de un mod propriu de a gândi și de a simți în raport cu realitatea”) este chiar concepția oratorului, punctul său de vedere asupra unui sau a altui fenomen, eveniment, produs, personalitate. Orice ar relata oratorul, oricare i-ar fi mesajul, acesta va comporta amprenta „subiectivității intelectuale, aparținînd celui care comunică”, adică a emitentului mesajului, a oratorului, a vorbitorului.

IX.2. Rigorile expunerii în public a discursului.

Limbajul sau vorbirea orală este mai mult decît pronunțarea unui conglomerat de sunete, îmbinate în cuvinte conform anumitor legități pentru ulterioara eșalonare în raționamente. Vorbirea orală redă întregul univers al oratorului. *Avînd un caracter irevocabil, cuvîntul pronunțat în public solicită integral potențialul intelectual și moral al oratorului.* Este important de amintit despre competențele referențiale ale oratorului, pe care le menționase de atîtea ori celebrul Cicero. Competența enciclopedică, în viziunea Danielei Rovența-Frumușani, „nu include însă numai cunoștințe, ci și deprinderi, abilități practice („savoir-faire”, „know-how”) capacitatea de a articula anumite acțiuni adecvat adaptate unui scop” (Daniela Rovența-

Frumușani. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București: Tritonic, 2004, p. 61). Celelalte competențe ale oratorului – cea *lingvistică* și cea *socio-culturală*, pe lângă cea *referențială*, își pun amprenta asupra discursului, determinînd succesul în comunicare.

În competența lingvistică, adică în modul de a utiliza vorbirea ca mijloc de formulare și exprimare a gândurilor și sentimentelor, există un *coeficient pur personal*, care îl definește și îi afirmă originalitatea, ceea ce înseamnă că fiecare orator își are stilul său. După Cicero, stilul oratorului poate fi de trei tipuri: *obișnuit*, *mediu* și *superior*.

IX.2.1. Exigențele expunerii discursului axate pe emițător.

Deoarece prima impresie se formează în primele secunde de contact cu auditoriul, și ulterior aceasta este greu de depășit, oratorul își propune din start să producă impresie agreabilă asupra auditoriului. Așadar, înainte de a-și expune mesajul, oratorul se impune prin **aspectul exterior**, care, în mod ideal, ar trebui să-i ofere echilibru, încredere, siguranță. Care ar fi comportamentul recomandabil pentru oratorul de succes?

Apariția – intrarea oratorului în spațiul ocupat de public – este sigură, calmă, fermă, fără mișcări ce ar trăda emoțiile de moment. Oratorul adoptă o poziție care să-i permită comunicarea vizuală cu toți ascultătorii.

Ținuta este determinată în formarea unei impresii plăcute despre sine. Vestimentația decentă oferă oratorului siguranță, imediat sesizată de către auditoriu. **Regula de aur, în acest caz, este ca nimic** – nici accesoriile, nici culorile, nici factura stofei, nici linia de croială – **să nu distragă atenția publicului**. Totul trebuie să fie bine asortat, să concorde cu atmosfera generală și cu momentul expunerii, să armonizeze cu stilul oratorului. În acest scop, oratorul trebuie să țină cont de recomandările stilistilor și ale creatorilor de imagine. În linii generale, se recomandă de exclus culorile tipătoare, adică cele din extremitățile spectrale (roșu, negru, oranj, roz-aprins și alte culori fluorescente) sau îmbinările puternic contrastante ale acestora (dungile, bulinele etc.). Nu sînt recomandate podoabele strălucitoare – cu diamante, pietre prețioase. *De evitat*, pentru bărbați – cravatele extravagante, batistele de butonieră puternic contrastante cu celelalte piese ale vestimentației, de asemenea, cămășile albe, cele strîmte, șosetele scurte, încălțămintea veche; pentru femei – decolteurile, fustele scurte cu tăieturi laterale, tocurele incomode, mărgelile și brățările sonore etc.

De exclus: ochelarii în rame metalice, bijuteriile masive din metal sau sticlă, cerceii prea lungi ce se clatină mereu și culorile vibrante, care fac imaginea neclară. Pentru aceasta, înainte de a ieși în fața publicului, oratorul se postează în fața unei oglinzi la distanța de aproximativ un metru-un metru și jumătate și remarcă elementele care ies în prim-plan și care ar putea să deranjeze. Acestea urmează să fie neutralizate sau eliminate. În fața camerei de luat vederi exigențele vizavi de aspectul exterior sporesc. În acest context, trebuie să se știe că unele culori sînt obositoare, apăsătoare, chiar dominante, cum poate fi, bunăoară, culoarea neagră, care mai are proprietatea de a dispărea din cadru, altele, dimpotrivă, ies mereu în prim-plan, fiind și amplificatoare – de exemplu, culoarea albă. Sînt recomandabile pentru vorbitor, indiferent de contactul cu publicul (direct sau indirect), culorile pastel. De asemenea, sînt potrivite toate nuanțele de gri – de la *gri de oțel* la *gri de grafit*, toate variantele de *albastru*, nuanțele vinului roșu – de la *bordo* la *roz stins*, nuanțele de *verde* – de la *kaki* la verde de *nefrit*, *cafeniul* de ciocolată în îmbinare cu nuanțe de *bej* etc.

E bine să reținem că prima impresie pe care și-o face publicul despre orator, în primele 3-10 secunde, este foarte greu de depășit, de aceea vorbitorul trebuie să aibă grijă ca aceasta să fie favorabilă. Așadar, de cum ne-am făcut intrarea, adică *pînă la momentul rostirii*, deja sîntem examinați de întreg auditoriul.

Expresia feței trebuie să fie binevoitoare, amabilă chiar, cu perspectivă pozitivă, privirea trebuie să *acopere integral* auditoriul, mișcîndu-se ușor de la stînga la dreapta și de jos în sus. În timpul vorbirii privirea nu coboară mai jos de nivelul bărbiei și nu urcă mai sus de nivelul frunții.

Poziția corpului depinde de circumstanțe. Oratorul trebuie să se facă accesibil pentru auditoriu, în acest scop nu se recomandă îngrădirea cu tribuna, scaunul, masa, geanta etc. Dacă oratorul stă în picioare, el trebuie să încline puțin corpul spre public, să facă doi-trei pași lateral sau spre auditoriu, să lase mîinile de-a lungul corpului sau îndoită doar de la cot. Gesturile nu trebuie să depășească nivelul umerilor, nu trebuie să fie prea largi, dar nici de tip închis. Dacă oratorul este așezat, atunci va avea grijă să nu pună picior peste picior, să nu stea „răstignit” în fotoliu, să nu facă mișcări jenante cu mîinile și picioarele.

După momentul prezentării oratorului în fața publicului, urmează formula de adresare. General acceptate pentru contextele formale sînt

formulele neutre de tipul: *stimat(ă), onorat(ă) public, auditoriu, asistență; doamnelor și domnilor, stimați colegi, prieteni, compatrioți, concetățeni, chișinăuieni, soroceni* etc. În contextele informale se utilizează formule mai calde – *scumpi(e), dragi(e) prieteni(e), colegi(e), dragi oaspeți, neamuri, rude* etc. În cazuri speciale se utilizează formule adecvate: *onorat(ă) juriu, prezidiu, instanță, asistență; mult îndurerată, cernită adunare, asistență*. Trebuie de ținut cont de prezența în auditoriu a unor personalități cu statut special care sînt salutate prin formule speciale: *Sanctitatea Voastră (Sa)* – pentru Papa, *Prea Fericite* – pentru Patriarh, *Înalt Prea Sfinția Ta (Sa)* – pentru cardinali și mitropoliți, *Prea Sfinția Ta (Sa)* – pentru episcopi; *Preacucernice părinte sau Sfinția Ta (Sa)* – pentru preoți, pastori; *Excelența Voastră (Sa)* – pentru ambasadori, diplomați; *Mult Stimate domnule Președinte, prim-ministru, ministru, primar general, rector* ș.a.m.d. Se recomandă să se evite formulări jignitoare, de felul: *dragi prieteni și neprieteni; doamnelor, domnilor și toți ceilalți, domnișoarelor și domnișorilor* ș.a.

Pentru a obține succesul scontat, oratorul trebuie să-și cunoască **vocea**. De aceea va învăța să-și audă vocea cu urechea exterioară, adică a ascultătorului. În acest scop se fac imprimări în diferite ipostaze. În funcție de deficiențele descoperite, oratorul urmează un program de cultivare a vocii, axat pe cizelarea variabilelor esențiale ale acesteia: volum, înălțime, ton, intensitate, debit verbal. O voce cultivată are un șir de calități – **flexibilitate** (asigurată de modulările de ton și intonație), **expresivitate**, **intensitate** și altele, menite să asigure oratorului atenția ascultătorilor și, implicit, înțelegerea mesajului. Nu se poate vorbi de o prezență firească fără o voce cultivată. Persoana ce-și dorește o voce cultivată trebuie să respecte anumite condiții:

- să evite accentele regionale;
- să folosească numai formele gramaticale corecte;
- să pronunțe toate cuvintele corect și răspicat;
- să evite ticurile verbale de genul: „Înțelegi?”, „Nu-i așa?”, „Știu eu?”, „Zic” etc.;
- să nu folosească exprimări ca „îhî”, „na”, „aha”, „iuhu”, „vasăzică”, „deci”, „wow” [uau]. De multe ori este neplăcut chiar și banalul „O.K.” sau mai vechiul „Privet”, care, în nici un caz, nu sînt dovadă de cultură sau intrare în lumea bună;
- dar mai ales vocea nu trebuie să fie inexpressivă, uniformă sau iritată.

Este posibil să nu știți ce fel de voce aveți. Înregistrați-o în timp ce vorbiți: la telefon, la birou, acasă, pe diverse teme. Apoi ascultați-vă. S-ar putea să constatați că tonul și limbajul folosite au fost singurele care s-au pus în calea acceptării unei idei, a unei inițiative sau a unui sfat bun. Reascultați banda și „lucrați-vă” vocea.

Tehnica vocii este una din principalele forme de reținere a atenției auditoriului. Într-un studiu despre retorică se menționează: „Nimic nu obosește auditoriul ca o voce monotonă. Ea acționează ca un narcotic ce slăbește atenția și înnoarează mintea. Pe când o voce vie, răsunătoare stimulează atenția, interesul și entuziasmul ascultătorilor” (Roman I., *Vorbiți mai bine, scrieți mai bine românește*, București, 1966, p. 57).

Înainte de a compare în fața publicului, oratorul numără cu voce tare până la 3-4, dacă circumstanțele îi permit sau, cel puțin, înainte de a rosti prima formulă, face o inspirație adâncă, reține aerul în piept de la 10 până la 20-30 de secunde și apoi, dacă în sală e liniște, rostește formula de adresare, după care urmează expunerea propriu-zisă a discursului.

Volumul vocii este o altă tehnică verbală care poate conferi măreție cuvântării. Dacă este posibil, se cercetează sala în prealabil. Volumul se fixează. Când sala va fi plină, oratorul va trebui să vorbească mai tare pentru că mulțimea va absorbi parțial sunetul. Prin schimbarea volumului se poate sublinia o idee. Un volum mai slab este, adeseori, modul cel mai eficient de a obține efectul dorit.

Tonul, pe scala vocii, poate fi superior și inferior. Pentru a obține efectul scontat, într-o frază, se poate folosi o inflexiune crescândă (de la minim la maxim), spre a exprima o doză de siguranță, și o inflexiune descrescândă – pentru nesiguranță. Alternarea tonurilor evită monotonia și direcționează atenția ascultătorului.

Pauza dă oratorului dreptul să regleze respirația, iar auditoriului – timp să culegă ideile. Pauzele nu pot fi neglijate, deoarece ele oferă auditoriului posibilitatea să „digere” spusele. Pauzele din vorbire au același rol ca punctuația în scriere. Oricum, nu se va face abuz de pauze.

Pauzele, de ordin psihologic sau de ordin logic, fac dovada faptului că oratorul gândește concomitent cu elaborarea textului. Și atunci, împreună cu el, meditează și ascultătorii. Ar fi greșit să se considere că numai vorbirea „netedă”, fără ezitări este capabilă să

emoționeze publicul și să-l convingă. Este adevărat că nici vorbirea care se declanșează anevoios, cu pauze frecvente și nejustificate, nu e în stare nici să transmită mesajul și nici să convingă, fără să mai vorbim de deșteptarea simțului estetic al publicului. Nu vom contesta că vorbirea scrisă și apoi citită *ad litteram* e perfectă, dar ea e moartă, miroase a naftalină și, când o auzi, îți pare că cel care a scris-o se află acum nu în fața publicului, ci undeva în culise.

Deosebirea dintre pauza logică și cea psihologică, spune K.S. Stanislavski, constă în aceea că: „[...] pauza logică formează tacturi, fraze întregi și astfel ajută la clasificarea înțelesului acestora, pauza psihologică dă viață gândului, frazei și textului. Dacă fără pauzele logice vorbirea e arogantă, apoi fără cele psihologice ea e lipsită de viață. Pauza logică se adresează rațiunii, iar cea psihologică – sentimentelor” (Harghel Ana, *Citirea expresivă*, Chișinău, 1983, p. 46-47).

În redarea conținutului logic și emoțional al discursului și pentru susținerea atenției ascultătorilor un mare rol îl are folosirea corectă a *tempoului*. Prin intermediul tempoului se face demarcarea între părțile compoziției (exordiul, cuprinsul, perorația) și se scot în evidență ideile mai importante din conținutul cuvîntării.

Pîna și **dicția**, care nu pune probleme în condițiile vorbirii obișnuite, acum, când vorbitorul se postează la tribună, capătă o valoare deosebită. Dicția e o necesitate cerută de conștiința vorbitorului și așteptată de către auditoriu, oricare ar fi nivelul său intelectual.

Atunci când arta oratorică clasică s-a afirmat ca fenomen social nu existau mijloace tehnice de imprimare a aspectului fonic, din această cauză nu putem aprecia discursurile celebre ale ilustrațiilor oratori. De măiestria lor ne putem da seama doar din puținele texte scrise, care ne-au parvenit, și din mărturiile contemporanilor. Însă un lucru este cert: remarcele din paranteze – „aplauze furtunoase”, „ovații îndelungate” etc. – confirmă înaltele calități ale acelor vorbitori publici.

Intonația, datorită funcției sale logice, ne ajută să comunicăm mai precis și mai lesne conținutul discursului, stimulînd gîndirea și fantezia mulțimii. Distingem mai multe tipuri de intonație: **ascendentă, descendentă, rectilinie (enuțiativă), interogativă, exclamativă, imperativă**.

Prin funcția sa psihologică, intonația ne dă posibilitatea să exprimăm stările noastre sufletești, stabilind un contact direct cu

lumea internă a ascultătorului, iar prin funcția sa stilistică servește pentru comunicarea mijloacelor de zugrăvire a realității. Vestitul pedagog sovietic A.S. Makarenko, în amintirile sale menționa: „Am devenit un adevărat maestru, numai când m-am deprins a spune „vino-ncoace” cu 15-20 de nuanțe emoționale diferite, când am învățat să-mi modulez vocea în 20 de moduri de intonație” (Gorki A.M., *Opere*. Moscova, 1976, vol. XVIII, p. 273).

Psihologii au constatat că intonația sintetizează intențiile, ideile, sentimentele și voința vorbitorului, pe când cuvântul totalizează numai conținutul nominal al gândirii. Iată de ce, datorită intonației, cuvântul rostit are o mai mare capacitate de convingere și însuflețire decât cel scris. Intonația, pe drept cuvânt, este numită „sufletul vorbirii orale”. Deosebirea esențială dintre forma scrisă și cea rostită a unui text constă în aspectul intonațional al celei de-a doua. V.A. Artiomov remarcă: „Din punct de vedere psihologic, intonația este una din particularitățile limbii, cu ajutorul căreia oamenii exprimă în propoziție desăvârșirea necesară, comunică, de asemenea, atitudinea noastră proprie față de alți oameni și față de obiectul gândirii”. Când vorbim cu cineva, întotdeauna urmărim un anumit scop, în funcție de care se schimbă modul exprimării, se schimbă însemnătatea sensului celor rostite, se schimbă și sonoritatea intonațională a textului.

IX.2.2. Exigențele expunerii discursului axate pe mesaj. Prima obligație a vorbitorului, prevăzută încă în antichitate de profesiograma oratorului, este ***buna cunoaștere a domeniului abordat și a subiectului cercetat în discurs***, care se suprapune peste arsenalul de cunoștințe al oratorului și se conjugă cu o vastă cultură generală. „Discursul trebuie să se nască și să ia amploare numai pe baza cunoașterii depline a obiectului. Dacă din discurs nu se desprinde un conținut, cunoscut și asimilat de orator, materializarea acestuia prin mijloacele de limbă nu este altceva decât o vorbărie goală, copilărească”, considera neîntrecutul Cicero.

A doua condiție ar fi ***adoptarea unui stil potrivit***. Stilul relatării trebuie să fie în deplină concordanță cu subiectul tratat și, îndeosebi, cu destinația diverselor tipuri de discursuri: academic, sacru, epidictic, judiciar etc. Subiectul impune folosirea unei terminologii specifice, iar destinația – respectarea unor particularități de expresie tipice pentru genul de compoziție abordat (referat științific, dare de seamă, alocuțiune misionară, discurs de propagandă, toast etc.). Dacă

tipul comunicării cere folosirea stilului științific, atunci preocuparea generală va fi pentru utilizarea formulei expositive și obiective, cu structuri hipotactice, concise, în care claritatea se asociază cu precizia lexicală. Un memoriu, o dare de seamă, o înștiințare impun întrebuințarea stilului administrativ, caracterizat, printre altele, prin preferința pentru formule stereotip, prin îmbinări frazeologice tipice, printr-o anumită distribuție și combinare a unor unități la toate nivelurile limbii. O campanie electorală, un raport de activitate sau un editorial cer folosirea stilului publicistic, axat pe limbajul standard, care utilizează un lexic foarte variat de natură politico-socială și un anume retorism. Alocuțiunea omagială, orația va trebui să apeleze la stilul artistic, în cadrul căruia cuvântul nu mai este întrebuințat în scop referențial, ci în scop poetic, conferindu-i-se valori conotative.

Indiferent însă de stilul abordat, pe parcursul alocuțiunii trebuie acordată o atenție deosebită substantivelor, adjectivelor și verbelor. Substantivele exprimă lucruri, fapte, ființe, adjectivele le dau relief și culoare, iar verbele le imprimă acțiune și vitalitate.

IX.2.3. Exigențe axate pe calitățile publicului. În scopul realizării comunicării adecvate (instaurarea în comun a valorilor asumate), mesajul discursului trebuie să poată fi decodificat integral de către auditoriu. Gradul de receptivitate a publicului la calitatea mesajului este în funcție de capacitățile oratorului de a se adapta auditoriului.

Receptarea angajează în temei canalul auditiv al destinatarului, dar, pentru o mai bună asimilare, acesta este ajutat și de aparatul vizual, oratorul completându-și mesajul prin mijloace auxiliare: comunicarea nonverbală și paraverbală. De asemenea, văzul este antrenat și la prezentarea materialelor ilustrative cu caracter diferit: materiale grafice, simbolice, plastice etc., mijloace de expresie care ajută la detalierea tematicii abordate.

Pentru ca persuadarea auditoriului să fie eficientă, e necesar să se cunoască publicul care urmează să fie persuadat. Cunoașterea publicului înseamnă cunoașterea preferințelor, dorințelor acestuia, de aceea discursul trebuie modelat și conform **tipului de public**: avizat – neavizat, omogen – neomogen, determinat – nedeterminat etc.; conform **stării lui**: dimensiuni, atmosferă, circumstanțe; conform

timpului persuadării (durata, momentul expunerii etc.), conform **gradului de apropiere** – adică a statutului oratorului în raport cu destinatarul (șef, persoană oficială, invitat de onoare, rudă, coleg etc.); conform proxemicii – adică distanței care determină accesibilitatea oratorului: distanță personală, socială etc.

Totodată, pentru a modifica opinia publicului respectiv, se mai cere cunoașterea contextului, a anturajului, a valorilor împărtășite, a opiniilor acestuia. Totalitatea opiniilor membrilor unui public alcătuiește opinia publică. Altfel spus, **opinia publică reprezintă opinia generală a unui public cu referire la un eveniment ce s-a desfășurat sau urmează să se desfășoare**. Există o mulțime de semnificații pentru noțiunea de opinie publică. În sens general, aceasta reprezintă un fenomen psihosocial, adică este produsul societății în care ea există și se dezvoltă. Opinia publică este influențată de o mulțime de factori, printre care, în primul rând, mass-media, apoi numeroase instituții, partide politice, diferite structuri sociale etc.

Pentru ca discursul să fie dinamic, convingător, credibil, rostirea mesajului se face într-o manieră lesne perceptibilă, ușor de sesizat din punct de vedere acustic, ceea ce impune:

- adaptarea vocii (ca volum, intensitate, ton) la condițiile sălii (dimensiuni, acustică) și ale auditoriului;
- menținerea dicției corecte, fără cusur pe parcursul discursului și în polemică;
- supravegherea debitului verbal;
- plasarea funcțională a accentelor (logice, psihologice) și a pauzelor.

IX.3. Sugestii generale pentru potențialii oratori. (Vezi și anexele nr.13- 18).

- Să demonstreze interes față de auditoriu;
- să fie atît de bine informați, încît să poată modela ușor subiectul;
- să se adapteze la auditoriu;
- să-și privească publicul.

Astăzi, exigențele de natură fonică nu sînt plasate în prim-plan, dar nici nu pot să fie desconsiderate. În zilele noastre posedarea tehnicii vorbirii facilitează exprimarea unui conținut bine argumentat, cu dovezi eșalonate după toate regulile logice, astfel încît pe baza lor să fie formate

convingerile respective în rîndurile publicului.

X. Comunicarea nonverbală

Cuvinte și expresii cheie: comunicare verbală, comunicare non-verbală, kinezica, limbajul corpului, limbaj nonverbal standard, gestică, mimică, gesturi voluntare, gesturi involuntare, gesturi indicatoare, amplificatoare, demonstrative, tactile, cod gestual, semiotica.

Interdependența comunicare verbală și nonverbală.

Kinezica, proxemica, eticheta, politețea. Gesturi involuntare și voluntare. Gesturi de ofensivă, de apărare, de optimism, de retragere etc. Tipuri de mimică. Decodificarea limbajului corpului în diferite spații culturale. Diferențe interculturale.

Componentele fonice, kinezice, grafice ale comunicării nonverbale.

Valențele mesajului axate pe comunicarea nonverbală.

X.1. Raportarea comunicării nonverbale la cea verbală. *Comunicarea fără folosirea cuvintelor rostite sau scrise este numită comunicarea nonverbală.* Aceasta poate fi regăsită în două categorii: *comunicare paraverbală și limbajul corpului.* Mesajele trupului transmit informația mai ușor și mai rapid decât cele verbale, prin schimburi de priviri, prin gesturi, mimică, postură, urlete, țipete etc. În totalul informației transmise în comunicarea interumană, mesajele verbale reprezintă pînă la cel mult 35%, iar cele nonverbale – cel puțin 65%, ajungînd uneori pînă la 93%. Partea cea mai valoroasă a comunicării nonverbale – limbajul corpului, este dificil de falsificat, uneori chiar imposibil. În această ordine de idei, devine clar de ce este importantă pentru emițătorul (destinatorul) sau destinatarul oricărui mesaj arta decodificării acestui limbaj. Neglijarea comunicării nonverbale aduce „prejudicii” periculoase actanților comunicării.

X.2. Kinezica – știința gesturilor și a mimicii. Kinezica este o disciplină tot mai solicitată în cadrul cercetărilor de antropologie culturală. Ea studiază codurile gestuale cu instrumente specifice semioticii. Cunoașterea multiaspectuală a gesturilor este utilă nu doar antropologilor, ci și sociologilor, jurnaliștilor, translatorilor, politicienilor ș.a., dar oratorilor le este, pur și simplu, indispensabilă. Gesturile însoțesc, nuanțează, consolidează comunicarea verbală. Experții au stabilit că limbajul corpului întrunește circa 700 de mii (!) de semnale, doar mimica feței antrenînd sute de mușchi pentru modelarea a peste 200 de mii de expresii.

În primul rînd, de kinezică, poate fără a o defini, au avut nevoie și s-au ocupat psihologii, „observatori fini, dotați cu capacități de a sesiza și de a analiza viața sufletească a cuiva; cunoscători ai sufletului omenesc” (DEX), care au definit și au explicat semnificația gesturilor omenești. Din păcate, omul nu are un organ de simțire, de percepere a sufletului și psihologii sînt nevoiți să analizeze viața sufletească a unui individ după vorbe (care pot fi controlate și deci falsificate) și după gesturi (care sînt foarte dificil de controlat și adesea contrazic spusele). Asume pe acestea psihologii le consideră valoroase pentru deconspirarea valențelor mesajelor enunțate de către emițător.

De fapt, fiecare dintre noi este întrucîtva un specialist în kinezică. Unul înțelege mai ușor gesturile celorlalți, altul mai greu, în

funcție de experiența și talentul de care dispune. Oricum, sînt gesturi evidente pe care le înțelegem cu toții și le folosim adesea în comunicare. ***Gesturile reprezintă mișcări expresive ale capului, mîinilor, degetelor.*** Distingem gesturi *artificiale* și *firești*. Datul din cap, aprobator sau negativ, este un gest voluntar firesc, care face parte din limbajul nonverbal standard folosit de fiecare dintre noi zi de zi. Dar gesturile surdo-muților, ale dirijorilor, ale agenților de circulație fac parte din gama gesturilor artificiale, deoarece ele nu redau starea psihologică a emițătorului, ci transmit o informație precisă în cadrul unei situații specifice de comunicare.

Atunci însă cînd o mulțime de suporteri, la un meci de fotbal, își pun mîinile în cap în momentul cînd echipa favorită primește gol, gestul lor nu mai este voluntar, nu este o emisie bine gîndită a unui mesaj, ci exprimarea involuntară a unui sentiment – a disperării.

Astfel, avem deja o tipologizare a gesturilor – gesturile ***firești*** și cele ***artificiale***, gesturi ***voluntare*** și cele ***involuntare***. Distingem gesturi ***indicatoare*** (de la emițător spre anumite persoane sau obiecte), ***amplificatoare*** (decizionale și de evidențiere, care se execută cu fermitate), ***demonstrative*** (de consolidare a celor expuse), ***tactile*** (pentru stabilirea de contacte sociale cu partenerul, pentru a-i atrage atenția).

X.2.1. Gesturile voluntare. Orice societate dispune de un grupaj de gesturi unanim acceptate și folosite de toți membrii ei în comunicarea de zi cu zi. În spațiul familiar nouă, aceste gesturi sînt mișcările capului (aprobator și dezaprobator), strîngerea din umeri („nu știu”), orientarea arătătorului la încheietura palmei stîngi („cît e ora?”), fluturarea palmei („salut”), întinderea mîinii (cînd oprim un taxi, un microbuz), arătarea degetului mare („Extraordinar!”). Astfel de mici însușim un limbaj specific și bine conturat al gesturilor. Varietatea acestor gesturi la fiecare popor are rădăcini în trecutul său, și, uneori, chiar în cadrul acelorași popoare există grupuri la care gesturile diferă.

Ideea de „extraordinar, minunat, nemaipomenit” este comunicată de noi prin ridicarea în poziție verticală a degetului mare de la mîna dreaptă, de francez – prin ducerea la buze a aceluiași deget unit la vîrf cu arătătorul, iar de brazilian... prin strîngerea între degete a lobului urechii! În timp ce tinerii francezi au obișnuința de a

se saluta, sărutându-se pe obraz de patru ori, un astfel de gest în public în Iran sau în țările arabe se pedepsește. Astfel, observăm că limbajele „gestice” diferă de la popor la popor, ca și limbile, iar învățarea lor este similară studierii unei limbi străine, cu unica diferență că trecerea de la un limbaj gestual la altul este mult mai dificilă decât folosirea mai multor limbi concomitent. De exemplu, atunci când vrei să vizitezi o țară ca Japonia sau India este nevoie de o pregătire serioasă în ajunul plecării: chiar dacă nu vei vorbi limba respectivă, fiind însoțit de translator, s-ar putea să compromiți o discuție, un contract de afaceri printr-o singură mișcare a mâinii sau doar prin ridicarea spîncenei în semn de nedumerire, deoarece gesturile nu le vei putea stăpîni, mimica, de asemenea nu vei putea s-o dirijezi, iar semnificațiile aceluiași gest diferă foarte mult. Bunăoară, se cunoaște că bulgarii sînt unicul popor din Europa care aprobă, mișcînd capul de la stînga la dreapta, și dezaproabă, scuturîndu-l de jos în sus. În comunicarea cu bulgarii este foarte greu să decodifici corect mesajele, deoarece sensul celor spuse este infirmat de aceste gesturi, contradictorii cu cele atît de familiare celorlalți europeni. Cine a stat mai mult timp în Bulgaria a realizat aceste dificultăți de comunicare, iar la întoarcerea acasă acestora le-a fost foarte greu să revină la sensul „normal” al mișcărilor capului, mereu fiind nevoie de cîteva secunde pînă să-și dea seama cum trebuie să-l miște.

În ultimele decenii poate fi observată o mondializare mult mai rapidă a gesturilor decât a limbii. Prin intermediul filmelor, publicității și al altor metode de informare și divertisment, americanii și-au promovat majoritatea gesturilor care au prins rapid la tinerii din întreaga lume. Un fapt destul de trist, atîta timp cît vecinii de peste Ocean au un arsenal foarte bogat de gesturi insultative și obscene și mai puține gesturi care ar facilita cu adevărat comunicarea dintre persoane.

X.2.2. Gesturi involuntare. De obicei, gesturile involuntare exprimă o emoție sau o stare de spirit. Deoarece nu pot fi controlate, aceste gesturi emit – de fapt, trădează – cele mai veridice informații despre interlocutor. Limbajul gesturilor involuntare este mult mai vast și mai complex decât cel al gesturilor voluntare. Ca și cele din prima categorie ele diferă de la un popor la altul, de la un grup social la altul

și chiar de la o persoană la alta. Dacă este să urmărim o grupă de studenți în timpul unei ore plictisitoare, observăm că unii își sprijină capul cu mâinile, unii privesc în jos, în regiunea tălpii, alții își trec mîna prin păr sau își masează lobul urechii, alții se joacă cu șuvițele rebele.

Pentru a putea decodifica informația parvenită prin intermediul gesturilor involuntare, trebuie să-ți cunoști interlocutorul și să fii un observator fin. Cîteva exemple: acoperirea gurii face parte din puținele gesturi ale adulților, care sînt la fel de evidente ca și cele ale copiilor. Mîna acoperă gura, degetul mare apasă obrazul, în timp ce creierul trimite subconștient comenzi mîinii să încerce să oprească cuvintele mincinoase care se pronunță. Dacă cineva utilizează acest gest în timp ce vorbește, faptul arată că respectivul minte sau rostește ceea ce nu intenționase să spună. Dacă el își acoperă gura în timp ce vorbește altcineva, aceasta înseamnă că este uluit sau îngrozit de ce aude, sau presimte că acel ins minte. Cunoașterea semnificației acestui gest este foarte utilă pentru actanții comunicării. La fel, oratorul trebuie să învețe a controla acest tip de gesturi pentru a nu se compromite, dar și pentru a nu fi deconspirat de publicul din fața sa.

Frecarea palmelor este modul nonverbal prin care oamenii își fac publice așteptările lor pozitive. Un domn flămînd, cînd face o comandă la restaurant, freacă mîinile anticipînd plăcerea, un agent comercial intră fudul în biroul managerului și, frecîndu-și palmele, spune: „Comanda e a noastră, șefule!”, în schimb ospătarul care, înainte de ora închiderii vine la masă și, frecîndu-și lent palmele, întreabă: „Mai doriți ceva, domnule?”, ne comunică pe cale nonverbală că așteaptă de la noi un bacșiș. Ar fi și excepții, bineînțeles: dacă cineva pe vreme geroasă de iarnă stă într-o stație de autobuz și își freacă mîinile, face aceasta pentru că, pur și simplu, i-au înghețat mîinile.

Netezirea părului în timpul unei discuții dintre două persoane este un gest de simpatie, dar atenție! Același gest poate fi și un simplu tic, o deprindere neplăcută a subiectului-comunicator și putem fi foarte dezamăgiți dacă sîntem induși în eroare. Încrucișarea gleznelor poate fi interpretată ca un gest defensiv într-un proces de comunicare încordat, dar și ca o modalitate de relaxare într-un act de comunicare detensionat.

Din aceste exemple deducem că gesturile involuntare sînt o bogată sursă de informație în timpul unei prelegeri universitare, lansări de carte, campanii electorale, discuții. Ele ne pot indica părerea veridică a partenerului despre unele teme abordate sau chiar decalajul dintre mesajul verbal camuflat și cel al corpului (real). Totuși trebuie să fim foarte atenți în timpul decodificării gesturilor, ele depinzînd de multe ori de condițiile în care are loc comunicarea sau de obiceiurile subiectului comunicant.

X.3. Gesturile și mimica – aspecte importante ale retoricii.

Gesturile și mimica – aspecte importante ale comunicării, în general, au format mereu domeniul de importanță majoră al retoricii, în primul rînd. Putem spune că toate relațiile noastre sociale depind de comunicare. Oricît de mult am încerca, nu putem să „nu comunicăm”, fiecare gest de-al nostru emite un mesaj. Pînă și tăcerea este o formă de comunicare, chiar și nemișcarea poate fi decodificată.

Dacă am încerca să vedem cum se face uz în actorie de gesturi și mimică, am observa că numai un actor foarte bun poate juca bine rolul încredințat, fiindcă la cei mai puțin profesioniști, mesajele transmise de corp adesea diferă de cele emise de gură, adică de cele incluse în scenariu, și atunci în subconștientul spectatorilor acțiunea se contrazice și actorul devine „rău”. Aceeași neconcordanță între mișcările corpului și mesajul verbal o putem observa cînd o persoană dorește să ne mintă sau să ne ascundă ceva. Totul este să cunoaștem limbajul gesturilor.

Comunicarea nonverbală are mai multe componente:

fonice, care țin de timbrul, înălțimea, amplitudinea vocii;

kinezice, cele care se referă la tipurile gesturilor, mimicii și poziția corpului;

grafice, doar elementele ajutătoare, care fac mesajul scris accesibil și comprehensibil.

Mimica reprezintă totalitatea mișcărilor musculare ale feței, dar nu are nimic în comun cu *fiziognomica*, disciplina care cercetează caracterul persoanei după trăsăturile feței. Darwin a stabilit că mimica oamenilor are multe în comun cu cea a animalelor și, în același timp, se deosebește radical de ea, fiind mult mai bogată și mult mai nuanțată, căci ea prezintă o gamă întregă de sentimente și

emoții: entuziasm, încântare, înaripare, regret, compasiune, tristețe, îngândurare etc. Impulsurile nervoase care condiționează unele mișcări ale mușchilor feței sînt transmise de anumite zone ale scoarței cerebrale, acest fapt conferindu-le mișcărilor un caracter involuntar, imposibil de controlat. Iată de ce comunicarea nonverbală exprimă, în modul cel mai veridic, stările noastre sufletești, exteriorizate prin cele mai diverse emoții. Mimica, întocmai ca și gestică, poate fi de mai multe tipuri:

mimica extrem de flexibilă (indică asupra unei anumite instabilități emoționale, a bruștei schimbări de atitudine, adeseori asupra neseriozității etc.);

mimica inertă (rigiditate excesivă, stabilitate emoțională, cumpănare, siguranță etc.) ;

mimica monotonă (impulsivitate slabă, stări melancolice, plictiseală, nepăsare, indiferență, tristețe etc.) ;

mimica mixtă (îmbinări stranii, nefirești, de tipul „rîs cu plîns”, privire dură și surîs în același timp etc.).

Mimica are un șir de caracteristici, în funcție de gama emotivă pe care o redă. Astfel, distingem :

mimica violenței și agresivității (răutate, furie, ciudă, cruzime etc.);

mimica satisfacției (bucurie, plăcere, încântare, generozitate etc.);

mimica durerii (amărăciune, tristețe, stare de deznădejde, de șoc, de umilință etc.);

mimica curiozității (interes, atenție, încordare etc.);

mimica securizării (desconsiderare, dezgust, dispreț, ură etc.);

mimica falsității (minciună, lingușire, ipocrizie, slugărnicie etc.).

Elementul esențial al oricărui tip de mimică este **privirea**. Ea concentrează cea mai mare încărcătură semantică și constituie veriga principală în transmiterea mesajului. A menține sau a suporta privirea cuiva în comunicare este atît de important, încît acest gest este considerat piatra de încercare între actanți și deseori anume privirea determină statutul fiecărui participant . Semnalele transmise de emițător sînt captate instantaneu de către destinatar, care, în timp ce ascultă, îl privește atent pe emițător, astfel sorbindu-i adevăratul sens, nedisimulat al mesajului. Alternînd rolurile, actanții comunicării vor schimba priviri,

acordînd mai mult timp vizualizării interlocutorului atunci cînd ascultă, nu atunci cînd vorbesc. Frecvența schimbului de priviri între interlocutori caracterizează atmosfera comunicării interpersonale. Impresia pe care o produce privirea unei persoane asupra alteia depinde de forma și culoarea ochilor, de arcuirea sau densitatea genelor și sprîncenelor, de reliefurile pomeților, forma nasului și a gurii etc. Dar cel mai semnificativ element al ochilor îl constituie pupilele, care reacționează prompt la orice nuanță de mesaj, la orice cuvînt, la intonație, la modulațiile vocii, la pauzele voluntare sau involuntare, la tăcerea prin schimbarea dimensiunii și a intensității cromatice. Această proprietate a ochilor este bine cunoscută mai ales în țările orientale, de aceea unele categorii de persoane evită să-și privească interlocutorul în ochi de teamă să nu se trădeze. Exemplul lui Yasser Arafat, care își ascundea ochii după sticlele întunecate ale ochelarilor, este elocvent în acest context.

Așadar, comunicarea nonverbală sub nici un aspect nu poate fi neglijată de actanții comunicării, fără riscul de a eșua în promovarea mesajului și, mai ales, în decodificarea lui integrală.

XI. Discursul retoric – tipuri

Cuvinte și expresii-cheie – discurs argumentativ, seductiv, incitativ, soluția opinabilă, problemă argumentativă, opinia publică, persintologia.

Persintologia – teoria discursului retoric. Discursul retoric, definiție, criterii de clasificare. Discursul clasic: deliberativ, demonstrativ, juridiciar. Tipurile discursului retoric actual. Discurs mediatic, discurs publicitar, discurs științific

Discursul argumentativ și cel de manipulare. Derivatele discursului de manipulare: discursul seductiv, incitativ, cvasimanipulatoriu și semimanipulatoriu. Tehnici de promovare. Tehnici de protejare.

Opinia – instrument al discursului retoric. Corelația opinie-interes, opinie-atitudine. Abordarea persintologică a opiniilor.

XI.I. Persintologia – teoria discursului retoric.

XI. 1.1. Discursul retoric – criterii de clasificare.

Persintologia este teoria cu privire la organizarea psiho-logică a discursului retoric cu scopul fie să persuadeze, fie să seducă, fie să incite. Astfel că discursul retoric, în viziunea lui Gh.Mihai – fraza (textul) scrisă sau rostită, asociată cu imagini (culori sau linii) statice sau în mișcare, menită să influențeze cognafectiv o persoană, un micro- sau macro-grup, pozitiv sau negativ, să instaureze, să schimbe mentalități, opțiuni, atitudini, comportamente, ideologii, concepții – poate fi de mai multe tipuri: *argumentativ* (comunicativ) și de *manipulare* cu variantele *semimanipulatoriu*, *cvasimanipulatoriu*, *seductiv*, *incitativ*. Persintologia studiază principiile, regularitățile structurale psiho-logice, mijloacele de comunicare și de transfer ale valorilor purtate de opțiunile subiecților în materie de soluții la probleme argumentative (Gh. Mihai, *Op. cit.*, p. 125). Deoarece, în mod tradițional, retorica „*investighează calea prin care sînt instituite convingerile în public*”, această cale fiind, de fapt, discursul retoric, se poate conchide că orice discurs este menit să influențeze publicul într-un fel anume: o influențare cognitivă, una preponderent emoțională, alta psihologică. Persuasiunea, „întemeierea care să-l determine pe altul să-și asume soluția propusă de orator la problema argumentativă”, ca atare are trei sensuri: unul comunicativ, unul seductiv, unul incitativ și, respectiv, operează cu aceste trei tipuri de discurs – discursul comunicativ (argumentativ), discursul seductiv, discursul incitativ, ultimele două considerate discursuri de manipulare.

Cercetătorul Cheorghe Mihai enunță 4 principii retorice: *principiul haeresic* (al alegerii), *principiul comunicării*, *principiul atitudinii implicate* și *principiul etic*, de care trebuie să țină cont oratorul în procesul de elaborare și rostire a discursului. Dar și genul, specia și tipul discursului impune oratorului anumite exigențe. Aceste exigențe, conforme, tradițional, discursului clasic *deliberativ*, *demonstrativ* sau *judiciar*, nu pot fi neglijate nici astăzi, cînd discursul retoric are și alte criterii de diferențiere. Cercetătoarea Daniela Roventă-Frumușani distinge *discursul mediatic*, *discursul publicitar* și *discursul științific*, pe care le supune analizei din perspectiva semiotică și mai puțin din perspectiva retorică (Roventă-Frumușani D., *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*. București: Tritonic, 2004).

Speciile discursului retoric se divizează, conform opiniei cercetătorului Gh. Mihai, conform următoarelor criterii, după:

- natura limbajului utilizat;
- materia scopului urmărit de emițător;
- calitățile publicului;
- criteriul contactului cu publicul;
- forma de adresare;
- intenția utilizatorului.

Astfel, în funcție de public, distingem: *discursul specializat, aprofundat, superficial*, etc.; iar conform criteriului contactului cu publicul – *direct/indirect* (mediatizat), *oral/scriș*. Oricare ar fi genul și specia discursului retoric, acesta se supune tipologizării conform *principiului intenționalității*. În continuare, ghidați anume de acest criteriu, vom caracteriza discursul retoric, diferențiat în *comunicativ/argumentativ* și *cel de manipulare*.

XI.1.2. Discursul retoric comunicativ (argumentativ) *este discursul retoric prin care oratorul promovează clar, onest, sincer soluția optimă a unei probleme argumentative*. Persoana, care știe ce este mai bine pentru public și este sigură de acest bine, are nu doar dreptul, dar și obligația morală să comunice, persoana trebuie să aibă credibilitate la publicul său și să obțină susținerea acestuia în desfășurarea discursului. Așadar, când un utilizator propune publicului să-și asume împreună soluția opinabilă la o problemă argumentativă, atunci este vorba de un discurs retoric comunicativ. Argumentul este instrumentul de îngrădire a declinărilor din discursul retoric comunicativ ca singura cale cognafectivă de a persuadea. Opinia instaurată prin argumentare este rezonabilă, întrucât rezultă dintr-o examinare prudentă a datelor și a faptelor relevante. O opinie expusă argumentativ generează o autoconvingere, o asumare proprie. Orice colonialism mintal se exclude, destinatarul fiind sigur de respectul emițătorului și de valoarea celor asumate. Cel ce vorbește, având clar formulată problema argumentativă, precum și soluția sa pentru public, expune discursul său informativ și sugestiv într-un limbaj adecvat atât tezei cât și publicului, astfel încât aceasta – soluția la problema argumentativă – să fie asumată de destinatar. Astfel, publicul este respectat și acceptă soluția ca fiind a sa proprie.

XI.1.3. Discursul de manipulare. Una dintre problemele importante cu care se confruntă retorica modernă este cercetarea discursurilor de manipulare. De ținut cont că manipularea a devenit un fenomen global. Prin furnizarea de informații eronate, prin minciună, prin dezinformare se urmărește manipularea opiniei publice. Fenomenul manipulării trebuie studiat foarte minuțios, în special de către jurnaliști, care prin „munca” lor influențează, modifică, schimbă opinia publică, modelează atitudini și comportamente. Mass-media are posibilitatea de a modifica modul de gândire al oamenilor, îi poate influența pe cititori atât de mult, încât aceștia să ajungă la un moment dat să nu mai știe dacă acționează în funcție de valorile proprii sau datorită influențelor din jur.

Este foarte importantă și utilizarea unui limbaj adecvat unui discurs de manipulare. Manipularea prin limbaj a devenit demult o realitate. Prin cuvinte se manipulează cel mai mult. Utilizarea termenilor necunoscuți publicului țintă îl induce în eroare. Impactul cuvintelor asupra publicului poate fi atât pozitiv, cât și negativ. Cuvintele pot răni, dar pot și vindeca. Totul depinde de modul cum sînt utilizate. Iar manipularea cuvintelor este arma principală prin care se dezinformează, creîndu-se o părere greșită despre unele evenimente din societate.

Așadar, trăim într-o societate virtuală, creată după bunul plac al artizanilor manipulării. Sîntem ținte ale acestor manipulări în fiecare zi. Însă, cunoscînd în cele mai mici detalii fenomenul manipulării, vom putea rezista, vom putea învăța cum să trăim într-o societate în care sîntem amenințați în permanență de cei din jur (*Anexa nr.19*).

Retorica este concepută în sens larg, ca modalitate de comunicare sau ca transfer de idei, mobiluri, intenții de la o minte la alta. Trebuie să învățăm a distinge clar adevărul de minciună, iar pentru aceasta trebuie, în primul rînd, să fim bine informați, să stăpînim cu desăvîrșire măcar un singur domeniu în care să fim siguri că nu vom putea fi manipulați.

Cunoașterea tehnicilor de manipulare ne dă posibilitatea de a opune rezistență manipulărilor. Posedarea acestor „secrete” ar echivala cu a te simți în siguranță, adică „a fi la adăpost”, atît timp cît ești amenințat de influențele din jur. Dar totodată, însușirea acestor tehnici ne oferă și nouă posibilitatea, respectiv, să influențăm interlocutorul/adversarul în favoarea noastră.

Vladimir Volkoff, cercetător în domeniul dezinformării, menționează că „nu e posibilă nici o manipulare fără cunoașterea perfectă (intelectuală, psihologică și emfatică) a grupului care trebuie subminat și a membrilor săi”. De aceea este important, în primul rînd, să cunoaștem noțiunea de opinie publică și modalitățile de manipulare ale acesteia, cel puțin, variante posibile de schimbare a atitudinii față de un eveniment sau altul.

Între opinia publică și manipulare există o interdependență ce se manifestă permanent. Ce ne dorim, de fapt, cînd recurgem la manipulare? Simplu, să modificăm opiniile, să influențăm modul de gîndire al oamenilor și, în rezultat, să-i determinăm să abordeze un comportament conform dezideratelor manipulatorilor. De ce dorim să influențăm comportamentul cuiva? Probabil, din aceleași motive, care ne determină să luptăm pentru a supraviețui. Probabil, pentru siguranța și binele personal, mai rar, binele comun.

Seducerea și incitarea sunt varietăți ale discursului retoric manipulator, care este numit captivant *al comunicării de masă*, pentru a inventa personalități pozitive sau negative, pentru a crea imagini favorabile sau defavorabile unor persoane, societăți, comunități, state etc.

Putem vorbi de manipulare atunci cînd utilizatorul prin discursului retoric obține acordul publicului de care are nevoie într-un scop străin acestui public: „În orice manipulare, publicul, instrumentul cîștigului a ceva pentru utilizator, este înșelat în sensul situării, prin aparența argumentativă, într-o iluzie luată drept realitate, în numele căreia acționează” (Gh. Mihai, *Op.cit.*, p. 16). Publicul nu este respectat, emițătorul nu demonstrează interes pentru doleanțele lui, ci-i impune, prin mijloace abile, greu de deconspirat, soluția sa.

Este vorba de o *cvasimanipulare*, atunci cînd publicul se opune propriului interes, în acest caz se apelează preponderent la tehnici seductive, bunăoară, pentru a merge la dentist copilului i se promite jucăria jinduită sau prăjitura preferată.. Iar la discursul de *semimanipulare* se apelează, mai ales în domeniul judiciar sau politic, atunci cînd se operează anumite camuflări ale unor aspecte sau stocări ale informației mai puțin agreabile pentru emițător.

Se manipulează prin imagine, cuvînt, sunet. Imaginile trezesc emoții, cuvintele generează acțiune. De aceea este foarte important

să se cerceteze discursul de manipulare care, prin forța sa, reușește cu succes să influențeze segmentul de public căruia i se adresează. Retoricianul Gh. Mihai este unul dintre „veteranii” acestui domeniu. *Un discurs de manipulare exploatează cuvinte cu înțelesuri multiple, este structurat în funcție de intenția oratorului.* Dacă vrea să seducă, atunci se adresează stărilor afectogene, dacă vrea să incite, se adresează emoțiilor umane.

XI.1.3.1. Discursul retoric seductiv adeseori urmărește nu ceea ce este cel mai potrivit de asumat, mai degrabă de public, dar urmărește folosul utilizatorului. Seducerea urmărește calculat subjugarea personalității publicului, atașarea lui de idealurile altora prin mijloace foarte agreabile. *„Discursuri retorice scurte, foarte atent întocmite, vehiculate direct sau sub formă de zvonuri, repetate de mii de ori, cu ajutorul unor tehnici sofisticate sînt cele care constituie baza seducerii”*, susține Gh.Mihai. Seducerea trebuie să pară argumentată, fără să fie, riscînd o analiză lucida a ei. Prin analogie cu produsele comerciale am putea spune că în seducere contează mai mult ambalajul, care trebuie să fie foarte atrăgător, și mai puțin produsul. E și cazul imaginii de marca, de brand etc. Prin seducere mass-media obține opinii favorabile unor personalități, instituții, state chiar, modelînd și canalizînd atitudinile și comportamentele publicului spre obiectivul propus.

XI.1.3.2. Discursul retoric incitativ este, de regulă, provocator, ignorează lipsa de logică a susținerilor pentru anumite specii de public (*ignorant, neomogen, nepregătît etc.*). În esență nu interesează atitudinea emitentului față de ceea ce transmite el, problema esențială fiind ca receptorul să prindă semnificația mesajului și forma incitativă, unde se utilizează transferul intențional, adică o aparență sau o lipsă de comunicare. Discursul de manipulare, abuzînd de anumite stări și sentimente, este construit, de fapt, pe baza zvonurilor, a adevărilor false, a resentimentelor, superstițiilor, pe minciuni de tot felul.

Principiul comunicării presupune nu doar asumări, ci și un rol deosebit al rațiunii – acela de convocare a stărilor afective, de coordonare și organizare a lor în vederea obținerii rezultatului. Tocmai în acest sector intervine foarte îndrăzneț manipularea. Un public insuficient informat, instabil în asumări, derutat sau lipsit de asumări, prins în păienjenışul dezinformărilor este firesc să fie

dirijat; un ziarist publică argumentativ nu ceea ce asumă pentru sine, ca și cum binele său este bine public, ci se depășește pe sine argumentînd pentru binele public.

Stările afectiv-emoțive ale publicului, dirijate cu pricepere, pot avea caracter devastator; această dirijare, fie convoacă rațiunea, subordonînd-o intențiilor de manipulare pentru a le da tentă rezonabilă, fie stă sub semnul irațiunii. În primul caz, ea accentuează pe așteptările difuze, pe refulările, pe clișeele, pe prejudecățile, pe obsesiile, pe iluziile, pe distorsiunile, pe stereotipurile subiectului-public; în al doilea caz, acestea sînt cu grijă delimitate în concordanță cu valorile și principiile gîndirii. *Discursul retoric incitativ*, provocator, ignorează lipsa de logică a susținerilor pentru anumite specii de public – neomogen, nepregătît sau chiar ignorant.

XI.2. Discursul retoric în comunicarea publică.

Comunicarea reprezintă procesul de transmitere a unui mesaj, printr-un canal, unui primitor de informații; comunicarea este reușită atunci cînd mesajul primit este înțeles cum a fost el conceput de cel care l-a trimis. Comunicarea publică include totalitatea tipurilor de discurs, dar actualmente cel mai solicitat este cel social-politic, mai scurt – discursul politic. Orice discurs politic este menit să influențeze (să persuadeze) publicul într-un fel anume: influențare cognitivă, una preponderent emoțională, alta psihologică. Distingem mai multe specii de discursuri politice, enumerate deja în alt compartiment. Dar oricare ar fi tipul și specia discursului, acesta se pretează unor calificări generale, bunăoară – *discursul politic de ofensivă* și cel *de defensivă*. O specie aparte a discursului politic o constituie cel *epidictic*.

Dar, dacă subscriem teoriei lui Cicero, după care calea discursului retoric e aceea de a descoperi – în fiecare caz în parte, *ceea ce este susceptibil de a crea convingerea* (autorul antic nu făcea distincție între speciile psiho-logice de discurs retoric: persuasiv, seductiv, deci între speciile de asumare: convingere, seducție, incitare, fapt care îngreunează înțelegerea mecanismelor de demers cognafectiv, specific fiecărui caz în parte, deosebitor după materii), cum acestea se referă la idei, nu la vorbele întrupătoare, atunci calea nu poate fi restrînsă la plăcuta organizare a tropilor și figurilor. Nici

shiar definiția lui Isidor de Sevilla nu ne îngăduie această concluzie, căci despre același obiectiv – convingerea (persuasiunea) *în lucruri drepte și bune* – spune și el. Aristotel observase de mult ceea ce a rămas valabil și în zilele noastre, că veriformitatea nu este o proprietate a cuvintelor, ci a ideilor.

Sub toate aceste aspecte, în plină eră a aplicațiilor electronice, psihanalitice, biomecanice în general, persintologia, teoria discursului retoric, e continuatoarea totuși, firească, a retoricii clasice și are strânse legături cu filosofia și sociologia. Studiarea discursului sub aspectul retoricității lui are mare căutare în lumea lingviștilor, semioticienilor, teoreticienilor literaturii, ceea ce este deosebit de important.

Desigur, și retorica clasică, și cea modernă are în vedere mereu instalarea asumării rezonabile de către public a soluției-răspuns la problema argumentativă pe care o susține oratorul.

XII. Axiomele comunicării

Cuvinte cheie: axiomă, comunicare adecvată, incomunicabilitate, non-comunicare, niveluri de comunicare.

Cele patru axiome ale comunicării, mijloace verbale și paralingvistice. Niveluri de înțelegere; nevoile persoanei: de incluziune, de afirmare, de afecțiune, de comunicare.

Teorii moderne în comunicare: teoria țintei, teoria ping-ongului, teoria spiralei. Motive cognitive, constructive, personale în comunicare.

Axiomele comunicării sînt principii generale ale comunicării interumane. Charles Peirce propune 4 axiome, elaborate în studiul „Communication”, Paris, 1972. Alte axiome ale comunicării au fost elaborate de către Paul Watzlawick (*Anexa nr. 21*).

XII.1. Axioma I afirmă că **non-comunicarea este imposibilă**. Atît cît trăim, comportamentul nostru are o valoare comunicativă certă. Nu doar comunicarea verbală transmite în permanență mesaje despre noi. Mijloacele verbale și paralingvistice – mimica, gestică, atitudinea, tăcerea sînt receptate și decodificate de către cei din jur. Bunăoară, simpla tăcere, în ciuda aparentei sale opacități, poate exprima un număr considerabil de stări și atitudini: interes sau fascinație, plictiseală sau stînjeneală, respect sau contemplație, tristețe sau încăpăținare.

XII.2. Axioma II postulează **existența a două niveluri ale comunicării, unul informațional și altul relațional**. Cel de-al doilea oferă celui dintîi indicații de interpretare a conținutului. El cuprinde mai cu seamă indicii paralingvistici (de tipul intonației) și non-verbali (privirea, gesturile) și depinde esențial de relațiile de rol dintre emițător și receptor. Deseori, prin mimică și ton, se recomandă interlocutorului să descifreze exact pe de-a-ndoaselea înțelesul mesajului lingvistic ce-i este adresat. Dintre procedeele retorice cu dimensiuni relaționale remarcăm gradația, ironia, aluzia, sarcasmul etc.

XII.3. Axioma III afirmă **caracterul continuu al comunicării**, subliniind faptul că în acest domeniu desconsiderarea evenimentelor în termeni de cauză și efect denaturează grav înțelegerea acestora. De fiecare dată comunicăm cu participarea trecutului nostru sau cu un context respectiv și ar fi lipsit de sens să căutăm un moment inițial al comunicării. În acest context, oratorul trebuie să țină cont de comunicarea pe orizontală și pe verticală.

XII.4. Axioma IV susține că **orice comunicare umană implică relații de ierarhie între actanți (participanți)**. Aproape întotdeauna, unul dintre actanții comunicării se găsește în poziție de superioritate în raport cu interlocutorul său. În funcție de contextul situațional, asemenea poziții pot fi permanente, ca cele determinate de factori sociali sau culturali (relația părinte-copil, relația medic-pacient), sau dimpotrivă, foarte dinamice și schimbătoare, ca

raporturile dintre prieteni, colegi sau îndrăgostiți. În retorică, oratorul are apriori o poziție de superioritate față de auditoriu, poziție pe care el trebuie să o justifice pe parcursul expunerii. Publicul este conștient și acceptă situația de inferioritate, dar nu iartă oratorul care nu-și îndreptățește poziția sa.

De-a lungul timpului în abordarea comunicării s-au succedat trei puncte de vedere diferite, cunoscute sub denumirile convenționale de: *teoria țintei*, *teoria ping-pong-ului* și *teoria spiralei*.

XII.5. Teorii moderne de comunicare

Teoria țintei se înscrie pe linia tradițională a retoricii, punând accentul pe abilitatea emițătorului de a-și construi discursul astfel, încât el să poată convinge orice destinatar.

Teoria ping-pong-ului. În cazul comunicării dialogate, emițătorul și receptorul își inversează neconținutul rolurile, fiecare mesaj al unuia dintre ei constituind cauza imediată a relației comunicaționale a celuilalt. Această teorie tratează comunicarea ca pe o alternanță de replici, de stimuli și răspunsuri succesive.

Teoria spiralei impune perspectiva tranzațională, potrivit căreia în cadrul interacțiunii comunicaționale nu sîntem alternativi, ci simultani și continuu emițători și receptori. În aceste condiții sîntem, fiecare dintre noi, produsul tuturor comunicărilor anterioare. Astfel, izolarea unui fragment arbitrar ales din această spirală nu poate decît să falsifice sau să denatureze esența procesului (consfătuiri și mese rotunde).

Comunicarea umană constituie factorul principal în formarea sistemului propriu de valori, credințe și atitudini ale fiecăruia dintre noi. Nimeni nu se naște rasist sau microbist. Absolut toate concepțiile și convingerile noastre sînt rezultatul interacțiunii personale cu actanții comunicării din oceanul informațional în mijlocul căruia existăm.

Comportamentul nostru comunicațional depinde de ceea ce psihologii numesc *nevoi* sau *trebuințe personale*. **Nevoia de incluziune** (de afirmare) ne împinge să ne facem remarcăți, să ieșim din anonimat. Indiferent unde ne situăm într-un context concret, ne modelăm aproape întotdeauna modul de a comunica în funcție de nevoia concretă de incluziune pe care o simțim în situația dată.

Cea de-a doua nevoie (definită de Schutz) este expresia dorinței de a impune celorlalți voința noastră, de a-i conduce sau măcar de

a-i influența. Când această nevoie devine evident dominantă, are loc o înstrăinare de auditoriu și o îndepărtare riscantă, uneori nesensibilă de către orator, de obiectivul propus. Oratorii de acest tip – auroritari, înfumurați, aroganți – pierd foarte repede pozițiile câștigate – încrederea inițială, curiozitatea publicului.

A treia este **nevoia de afecțiune**. O anumită deschidere afectivă se dovedește indispensabilă în stabilirea punților de comunicare, or, de aceste punți nu se poate lipsi oratorul (emițătorul) pentru a-și atinge obiectivul propus. Unii oameni sînt agreabili și prietenoși în toate relațiile lor, chiar și în cele cu totul trecătoare. Ei așteaptă un comportament asemănător și din partea celorlalți, deoarece nevoia lor de afecțiune este mai mare decît a altora. În cazul cînd nevoia de afecțiune este estompată, avem de a face cu persoane care preferă să-și țină semenii la distanță, ceea ce le conferă un aer rece de superioritate afișată. O atare atitudine creează publicului o stare de disconfort ce îngreunează sensibil comunicarea. Așadar, oratorul este obligat la implicare afectivă în expunerea discursului.

Conținutul fundamental al **trebuinței de comunicare**, deseori inconștientă, este tendința generală a oamenilor de a se cunoaște pe sine, cunoscînd alți oameni. Produsele specifice ale activității comunicative sînt: imaginea propriului Eu, imaginile psihice ale altor oameni și relațiile interpersonale.

Ca motive comunicative apar calitățile partenerului ce imprimă impuls comunicării. Au fost elucidate trei grupe de motive:

cognitive – cînd partenerul de comunicare (bunăoară, oratorul) este o sursă de informație.

constructive – partenerul e omul care participă la depășirea unor dificultăți în activitatea practică.

personale – partenerul e omul prin care poți clarifica ceva despre calitățile oamenilor sau care contribuie la rezolvarea unor probleme de ordin politic, social, moral.

Așadar, procesul bilateral *emitere-receptare*, ca o activitate ce se desfășoară concomitent, îl determină pe vorbitor să țină cont de circumstanțe, de reacția neîntîrziată a ascultătorului. În acest sens, el trebuie să se examineze pe sine prin prisma reacției constante la destinatarii săi și, în caz de necesitate, să intervină prompt, spre a îndrepta lucrurile spre mai bine.

Material suplimentar la prelegeri

II. Retorica în antichitate: jaloane istorice

Anexa nr. 1

Legile lui Solon

Legislația lui Solon este studiată în toate istoriile mari ale Greciei (Curtius, Beloch, Buzolt, Bengston etc.). Solon a fost și un mare poet didactic și elegiac, așa că aparține și istoriei literaturii grecești.

Reformele propuse de Solon se axau pe redresarea generală a economiei Greciei prin dezvoltarea agriculturii, prin lărgirea relațiilor comerciale, prin răspîndirea producțiilor meșteșugărești, prin instaurarea ordinii de stat, atragerea în viața politică a păturilor largi ale populației etc. Una dintre cele mai radicale a fost reforma privind abolirea datoriilor, adică „scuturarea poverilor”, ceea ce în mod automat conducea la încetarea procesului de înrobire a țăranilor. Anularea sclaviei pentru datorii a stimulat activismul social al populației, ceea ce condiționa și ameliorarea activității Adunării poporului (vezi *Istoria Greciei Antice*. Cuzișcin V., Potlog V. Traducere Crețu A., Drumov C., Sandu T. – Chișinău: Universitas, 1992, p. 114-117).

Anexa nr. 2

„**Chestiunea onorariului de profesor** în educația greacă este destul de interesantă. Sofiștii și retorii luau bani grei de la elevii lor pentru învățătura pe care le-o dădeau. Astfel, Gorgias, Isocrate și nenumărați alții au făcut avere de pe urma acestui lucru. Socrate a fost primul care a introdus obiceiul de a da lecții gratuit, fără a trage nici un fel de profit de pe urma învățăturii împărtășite. Platon a fost un adept al tradiției socratice, la fel și Aristotel și atîția alți filosofi, care nu doreau să valorifice financiar lecțiile lor de filosofie, ei dispunînd de alte venituri însemnate” (Laertios D., *Din viețile filosofilor*, p. 410, pt. 6).

Anexa nr. 3

„**Lysias** – unul dintre cei mai de seamă mînuitori ai prozei atice. Născut pe la 445 î.Hr., și-a desfășurat activitatea oratorică alcătuiind pledoarii pentru diferiți clienți în procese private – căci la Atena nu exista, de regulă, apărarea prin avocat – și atingînd o rară desăvîrșire în acest gen de discursuri. A compus vreo 200 de discursuri, dintre care ne-au rămas 34” (Laertios D., *Op. cit.*, p. 359, pt. 188).

Anexa nr. 4

„**Isocrate din Atena** – marele retor, creator sau, mai bine-zis, al doilea creator, după Gorgias din Leontinoi, al genului epideictic de oratorie, care ne prezintă discursuri, de multe ori scrise, nepronunțate, în care se dezvoltă o teză” (Laertios D., *Op. cit.*, p. 393).

Anexa nr. 5

Metoda prin întrebări și răspunsuri scurte ar fi fost creată de sofisti și adoptată de Socrate și Platon, susține Eugene Dupreel în „*La legende socratique et les sources de Platon*” (Bruxelles, 1922). Cu toată teza sa exagerată –, Dupreel susține că Socrate a fost lipsit de originalitate și că tot ce i se atribuie lui ca fiind creație originală se datorează sofistilor – opera autorului este foarte bogată în reconstituiri ale doctrinelor sofistilor (Laertios D., *Op. cit.*, p. 408, pt. 243).

Anexa nr. 6

Demostene. Cele mai importante discursuri politice: „*Filipicele*”, „*Olintienele*”, „*Ghersones*” și juridice: „*Asupra ambasadei necredincioase*”, „*Pentru coroană*”, „*Împotriva legii Leptines*” etc.). Fragmente din ultimele două:

Onoarea Atenei

(„Împotriva legii Leptines”)

Cineva ar putea găsi numeroase motive să spună și să arate că legenda lui Leptines nu este întru nimic și în nici un caz potrivită cu onoarea voastră și nu este întru nimic folosită pentru interesele voastre. Dar ca voi să vă convingeți de aceasta dintr-o scurtă privire, eu voi încerca să vorbesc rezumînd faptele: comparați și gîndiți-vă ce se va întîmpla dacă legea va fi votată de voi sau nu. Apoi împărțiți-vă în minte ce va rezulta și dintr-un caz și din altul, pentru ca voi să

alegeți calea cea mai bună. Dacă voi veți abroga legea așa cum vă sfătuim noi, oamenii demni vor continua să se bucure de drepturile acordate de voi, iar dacă cineva este nedemn, pe lângă faptul că i se va retrace recompensa, el va suferi pedeapsa pe care voi o veți hotărî potrivit legii contrapropuse de noi; iar în ce privește cetatea, ea se va arăta credincioasă, dreaptă și sinceră față de toți. Iar dacă voi veți vota legea – dea zeii să nu faceți asta – cei buni vor suferi din pricina celor răi, iar cei nedemni vor fi pentru cei buni izvor de nenorociri, fără ca ei să sufere vreo pedeapsă și, contrar celor ce am spus adineaori, cetatea noastră va arăta în fața tuturor că este nesinceră, invidioasă și necinstită. Deci n-ar fi demn de voi, atenieni, să vă alegeți cu o reputație atât de supărătoare, în locul unor calități și virtuți care vă sunt proprii. Căci fiecare dintre voi va avea partea sa personală din renumele pe care vi-l aduc deciziile luate în comun. Ce-i drept, nu ignoră nimeni, nici prin asistenții care ascultă, nici prin ceilalți cetățeni dinafară, că-n fața tribunalului Leptines luptă împotriva voastră, dar în conștiința fiecăruia dintre voi, judecători, bunăvoința luptă împotriva invidiei, dreptatea împotriva necinstei și toate sentimentele cele bune împotriva celor rele.

Dacă vă veți lăsa convinși de cele mai bune sentimente și dacă voi vă veți da voturile împotriva sfaturilor noastre, lumea va judeca că voi ați făcut ceea ce se cuvine ca judecători, iar cetatea va culege cele mai bune rezultate din verdictul nostru și dacă vreodată se va ivi ocazia, voi nu veți fi lipsiți de oameni care să înfrunte primejdiile pentru interesele voastre. Pentru toate aceste motive, eu cred că voi trebuie să vă îngrijiți de interesele voastre și să fiți atenți spre a nu fi siliți să cădeți în greșală. Căci adesea multe decizii, de a căror dreptate n-ați fost convinși, v-au fost smulse prin strigătele, violența și nerușinarea oratorilor. Aceasta nu mai îngăduiți azi, căci nu s-ar potrivi cu onoarea voastră. Dacă argumentele aduse de mine vi s-au părut drepte, întipăriți-le în minte pînă cînd veți depune votul cerut de jurămintul făcut împotriva celor ce vă dau sfaturi rele. Pe mine mă miră un lucru: voi pedepsiți cu moartea pe cei ce falsifică banii, și oamenilor, care falsifică reputația de onoare și sinceritatea cetății noastre, voi le veți da dreptul de a vorbi! Nu, aceasta nu se poate: jur pe Zeus și pe toți zeii!

Nu găsesc că mai are rost să stărui în această privință. Socot că n-a rămas nimic nelimpede în tot ceea ce v-am spus.

Despre coroană

Dar ce putea, ce trebuia să facă oratorul Atenei. Să prevadă răul dintru început și să-l arate altora? Aceasta am făcut-o!

Să întâmpine, pe cât era cu putință, întârzierile, pricinuirile cele deșarte, împotrivirile de interese, amăgirile, greșelile, împiedicările de tot felul, obișnuite între republici aliate și pizmuitoare? Aceasta am făcut-o!

Să pună împotriva acestor împiedicări rîvna, silința, unirea, un patriotism înfocat? Aceasta am făcut-o! Și te poftesc să-mi arăți la zilele mele, acum de voi fi întrebat cum a putut Filip să biruiască?”
(Demostene, *Despre coroană*).

Anexa nr. 7

III. Evul Mediu și noul statut al retoricii

Petru Movilă

Ca egumen și ca mitropolit, a susținut întărirea Ortodoxiei în regiunile cu populație ortodoxă din Regatul Polon, a restaurat *Lavra Pecerska*, catedrala *Sfînta Sofia* și alte biserici din Kiev. În 1631 a înființat în Kiev un colegiu (devenit ulterior Academia Kievo-Movileană) *de educație în sprijinul credinței, bunelor obiceiuri și artelor liberale*, cu limba de predare latină, cu un program de studii asemănător cu al universităților apusene, fiind considerată cea mai veche instituție de învățămînt superior la slavii ortodocși și care va servi ca model pentru Academia latino-greco-slavonă înființată în 1640, la Iași. În 1632 studenții i-au dedicat lucrarea omagială *Eucharistion sau Recunoștința lui chir Petru Movilă, fiu al voievodului Țării Moldovei*. A înviorat activitatea tipografică din mănăstire, prin înzestrarea ei cu litere latine și polone.

A imprimat în tipografiile eparhiei (din Kiev, Lvov ș.a) aproximativ 50 de lucrări, care au avut o mare răspîndire și în țările române. A scris *Predosloviile* pentru *Slujbenice* (1629, 1639), *Nomocanonul* (1629), *Antologhionul* (1636), *Evanghelia cu învățătură* (1637), deseori fiind preluate sau prelucrate de predoslovi români (Udriște Năsturel, mitropolitul Teofil al Ungro-Valahiei).

A fost o personalitate marcantă și ca autor propriu-zis, scriind în latină, slavonă și polonă. Alcătuiește lucrarea polemică *Lithos* (1644),

publicată sub pseudonimul Eusebie Pimen. Vizitează Moldova (februarie 1645), cînd asistă la căsătoria fiicei domnitorului Vasile Lupu cu marele hatman al Lituaniei, Janusz Radziwill și rostește o *Cuvîntare duhovnicească* – **cea mai veche orăție nupțială din literatura română**, fiind tipărită în polonă în *Cuvînt duhovnicesc* (Kiev, 1645). Cea mai importantă lucrare a sa este însă *Mărturisirea Ortodoxă*, cu 261 întrebări și răspunsuri, redactată în latină: *Orthodoxa Confessio Fidei Catholica et Apostolica Ecclesiae Orientalis*, expunere concisă de doctrină, fiind prezentată, comentată și aprobată de soborul convocat în Catedrala *Sfînta Sofia* din Kiev (septembrie 1640). Analizată și aprobată de Sinodul de la Iași (septembrie-octombrie 1642), cu delegați ucraineni, greci și moldoveni, tradusă în limba greacă de Melie Syrigos. Decretul sinodal în limba greacă era tipărit la Iași, la 20 decembrie 1642 și este **prima tipăritură din Moldova**. A fost confirmată în anul următor de cei patru patriarhi ai Răsăritului, devenind astfel cartea de învățătură a întregii Ortodoxii.

În 1643, la Amsterdam, a tipărit versiunea latină, sub titlul *Confessio fidei orthodoxae* (o nouă ediție latină la Leipzig, în 1659), precum și un rezumat: *Scurtă adunare a învățăturii despre articole de credință ale Bisericii Ortodoxe*, în limba polonă, apoi slavo-ucraineană (Kiev, 1645). Prima ediție a apărut la Amsterdam în 1667. De atunci a fost tradusă în numeroase limbi, avînd multe ediții (15 ediții grecești, apoi slavo-ruse, slavo-sîrbe și chiar în limbile olandeză, germană, engleză, maghiară). În românește s-a tipărit pentru prima dată la Buzău, în 1691, sub titlul *Pravoslavnica Mărturisire*, în traducerea fraților Radu și Șerban Greceanu, din îndemnul domnitorului Constantin Brâncoveanu. Pînă în prezent sunt cca 20 de ediții românești cu material și meșteri tipografi formați la *Lavra Pecerska* sau la tiparnițe afiliate acestora: la Cîmpulung (1635), unde va fi tipărit, în același an, un molitvenic slavon, cea de la Govora (1637); e deschis colegiul cu tipografia de la *Trei Ierarhi* din Iași (1640), condus de fostul rector al Colegiului Movilean, Sofronie Poceaski; a trimis cărți care vor fi tipărite sau tălmăcite *pre limba rumânească*.

În anul 2002 a fost canonizat.

(*Calendarul Național* – 2006. – Chișinău: Biblioteca Națională a RM, 2006, p. 380-382)

IV. Genurile și speciile retoricii

Anexa nr. 8

Primul gen de oratorie menționat aici este **oratoria politică** ai cărei reprezentanți cei mai de seamă sînt, în ordinea importanței lor: Demostene, Eschine (oratorul), Hyperides, Lycurgos (oratorul), Demades, Deinarchos și alții.

Al doilea gen de oratorie menționat, **genul demonstrativ** (cel pe care îl cultivă retorii), în care intră lauda, critica și alte specii, a fost creat de marele sofist Gorgias din Leontinoi și desăvîrșit de Socrate din Atena, pe care îl putem declara al doilea creator al prozei antice.

Rămîne nemenționat aici al treilea gen de oratorie, anume cel **judiciar**, în care oratorul, compunea în calitate de logograf (termenul tehnic consacrat în grecește) discursuri de apărare sau de reclamație pentru clienți particulari, contra onorariu. Artistul cel mai desăvîrșit în acest gen a fost Lysias. Nu mai puțin important este Isaios, de la care însă, printr-o întîmplare, avem numai discursuri cu privire la afaceri de moștenire. De la Lysias ni s-a păstrat o bogată colecție de discursuri (Laertios D., *Op. cit.*, p. 146, pt. 93-94).

Anexa nr. 9

Genul cotidian: toast-urare

1. Leii, optimiști prin natura lor, nici în cele mai negre momente ale vieții, nu pierd speranța în mai bine. Și reușesc să-i contaminez și pe cei din jur. Ne-am adunat astăzi aici cei molipsiți de energia, de generozitatea și de optimismul prietenului nostru. Să închinăm pentru el!

*2. Generoși din cale-afară: cu cine trebuie și cu cine nu trebuie. Gata oricînd de sacrificiu: pentru cine merită... și pentru cine nu merită. Manta de vreme rea: pentru cei necajii și cei mai triști ca noi. Vulnerabili pentru adversarii declarați și cei camuflați. Puri în intenții și cu mîinile curate. Frumoși la chip și la suflet. Într-un cuvînt – **raci**... În două cuvinte – Doamna X. La mulți ani, distinsă Doamnă!*

3. Matematica în această familie este la ea acasă... Doar că operațiile aritmetice trebuie repuse în valoare, precum urmează: adunarea să servească doar pentru acumulări de prieteni, de

bucurii, de succese – cu cât mai mult cu atât mai bine. Scăderea prinde bine pentru reducerea necazurilor, a durerilor, a pierderilor, a bolilor – cu cât mai puține cu atât mai bine. Înmulțirea e cea mai solicitată pentru multiplicarea averii, a căldurii din cămin și a luminii din suflet. Împărțirea încununează activitatea zilnică și de-o viață – tot ce-ați acumulat în minte, în inimă, în suflet oferiți celor scumpi, celor dragi, celor care merită! Fără nici o reticență, fără umbră de regret! Așa să ne trăiți mulți ani fericiți!

V. Etapele de elaborare a discursului: invențiunea

Anexa nr. 10

Circumstanțe. „Dar universitatea italiană este o *universitate de masă*. Aici ajung studenți din toate categoriile, provenite de la toate tipurile de școli medii, care se înscriu la filozofie ori la limbi clasice, provenind de la o instituție tehnică unde n-au făcut niciodată greaca și nici măcar latina. Iar dacă-i adevărat că latina e prea puțin de folos pentru multe tipuri de activitate, ea folosește mult celui care face filozofie sau litere. Unele cursuri au mii de studenți... Printre aceștia există mulți cu stare, crescuți într-o familie cultă, în contact cu o ambianță culturală activă, care-și pot permite călătoriile de studii, merg la festivaluri artistice și teatrale, vizitează țări străine. Există, apoi, ceilalți. Studenți care poate lucrează și își petrec timpul la oficiul de stare civilă al unui orașel de zece mii de locuitori, unde există doar papetării. Studenți care, decepționați de universitate, au ales activitatea politică și urmează un alt tip de formație, dar care, mai devreme sau mai târziu, vor trebui să se supună obligației tezei de licență; studenți foarte săraci care, trebuind să aleagă un examen, calculează costul diferitelor texte cerute și, spunându-și „acesta este un examen de douăsprezece mii de lire,,„ aleg între două opțiuni pe aceea care costă mai puțin. Studenți care rareori vin la curs și se străduiesc să găsească loc în aula foarte aglomerată și, la sfârșit, ar vrea să discute cu profesorul, dar e o coadă de vreo treizeci de persoane și trebuie să ia trenul, fiindcă nu se pot opri la un hotel. Studenți cărora nu le-a spus nimeni niciodată cum se caută o carte la o bibliotecă și la care bibliotecă, care adeseori nu știu că pot găsi o carte la biblioteca din orașul lor sau ignoră cum se obține o legitimație pentru împrumut” (Eco U., *Cum se scrie o teză de licență*).

Anexa nr. 11

VII. Confirmarea

Gore Vidal – conștiința critică a „imperiului american”.

De când a devenit un mare scriitor american, **Gore Vidal** și-a petrecut viața acuzând impulsurile imperiale ale SUA, pentru a susține cu putere necesitatea ca America să revină la rădăcinile sale jeffersoniene, la idealurile părinților-fondatori și să înceteze a se implica în treburile altor țări și în cele private ale propriilor cetățeni. Toate aceste idei se conțin și sînt dezvoltate în vreo 20 de romane și în sute de eseuri. Dar de la acel blestemat 11 septembrie, pana lui Gore Vidal a devenit, dacă mai era posibil, și mai necruțătoare, usturătoare, provocatoare.

Ceea ce se întîmpla la tot pasul peste ocean nu prea-i plăcea lui Vidal. Acum un an și ceva dăduse la tipar o cărțuie corozivă (*Sfîrșitul libertății*) în care denunța noul totalitarism al administrației Bush, „care a transformat în maculatură *Bill of Rights*, sufocînd garanțiile democratice ale cetățenilor, sacrificate în numele cruciadei anti-Bin Laden”. Apoi Vidal a lovit și mai dur, susținînd: președintele și ai săi – adică, „junta petrolieră Cheney-Bush”, ca să repetăm definiția disprețuitoare a lui Vidal – știau destul de bine că se pregătea atacul terorist la New York și Washington. Și n-au mișcat un deget pentru a-l împiedica: au decis, se pare intenționat, să „lase să se întîmple”, pentru a putea declanșa apoi niște războaie programate din timp și să consolideze dominanța SUA peste întreaga planetă.

Aceste acuzații arzătoare circulă de luni de zile în medii și ziare de inspirație radicală și pe care scriitorul american le-a relansat anul trecut într-o colțuroasă culegere de eseuri „*Minciunile Imperiului și alte adevăruri triste*”. Vidal ciuruieste cu suspiciunile sale versiunea oficială a atacului Turnurilor Gemene, însemnînd cu creionul roșu unele puncte obscure și unele incongruențe: de la inerția serviciilor secrete ale SUA în fața informațiilor despre un iminent atentat terorist la culpabila imobilitate a forțelor de securitate aeriană, pînă la „connection” de afaceri care lega familia petroliștilor Bush cu cea a lui Salem bin Laden, fratele lui Osama.

Concluzia pentru Vidal este una singură: actualul șef de la Casa Albă s-a comportat ca un mai celebru predecesor de-al său. „Și președintele Roosevelt, zice, cunoștea ora atacului japonez de la

Pearl Harbor. Dar a făcut intenționat să se declanșeze cu întârziere comunicațiile de alarmă, sacrificînd astfel 3 mii de oameni pentru a face ca țara să intre în război. Dar investigațiile cu privire la Pearl Harbor durează de 60 de ani, în timp ce investigațiile inițiate de Congres cu privire la atacul Turnurilor Gemene au fost blocate de administrația Bush”.

Dar cum trebuia să se răspundă la masacrele din New York și Washington? Moartea acelor trei mii de americani îngropați în ruinele Turnurilor Gemene trebuia să rămînă nepedepsită? Războiul contra terorismului, răspunde el, este o invenție a lui Bush. Războiul se poartă contra unei țări, nu contra unei entități abstracte ca terorismul. Dacă am bombardat Afganistanul, nu e tocmai pentru a răzbuna victimele de la Turnurile Gemene. Și nici pentru a-l captura pe Osama bin Laden. Adevărul este că talibanii supuneau unor riscuri construcția oleoductului care avea să transporte petrolul de la Marea Caspică la Oceanul Indian. Așa că Washingtonul a decis să se debaraseze de ei. Planurile atacului erau deja gata cu mult înainte de 11 septembrie.

Progresist radical și demascator al establishmentului aristocratic și sfidător al regulilor, la 77 de ani buni, Gore Vidal rămîne conștiința critică a „imperiului american”, „o Americă – după părerea lui – care a predat lumea, a invadat-o cu politica sa expansionistă și care pînă la urmă s-a băgat singură în nenorocirea de la 11 septembrie”. Judecățile sale sînt întotdeauna contra „curentului” și controversate, dar merită să fie invocate:

Din 47 pînă azi – zice el – Statele Unite au înregistrat peste 250 de intervenții militare contra altor țări, o veritabilă strategie a „terorii preventive”: un război permanent pentru o pace permanentă. Pînă la urmă, acum și Afganistanul a fost făcut un loc sigur, nu numai pentru democrație, ci și pentru societatea petrolieră californiană „Union Oil”. Nu întîmplător, la Kabul, în funcția de președinte a fost plasat un fost funcționar al Unocal, Karzai.

Acum mai mult ca niciodată, adaugă Vidal, Statele Unite sînt guvernate de o dictatură, cea a banilor, care inspiră fiecare decizie a „juntei petroliere” instaurată la Casa Albă. „E destul să parcurgi cu vederea cîteva nume pentru a înțelege că exponenții actualei administrații sînt cu inima în altă parte, angajată în facerea banilor: Bush junior cu Harken, Cheney cu Halliburton, Condoleezza Rice cu Chevron, Rumsfeld cu Occidental. După capturarea Afganistanului,

următorul obiectiv este Bagdadul. Războiul contra Irakului se va purta – conchide Vidal – cu ONU sau fără ONU. Datorită unui joc abil de prestidigitație, „junta” l-a înlocuit într-o clipă pe Osama, personificarea Răului, cu Saddam Husein. Nu există probe ale legăturilor dintre Bagdad și 11 septembrie? Nu prea contează. Este ceva care într-adevăr contează și a transformat Irakul în locul unde ar trebui să se reunească magic cioburile armoniei planetare: controlul asupra petrolului, eradicarea terorismului, rescrierea conflictului israelo-palestinian.

(*Preluat din ziarul „Săptămîna”, 2002*)

Anexa nr. 12

VIII. Etapele de elaborare a discursului: elocuțiunea

Portretul bunicii

Cît am stat la bunici, i-am cunoscut mai de aproape. Bunica era o femeie și jumătate, curată, orînduită, harnică. Nu putea suferi vorba lungă, lenevia și tînguiala. Totul era strunit în gospodăria ei. Mîța știa cînd să intre și să iasă din casă. Puii nu piuiiau la ușa bucătăriei. Cîinele cunoștea locul său. Porcii nu rîmau. Găinile nu săreau în grădiniță. Femeile nu veneau a doua oară după borș, după ce întîia oară le dădea borș, huce, tărîță și altele. De veneau a doua oară, era de ajuns să se audă icnituri scurte și cîteva bețe ale bunicii la poartă și totul se liniștea.

Țigăncile care veneau după cerșit erau chemate în ogradă la scărmănat lînă, la penit, la bătut păpușoi, la depănat tort și, de făceau acestea, plecau cu legături pline de făină, bulgur, uscături de fructe și cîte o oală cu fruct.

N-am auzit pe bunica frăsuindu-se ce bucate să facă sau că n-are din ce să facă, ci dimineața, sculîndu-mă, vedeam în vatră așezate oalele cu bucate, gata de a fi trimise lucrătorilor la cîmp sau la vie. Bunica făcea borș cu cartofi dres cu smîntînă, borș cu tocmagi, supă cu fasole și păstîrnac, vîrzare cu cartofi, ceapă și cireșe, murături, chiseliță de mere, prune și prăsade.

Se măritase cu Petrache Huzun, nepot al lui Huzun cel bătrîn de la Budăi, ținutul Orhei. Petrache, fiind orfan, a fost dat de către Huzun cel bătrîn să învețe carte românească la mănăstirea Frumoasa, unde el era cinstit ca ctitor prin dania pădurii de stejar de la Ghiceag ce făcuse mănăstirii.

Cînd a murit bunelul la 18 noiembrie 1918, s-a sfătuit bunica cu mama și l-a luat pe fratele meu Călin în gospodăria ei ca să-i fie spre ajutor și moștenire. Mult a fost mîhnită bunica de către Călin, fiindcă nu era grabnic la lucru și învățătură, puțin la simțire și lacom la mîncare.

Cînd a plecat Călin la armată, bunica a rămas singură în toată ograda ei și la vîrsta ei octogenară își aducea apă de la fîntînă, dădea hrană vacii și vițelului, îngrijea de gardurile ogrăzii și tăia cu barda lemnele la trunchi. Cînd în miez de iarnă, noaptea, Pavel Hertescu, finul ei, devenit tîlharul satului, a încercat s-o prade, spărgînd fereastra, bunica a ieșit cu cociorveul după spate la hămăiturile cîinelui Roșu, și răcnind a alergat în jurul casei după tîlhar, încît acesta, de teama cîinelui și a vecinilor, a fugit.

Bunica, văzînd că fratele Călin nu corespundea așteptărilor ei, fiind om moale și bicisnic, a socotit de bine, la înapoierea lui din armată, să-și împartă averea la toți cinci nepoți ce-i avea...

(Mihail Paul. *Mărturii de spiritualitate românească*, Chișinău, 1998).

X. Etapele de elaborare a discursului: acțiunea

Anexa nr. 13

„Sufletul se împarte în trei părți: una este *rațională*, alta *senzuală* și a treia *pasională*. Partea rațională este cauza deliberării, a reflecției, a înțelegerii și a tuturor lucrurilor de acest fel: partea senzuală a sufletului este cauza poftei de a mânca, a satisfacției sexuale și a tuturor lucrurilor de acest fel, în timp ce partea pasională este cauza curajului și a plăcerii, precum și a durerii și a supărării. Astfel, o parte a sufletului este rațională, alta senzuală și a treia pasională (Laertios D., *Op. cit.*, p. 145, pt. 90).

Anexa nr. 14

Sfaturi indispensabile oratorului excelent

(Text adaptat după Kurt Tucholsky, scriitor german)

Nu începe niciodată cu începutul, ci întotdeauna la vreo trei mile de la început. Cam așa: Doamnelor și domnilor, înainte de a trece la tema serii de astăzi, permiteți-mi pe scurt să vă comunic...

Astfel ai tot ce-ți trebuie pentru un început bun – adresare originală, începutul înaintea începutului, comunicarea și explicarea a ceea ce ai de gând să spui în afară de ceea ce ai intenționat să spui, precum și cuvîntul încurajator – *scurt*. Într-o singură clipă ai cîștigat inima și urechea ascultătorului. Pentru că numai așa ceva preferă ascultătorul: să primească discursul tău ca pe o temă grea la școală, să fie amenințat prin ceea ce vei spune sau ai spus deja. Și întotdeauna povestește foarte amănunțit. Începe întotdeauna de la Roma antică și orice temă ai avea, expune fundalul istoric al chestiunii. Să știi că asta nu este ceva pur românesc, așa fac toți.

Odată am auzit la Sorbonna cum un student chinez, care, deși vorbea bine franceza, a început discursul în felul următor: “Permiteți-mi să vă expun foarte concis istoria dezvoltării Patriei mele chineze de la anul 2000 înainte de Christos și pînă în zilele noastre”. Cînd oamenii au început să rîdă, el i-a privit foarte mirat. Tot așa trebuie să faci și tu. Într-adevăr, cine va mai înțelege ceva din discursul tău fără expunerea fundalului istoric? Corect! Oamenii doar n-au venit să-ți asculte vorba vie, ci ca să audă exact ceea ce pot găsi și-n cărți. Dă-le în permanență istorie. Dă-le mereu!

Nu vorbi liber! Cel mai bine e să citești textul în întregime. Dacă te respecți. E mai sigur, mai convingător, și fiecare are ocazia să se bucure, cînd oratorul, ridicînd ochii de pe foaie, din 15 în 15 minute, vede că a mai rămas cineva în sală. Dacă, însă, nu poți urma aceste sfaturi oferite cu atîta amabilitate și stăruie cu orice preț să vorbești liber, tu, ...profanule, tu, ...Cicero caraghios, atunci ia exemplu de la oratorii noștri profesioniști – de la parlamentari! I-ai auzit vreodată să vorbească liber? Fii sigur că-și notează acasă sau dictează secretarei pînă și îndemnul: *Ascultați!* Deci, dacă dorești să vorbești liber, vorbești tot așa cum scrii. Căci se știe cum scrii – cu propoziții foarte lungi, clădind subordonate una peste alta, construind labirinturi greu de trecut, așa încît ascultătorul, vîrcolindu-se nerăbdător la locul său, să-și aducă aminte de anii de liceu, cînd dormita dulce în monotonia vocii vreunui profesor răblăgit. La cele spuse despre tehnica discursului, vreau să mai adaug pe scurt că datele statistice întotdeauna ridică prestigiul unei cuvîntări. Ele calmează uluitor publicul. Și dacă fiecare este în stare să rețină fără probleme numai zece cifre, te distrezi de minune, propunîndu-le, rapid și sigur, cîteva seturi a cîte 20-30 de cifre. Să se descurce!

Nu-ți face griji, dacă valurile, care merg de la tine spre public, vin și înapoi. Astea-s fleacuri. Vorbește fără a ține seamă de efectele vorbelor tale, de oamenii și reacțiile lor, de atmosfera din sală. Vorbește întruna, dragul meu! Dumnezeu te va răsplăti, trebuie să spui toate celea prin subordonate și neologisme. Nu zi niciodată: *Impozitele sînt prea mari*. E simplu din cale-afară. Spune: *Vreau la cele spuse să mai menționez succint că impozitele nici pe departe nu creează contribuabililor stări de satisfacție...* Așa trebuie să fie. Mai bea din cînd în cînd din paharul cu apă – în fața oamenilor arată bine, impune respect. Dacă faci o glumă – rîde anticipat, pentru ca oamenii să știe unde-i poanta. Așa ca în filmele americane.

Anunță sfîrșitul discursului cu mult timp înainte, ca ascultătorul să nu aibă atac de cord. Anunță sfîrșitul și mai vorbește o jumătate de oră. Acest procedeu poate fi repetat de mai multe ori. Nu vorbi niciodată mai puțin de o oră și jumătate. Altfel nici nu face să începi.

Să nu uiți, orice discurs este un monolog, pentru că vorbește numai unul. Vorbești numai tu. Cînd unul vorbește, ceilalți trebuie să-l asculte – asta este marea ta ocazie! Profită de ea! Cine știe dacă se va mai repeta.

Anexa nr. 15

Chiar doriți să deveniți un bun orator?

Dacă da, atunci urmați pas cu pas aceste tactici.

I. Declarați război cuvintelor și expresiilor parazite – C.E.P.-urilor

Primul pas: Supraveghetorul

Întocmim o listă a C.E.P.-urilor. Pentru aceasta ne vom supraveghea orice discurs, ba chiar orice gînd articulat. Așadar, fiecare devine *supraveghetorul propriu*. Atenție, începe atacul frontal :

împotriva cotropitoareii conjuncții **deci**;

împotriva vocalei singulare **î**;

împotriva cacofoniilor;

împotriva tautologiilor/pleonasmelor;

împotriva rusismelor, anglicismelor, franțuzismelor și a tuturor calcurilor de orice proveniență.

Pasul al doilea: „cimitirul”

Pregătim locul de „înmormîntare” a *C.E.P.-urilor* învinse.

Pe o coală de hîrtie A3 sau A4, care să poată fi afișată la un loc accesibil și vizibil din orice punct al camerei, înscriem cu pixul cu cerneală neagră expresiile parazite depistate și neutralizate zi de zi. Acestea sînt *cadavrele C.E.P.-urilor*. Atunci cînd avem senzația că ne-am debarasat de apăsătoarea și umilitoarea lor teroare, aplicăm peste ele o cruce roșie mare. Așa, acum avem o ușoară senzație de eliberare. Dar jugul continuă să apese. Ce putem să mai facem?

Pasul al treilea: „claca”

Claca este o tactică eficientă de depășire a greutăților, tradițională la românii de pretutindeni. Chemăm prietenii, rudele, apropiații. Atitudinea ocrotitoare contează – o preluăm de la bunici, de la părinți (dominanta pozitivă să *domine*), așa că nu transformăm claca în răfuială cu cei apropiați. Le explicăm esența problemei, le solicităm ajutorul. Cine o să vă refuze? Nimeni. Doar este o adevărată plăcere să observi paiul din ochiul vecinului, mai ales că nu te obligă nimeni să scoți bîrna din propriul ochi.

Așadar, să purcedem. *Delecto-delectare*. Cimitirul *C.E.P.-urilor* se completează cu noi morminte. Victimele sînt depistate de clăcași. Dar atenție la adresele false! Doar unul dumneavoastră decideți de care cuvînt sau expresie parazită v-ați eliberat cu adevărat. Trebuie să aveți certitudinea că ați învins inamicul.

Lupta poate să fie de durată. Nu vă grăbiți să strigați „Victorie!”, dacă nu v-ați debarasat definitiv de *C.E.P.-uri*. Verificați limbajul propriu în permanență și oriunde vă veți afla: la o agapă studentască, la catedră, la cumpărături, în convorbirile telefonice etc. Nu uitați: în discuții oficiale, semif oficiale sau cotidiene este foarte important **ce** și **cum** spuneți.

Capital nealterabil – vocabularul

Vocabularul sărac, incolor, plat, inexpressiv, fără nuanțe afective este considerat pentru persoana care-l utilizează un adevărat handicap. Cei mai mulți dintre semenii noștri nici nu conștientizează această deficiență și continuă se debiteze fraze incoerente, neclare, gînduri confuze, idei curmate... Nu-i așa că nu vă place să vă înghesuți printre aceștia? Atunci, la muncă!

Primul pas. Acumularea

Vocabularul se vrea mereu îmbogățit. Dar din ce surse? Fiți atent la cei din jurul dvs., cu siguranță este cineva în preajmă (profesoara, bunica, colegul, vecinul) care potrivește cuvintele în expresii și expresiile în fraze mai bine decât dumneavoastră (ce greu e să recunoaștem meritele cuiva). Supravegheați-i, ascultându-i cu atenție și luînd notițe. *Aveți prima sursă.*

A doua vine din lecturi. De cum ați pus mîna pe un ziar sau pe o carte, imediat întindeți-o pe cealaltă după pix și carnețel. Da, da, vă amintiți de *sunducul bunicii*? Este vorba de același carnețel miraculos. Nu-l neglijați! Sunducul îl căram cu noi toată viața. Aveți grijă să fie comod. Completați-l și cizelați-l în permanență. Grea și anevoioasă misiune. Și de durată. Dar e o tactică cu bătaie lungă, dacă vreți să reușiți. După cîteva luni de disconfort, *sunducul* n-o să vă mai deranjeze. Devine o parte din dvs., cam așa ca periuța de dinți.

A treia sursă? Desigur, dicționarele. În primul rînd DEX-ul, DOOM-ul, dar și celelalte, pe care le aveți indicate în *Elocuțiune* (vezi mai sus).

Pasul al doilea. Lecturile cu voce tare

Nu cred că vă place prea mult să-i citiți cuiva ziarul sau, și mai grav, o carte, adică să lecturați cu voce tare. Dar și cu aceasta o să vă obișnuți și chiar o să vină momentul cînd o veți face cu plăcere. Nu mă credeți? Încercați să fiți consecvent și zilnic oferiți bunicii sau mătușii această bucurie – de a-i citi ceva interesant preț de 10-15 minute. Conștientizînd utilitatea exercițiului, veți simți și bucuria unui gest frumos, apoi și satisfacția în valuri a celui care vă ascultă. Așa că dați-i zor. Dar fiți atent la alegerea textelor – acestea trebuie să fie captivante, expresive și consistente. Fiți atent la pronunțare, respirație, timbrul și înălțimea vocii, intonație, pauze ș.a.m.d. (vezi capitolul „Acțiunea”...). Fiți sigur că veți reuși!

Pasul al treilea. Microdiscursurile improvizate

Eventualele carențe de evoluare în fața publicului nu pot fi evitate chiar din prima zi. S-ar putea să uitați anumite secvențe din discursul pregătit cu atîta migală; s-ar putea să vă bîlbîiți sau să roștiți niște expresii banale de tipul „Ce-aș putea să vă mai spun?...”,

„Nici nu mai știu ce să vă spun...”, „Da oare ce-am vrut să zic?...”, „Nu mai am nimic să vă spun.” etc. Sigur că așa ceva nu face bine unui orator. Dar să nu deserați. Toți au trecut prin asta. Da-da, chiar și Demostene, chiar și Cicero. Esențial este să nu dați înapoi, adică să nu cedați pozițiile, căci a ieși în fața publicului deja este o dovadă de curaj, adică aveți o poziție câștigată. N-o cedați!

Amintiți-vă de câte ori ați asistat la vreun spectacol sau la vreun concert și cineva dintre actori sau interpreți a clacat. Cum reacționa sala? Aștepta cu respirația ținută ca cel din scenă să reia, îl încuraja cu aplauze, îl susținea oarecum, nu? Și dumneavoastră ați trăit împreună cu auditoriul aceleași emoții, așa? Ei bine, știind acum câtă lume vă ține pumnii și vă încurajează, tacit sau prin aplauze, veți mai putea înșela atîta încredere? Bineînțeles că nu. Așadar, ziceți-i mai repede și mai bine! Publicul, recunoscător și ușurat, vă va răsplăti cu duble aplauze – pentru ceea ce ați vrut să-i spuneți și i-ați spus, dar și pentru că nu v-ați retras.

După astfel de evoluare, cele mai utile sînt discuțiile asupra greșelilor comise sau asupra abaterilor de la recomandările firești cu un coleg mai expimentat sau cu profesorul. Exercițiile frecvent recomandate oratorilor începători sînt cam aceleași ca pe timpul lui Demostene – rostirea cu diverse modulații a unor texte îndrăgite (scrisori de dragoste, poezii, chiar cimituri și frămîntări de limbă), repetarea unor fragmente din discursurile celebre, elaborarea unor discursuri ocazionale, pe care să le expuneți în fața colegilor sau a prietenilor, mai bine la prilejul respectiv. La început se vor elabora în scris discursuri mici – toasturi, urări, după care va urma analiza lor. Pe urmă, în funcție de posibilitățile proprii, se va recurge la fixarea rezumativă în vederea exersării rostirii acestora. Dar să nu uitați, expunerea în fața publicului va trece cu succes dacă învățarea discursului se va face cu voce tare. Doar așa o să vă deprindeți nu doar să roștiți discursul, ci și să-l auziți, ca să puteți nuanța expunerea.

Odată formate aceste abilități elementare, vine momentul de a solicita și de a propune argumentări solide ale unor teze, concepte, idei consecutive, subordonate unei teme. Se complică treptat nu numai conținutul și forma adoptată pentru viitoarea relatare, ci și auditoriul: dacă la început ați persuadat un auditoriu mic, închis,

apoi acumulînd experiență veți ieși în fața unui auditoriu deschis, mai numeros. De ce? Pentru că se complică atît sarcina dirijării, cît și solicitările ce se referă la tehnica vorbirii: comparativ cu un auditoriu mare, un auditoriu închis, puțin numeros nu necesită amplificarea glasului, adaptarea poziției, acoperirea vizuală și auditivă perfectă ș.a.m.d. Drept ca în fața unui auditoriu mic este mai greu de vorbit, din cauza emoțiilor, care devin mai evidente.

(Din recomandările autoarei).

Anexa nr.16

Nu mai există retori?

În societatea modernă nu există retori autentici, în adevăratul sens al cuvîntului. În schimb, există mass-media. Astfel, avem de-a face cu pseudoretori, încadrați în culisele sistemului mediatic, sau, mai grav, în spatele politicii (care, de fapt, este și ea apanajul dezvoltării mediatice).

În momentul de față, producțiile culturale sînt supuse constrîngerii de fenomenul jurnalistic, în general, și nu stau la latitudinea unuia dintre reporteri, gazetari, editori sau directori de canale, ei înșiși depășiți de forțele acestui cîmp mediatic gigantic.

Dacă definim *Retorica*, desigur în modul cel mai lapidar, ca fiind *arta de a vorbi frumos și convingător*, putem spune că jumătate din populația țării este expertă în acest domeniu. Spre exemplu, orice agent comercial trebuie să-și vîndă marfa, impresiionîndu-și verbal clienții, care, aiuriți de debitul agentului, sînt în stare să cumpere de la acesta și... pantofi uzați, chiar dacă înainte de a-l auzi nu aveau nevoie de încălțăminte.

Vorbirea este, evident, rezultatul gîndirii. Marii gînditori au, fără doar și poate, un limbaj elevat, cu ajutorul căruia emit judecăți valorice profunde, dar aceasta nu înseamnă că ei sînt oratori! De ce?! Doar se exprimă corect și fără platitudini?! Dar nu toți marii gînditori vor să convingă masele și să le facă să fie de acord cu punctul lor de vedere. Nu este oare aceasta ironia contemporaneității? Un agent comercial vorbește și convinge prin microdiscursuri învățate papagalicește, lucru și mai vizibil în cazurile în care e susținut de o agenție publicitară, ce utilizează o strategie puternică, ca bunăoară cea a băuturii răscunoscute: „Coca-Cola aduce bucuria în casele

dvs.!”. Video-clipurile publicitare au făcut din coca-cola mai mult decît „o băutură pentru întreaga familie – un personaj nelipsit din căminele tuturor”.

În schimb, un filozof gîndește și ocazional își verbalizează judecățile, dar, poate, din înțelepciune prea multă sau din modestie prea multă, nu-și propune să convingă pe nimeni.

Deci, cum am putea să spunem că un agent comercial este un mare orator cînd intenția lui este doar să cîștige cît mai mult, deschizînd cît mai larg portofelele clienților?! Cum am putea spune că un politician este un orator neîntrecut, atunci cînd singurul său scop este acapararea puterii?! Și, în fine... cum am putea spune că un jurnalist este un orator, atunci cînd știe toată lumea că el vrea să se mențină în post, să cîștige bine sau... să avanseze pe scara ierarhică?!

Răspunsurile la întrebările despre sensul și rostul discursurilor retorice amintite s-ar rezuma la următoarele:

Agentul comercial prezintă numai acele aspecte ce sînt în conformitate cu strategia firmei pentru care lucrează.

Politicianul te convinge pentru că are un consilier deștept care știe ce vrei să auzi.

Ziaristul te face să crezi pentru că expune informația logic, coerent, senzațional, poate chiar spectaculos, și în conformitate cu politica redacției.

Și dacă lista „oratorilor” nu vi se pare completă, adăugăm un nou exponent al armatei de pseudoretori: avocații. Și ce dacă au cîștigat procesul prin elocința de care au dat dovadă? Înseamnă oare că ei sînt retori dacă, pentru bani, au invocat toate argumentele posibile, le-au expus cu multă grijă și... s-au dus acasă să urmărească meciul *Real-Madrid* cu *F.C. Rapid* și au uitat de pledoarie?

De ce toți acești profesioniști nu sînt toți oratori? Pentru că în spatele lor se regăsește munca asiduă a zeci de oameni care fac tot posibilul să „le aranjeze” profilul și discursul. Să nu uităm: intermediarul popularității lor este sistemul mediatic, care pune la dispoziția spectatorului o imagine de-a gata, înainte ca el să aibă răgazul pentru o interpretare proprie.

Și atunci cînd partidele ori candidații acestora prezintă programe electorale relativ asemănătoare, cînd opțiunea pentru o persoană înlocuiește opțiunea pentru o idee, fizicul politicianului devine un

argument comparabil cu cel al culorii unui ambalaj, irațional, fără nici o legătură cu subiectul, atunci cum apreciem acești oratori?

Totuși, în ciuda acestor argumente, să convenim că există retori-ziariști și retori-oameni politici. Indiscutabil, ei te conving (deși, de cele mai multe ori, nici ei nu sînt sută la sută convinși de ceea ce spun). Indiscutabil, ei vorbesc lucid, clar, impresionant (pentru că au avut nota 10 la lecțiile de Retorică și pentru că au consilieri buni).

Totuși... vorbesc! Totuși... ne conving! Totuși... par și ei convinși, călăuziți de principiile declamate!

Așa că... să le acordăm puțin credit și să le urmărim „discursurile” lor care, este adevărat, de multe ori ne deschid ochii și pun în lumină chestiuni la care nici nu ne-am fi gîndit.

Anexa nr. 17

Oratori și retori români contemporani

Din simplul motiv că societatea noastră este dominată de mai bine de un deceniu de convulsiile transformărilor social-politice, sferile de manifestare pentru oratori rămîn politica, dar mai ales mass-media, cele care ridică pe pedestal anumiți oameni politici, îi dă jos pe alții, adică, în altă ordine de idei, deține monopolul social-politic asupra imaginii oricui.

Exemple de oratori actuali neîntrecuți servesc oamenii politici Petre Roman, Ion Iliescu, jurnaliștii Mihai Tatulici, Cristian Tudor Popescu, răposatul om de cultură Iosif Sava.

Petre Roman s-a născut la 15 iulie 1938, la București, într-o familie de intelectuali (tatăl, Walter Roman, era director de editură, iar mama, Ortansa Roman, redactor la emisiunea în limba spaniolă a postului de radio național din București). Absolvent al Institutului Politehnic din București, tînărul Petre Roman pleacă în Franța, la Toulouse, unde își ia doctoratul. Revenind în țară, este angajat cadru didactic la Institutul Politehnic din capitală.

În decembrie 1989 a luptat pe baricadele revoluției, fiind printre primii care au pătruns în postul național de televiziune. În transmisiune directă, Petre Roman a rostit discursuri și alocuțiuni răscolitoare, adresîndu-se publicului, pentru prima dată, cu expresia „Frați români!”, chemînd populația la luptă, curaj și responsabilitate: „Nu va temeți! A sosit clipa adevărului!”, „Acum putem spune, fără teamă, tot ce ne

frământă! Mai este un pas pînă la libertatea totală! Veniți cu noi! Ajutați-i pe studenții care luptă pe străzi!” Asemenea fraze entuziaste și pline de curaj au uimit populația, obișnuită să tacă pentru a nu fi „ridică” și „dusă la secție”. În acest context istoric, Petre Roman a avut rolul de a susține moral studenții și de a le trimite ajutoare materiale din partea populației. S-ar putea spune că el a fost liderul promotor al mișcării studențești din capitala României.

După revoluție a fost numit prim-ministru, funcție pe care a deținut-o pînă în septembrie 1991, cînd, la apelul președintelui Ion Iliescu, minerii vin la București, asaltează Universitatea, făcînd numeroase victime printre studenți, și ataca sediul Guvernului. În această situație, Roman își dă demisia, motivată prin lipsa solidarității cu acțiunea lui Iliescu. Înființează apoi propriul partid, Partidul Democrat, devenind președintele Senatului României (Partidul Democrat făcea parte din alianța pentru guvernare).

Încă din perioada cînd era membru al Frontului Salvării Naționale, condus de Ion Iliescu, Petre Roman era cel care ținea discursuri pentru un public format din tineri și femei. Motivul acestei strategii era simplul fapt că Petre Roman era cel mai tînăr reprezentant al Frontului și... arăta chiar bine. Efectul a fost cel scontat: în alegerile electorale, tinerii și femeile au votat în favoarea lui. Nu numai înfățișarea a primat, ci și o anumită charismă de care, indiscutabil, Petre Roman dispune.

Ceea ce impresionează în discursurile sale este recunoașterea greșelilor. El nu neagă deficiențele personale sau cele ale partidului, dar tot din acest motiv, nu se sfiește să-i acuze pe ceilalți. „Politica este o cale de afirmare a personalității individuale într-un scop nobil, prin definiție, acela de a servi comunitatea și, implicit, interesele țării. Omul politic trebuie să aibă inimă, să fie sensibil la ceea ce-l înconjoară, să fie deschis la cunoaștere, să fie dornic de a găsi soluții care se potrivesc cu realitatea, să aibă simțul măsurii. Decizia omului politic este întotdeauna individuală și însoțită de o mare cantitate de răspundere” (Fragment din discursul rostit în Colegiul Director al Partidului Democrat).

Un alt recunoscut orator român din zilele noastre este ziaristul **Cristian Tudor Popescu**. S-a născut în 1956, la București și a absolvit Facultatea de Automatizări și Calculatoare, promoția 1981.

În publicistică debutează în 1987 cu un volum SF intitulat *Planetarium*, pentru care a primit premiul Congresului European de SF de la Montpellier (Franța). După Revoluție, mai publică o antologie SF, *Imperiul oglinzilor strîmbe* (1993, București: Editura Societății „Adevărul”), urmată de *Copiii fiarei* (1997, București: Editura „Du Style”) și de romanul *Vremea Mînzului Sec* (1998, Iași: Polirom). Toate aceste lucrări sînt metafore la adresa guvernării politice trecute și actuale a României; el vede politica românească înecată în politicianism steril și tralalism demagogic.

În prezent este redactor-șef al ziarului „Adevărul”. Prin articolele și emisiunile pe care le-a făcut și le face, Cristian Tudor Popescu este mai mult decît un gazetar de succes: este un personaj. Iată cum îl descrie redutabilul lingvist român George Pruteanu: „Încruntarea sa rău-prevestitoare și sumbră, fălcile sale strînse, chelia și canadiencele chinuite, intransigente de pe buzele sale strînse și din privirile nemiloase – au devenit, grație televiziunii, elemente la fel de familiare în sute de mii de case pe cît erau, pe vremuri, scăfîrlia lui Kojak sau treniul detectivului Colombo”.

Într-adevăr, Cristian Tudor Popescu pare un dur, și chiar este un dur cînd se pune pe scris: are un condei feroce, de o precisă și tăioasă expresivitate, și în majoritatea cazurilor este dezvăluitor dincolo de granița riscului. Articolele excelează fie în registrul pamfletar-negru, cu tușe groase, dar mereu în contact cu datele realului, fie în cel al radiografiei inginereste, cu documentare implicabilă și cum spunea Pruteanu, „cu retorică geometrică și efect dum-dum”. Articolele publicate de el își extrag informații din cele mai variate domenii: politică, literatură, critică de teatru, filozofie, cinematografie etc. Totuși deliciul lui rămîne politica, în care se încumetă să-i facă „albie de porci” pe majoritatea politicianilor români.

Despre președintele României (pe vremea cînd era doar candidat în alegeri) scrie cu mult entuziasm că ar fi „un impostor în politică, un belfer, un oportunist de tip hahalera, un semicultural etc.” și este absolut evident că „Zîmbetul tîmp pe care-l afișează regulat...” completează portretul: „Un escroc politic în toată regula”. Și pe Andrei Șerban îl tăvălește prin catran și pene și afirmă fără jenă că acest „Oedip al României” este „vînător de „simboale”, „de cel mai înalt prost gust”. Dar ziaristul îl iartă cu o exprimare de genul: „săracu”, abia a ieșit din „impotența interioară”.

În aserțiunile sale despre femei nu se întrezărește un misoginism ticălos, ci mai degrabă o tandrețe și o înțelegere ieșite din specificul tăios al lui Popescu, pentru că femeia este mai aproape de Dumnezeu decât de om.

Este intransigent și cu oamenii „alături de cultură”, care se complac în fraze academice, sforăitoare și în fandoseală culturală. În ciuda tuturor criticilor pe care le aruncă în stînga și-n dreapta, editorialistul de la „Adevărul” are articole savuroase și pline de logica interioară a bunului-simț.

Prin publicistica și discursurile sale televizate, Cristian Tudor Popescu și-a făcut mulți adepți, inclusiv pe George Pruteanu, care spune: „Un autor pe al cărui viitor pariez ca un nabab”.

Retorul-om de cultură **Iosif Sava** s-a născut la Iași (15 februarie 1933, într-o familie de muzicieni) și a decedat la București, în octombrie 1998. După terminarea studiilor de filozofie și muzică, a fost membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor, redactor la ziarul „Scînteia Tineretului”, redactor-realizator la Radiodifuziunea Română, redactor-șef al Redacției Muzicale și al Redacției Culturale ale TVR, unde lansează emisiunea de largă audiență „Serate muzicale”, ce dura trei ore și în cadrul căreia Iosif Sava avea numeroși invitați – personalități politice și culturale din România: Ana Blandiana, Dan Pița, Ion Rațiu, Petru Creția, Ștefan Augustin Doinaș, Alexandru Paleologu, George Pruteanu și mulți alții.

În toate emisiunile sale, dialogurile cu invitații s-au vrut a fi atacuri împotriva mediocrității, atît prin autoritatea intelectuală a gazdei, cît și cea a invitaților. Imediat după revoluția din decembrie, 1989, diletantismul trecea aproape neobservat, fiind adesea confundat cu elanul revoluționar, dar cu timpul a devenit vizibil și foarte supărător. Toate discursurile din cadrul emisiunilor au fost imortalizate în volumele intitulate *Lista lui Sava* apărute la Editura „Du Style”, București, 1998. Pentru activitatea publicistică, de muzicolog și om de cultură, Iosif Sava a fost distins cu numeroase premii ale Academiei Române, cu premiul Academiei Internaționale „Mihai Eminescu”, cu Premiul „Pamfil Șeicaru”; numai premiul Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor l-a primit de cinci ori.

În discursurile sale, Iosif Sava s-a remarcat prin fraze bine cîntărite și expuse cu mult calm și raționalitate, de asemenea, printr-o

gestică extrem de reținută, dar în spatele acestui aparent calm, era un vulcan autentic ce dorea apărarea valorilor culturale reale. El dispunea de un limbaj superelevat, care îl făcea inaccesibil multor telespectatori. Ideile în materie de cultură au fost publicate de Iosif Sava, încă de pe vremea când trăia, în volumele: *Ghid de operă*, *Ghid de balet*, *Dicționar de muzică*, *Istoria muzicii universale în date*, *Dirijori români*, *Muzica și Literatura*, acest ultim volum fiind scris în colaborare cu Zoe Dumitrescu-Bușulenga.

(Text pregătit de studenții Facultății Jurnalism
și Științe ale Comunicării pentru expunere în fața colegilor
în cadrul seminarelor la curs)

XI. Tipurile discursului retoric

Anexa nr. 18

Vorbirea e de cinci feluri: una dintre ele este aceea de care se folosesc oamenii politici în adunări și care se numește *discursul politic* (s.n.). Al doilea fel este aceea pe care o scriu retorii și o prezintă fie pentru a demonstra, fie a lăuda, fie a critica sau a acuza. De aceea această specie de vorbire este numită *retorică*. Al treilea fel de vorbire este acela al persoanelor particulare când stau de vorbă una cu alta și care se numește *vorbirea comună*. Un alt fel de vorbire este al acelora care conversează prin întrebări și răspunsuri scurte date la întrebările puse; acest fel de vorbire se numește *dialectică*. A cincea diviziune este vorbirea meșteșugarilor, care se întrețin despre subiecte privitoare la meseria lor; aceasta se numește *vorbirea tehnică*. Astfel, vorbirea e fie *politică*, fie *retorică*, fie aceea a *convorbirii obișnuite*, fie *dialectică*, fie *tehnică* (Laertios D., *Op. cit.*, p. 145, pt. 87).

Anexa nr. 19

Model de discurs epidictic:

Noi – mereu alții, voi – mereu aceiași!...

„Cu pași cadențați și tot mai siguri ne convinge trecerea timpului că finalul studenției este aproape sau... chiar aici. N-am avut suficient timp să savurăm din acești frumoși ani sau am făcut-o prea puțin, pentru a ne da seama că totul a rămas în urmă”. Astfel am început discursul acum câțiva ani, absolvind o altă instituție de învățământ. Azi încerc

aceleași emoții, de parcă aș trăi o altă viață – și mă întreb: câte vieți ați trăit până azi, dumneavoastră, dragi profesori?

Timp de patru ani am rătăcit pe coridoare în căutarea de sine. Ne-ați dat, poate, mai mult decât ne-am fi așteptat. De azi încolo nu mai sînt actuale notițele de pe copertele caietelor: luni, ora 13, curs de retorică, joi, ora 16.10, semiotica, seminar, în schimb rămîn valabile frazele înțelepte strecurate la orele de curs.

Aici am învățat științe și arte, încît să putem fi „exilați pe orice insulă necunoscută”, unde, capitalul intelectual să ne salveze, chiar cu riscul de a deveni „enciclopedii ambulante” (vorba dlui profesor Valentin Dorogan). Aici ne-am înarmat cu multe clasificări și definiții, mecanisme de percepție și psiho-logice, atît de necesare în „discursul vieții”. Mereu grijulie și receptivă la situațiile prin care treceam, dna profesoară Silvia Grossu, pare-se ne-a spus suficiente la acest capitol, adjudecîndu-și rolul de profesor-părinte prin constatările despre lucrările noastre „Ce să vă zic – e de groază!”.

Aici am învățat să fim conștienți și informați, pentru a nu fi manipulați. Insistența înțelegerii acestui adevăr îi aparține, cu prisosință, dlui profesor Aurelian Lavric.

Mai puțini limpezi în alegerea noastră acum patru ani, azi ne dăm seama că lumea e stăpînită de comunicare. Acum sîntem pătrunși de siguranță, înțelepciune și demnitate. Aceste valori formează și crezul domnului Constantin Marin, inserat și în paginile unei încercări de revistă.

Dacă am ratat timp sau ocazii, apoi lecția nu am pierdut-o, cu siguranță. Vom deschide brațele în fața schimbărilor, iar de voi nu vom uita niciodată. Noi – liberali și confuzi, voi – democrați și loiali, noi – „bufoni” și încăpățînați, voi – înțelepți și diplomați. Noi – copii, voi – părinți. Pentru asta vă admirăm. Poate vom fi și noi asemenea dumneavoastră la timpul respectiv.

Vă mulțumim pentru efort și răbdare. Vă urăm să rămîneți mereu tineri prin noi, iar noi – înțelepți prin voi. Noi – mereu alții, voi – mereu aceiași...

Veronica Matei,
absolventă a Facultății Jurnalism și Științe ale Comunicării,
Univesitatea de Stat din Moldova,
21 iunie 2004, Sala Senatului, USM.

Anexa nr.20

Forme și metode de protejare contra dezinformării

Irina Crăciun, absoventă a

Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, USM.

„Dezinformarea permanentă slăbește în mod insidios posibilitatea individului de a gândi corect. Încet, încet, dezinformarea face lumea, realitatea să devină incoerentă, confuză, nemaleabilă. Individul își pierde încrederea, se obișnuiește să trăiască în eroare și abdică în fața dezordinii pe care nu reușește s-o depășească; el se abandonează iraționalului și impulsivității.”

(Henri-Pierre Cathala, Epoca dezinformării, București, 1991, p.47).

1. Dezinformarea – caracteristică a epocii contemporane.

Epoca contemporană este percepută ca epocă a dezinformării, epocă în care informația deține puterea. Conceptul de informare, așa cum este interpretat în țările democratice, oferă, prin el însuși, căi ascunse de pătrundere pentru dezinformare. Rapiditatea cu care se dezvoltă mass-media facilitează răspîndirea mijloacelor de seducție cu ajutorul informației, însă presupune superficialitate în domeniul controlului sursei și în aprecierile făcute asupra evenimentelor. În plus, se mai produce și creșterea considerabilă a numărului de informații, accelerînd astfel riscul suprainformării.

Potrivit lui H.P. Cathala, oamenii au două memorii: una care menține evenimentele într-o actualitate durabilă și alta – memoria faptelor sau a ideilor – la care se poate face apel într-o anumită situație. Pornind de la aceste caracteristici ale memoriei, actorii de pe scena puterii, înainte de a acționa, iau în considerare implicațiile imediate ale acțiunilor lor care vor fi cunoscute repede și care tot atît de repede vor fi uitate, dacă nu se va insista asupra evenimentului.

Mesajul informativ emis în procesul comunicării este mai mult sau mai puțin deformat de către receptor, sensul mesajului modificîndu-se în funcție de context, de particularitățile psihologice ale individului. Pe măsură ce informația crește în volum, circulă tot mai rapid, încercînd să răspundă cît mai multor nevoi de cunoaștere și acțiune ale omului, cresc în aceeași proporție și pericolele denaturării ei, ajungîndu-se pînă la utilizarea așa-numitelor „mesaje clandestine” (auditive și vizuale), inoculate direct în subconștientul

uman, precum și la „acțiuni de intoxicare”, care afectează discernământul oamenilor. Difuzînd o informație incompletă, tendențioasă, falsă sau saturînd publicul prin suprainformație, ceea ce abate atenția oamenilor de la anumite probleme, diminuînd capacitatea de a diferenția esențialul de secundar, se ajunge, de fapt, la dezinformare.

Există două forme de dezinformare. Una care acționează asupra judecății indivizilor, lăsîndu-le totuși responsabilitatea de acțiune, și alta, mult mai radicală, care interzice ținutelor sale dreptul de gîndire și se bazează pe pasivitatea oamenilor. *Dezinformarea nu se rezumă numai la falsificarea cunoștințelor, ea este și o puternică pîrghie de dirijare a opiniilor și ideilor, a stărilor sufletești și a comportamentelor umane.* Se dezinformează mai puțin nu atît pentru a convinge, cît pentru a conduce către un țel care, de regulă, este ascuns. Dezinformarea este, de obicei, o acțiune premeditată care presupune un program ce urmărește să substituie în conștiința, dar mai ales în inconștientul oamenilor vizați, anumite imagini rîvnite de dezinformator.

Potrivit lui Vladimir Volkoff, ***dezinformarea este o manipulare a opiniei publice în scopuri politice, folosind informații tratate cu mijloace deturnate.*** Pentru a înțelege mai bine termenul, este necesar a-l defini.

Dezinformare: tentative de influențare a moralului și deciziilor adversarului prin înșelăciune, amăgire sau intimidare.

Dezinformare: acțiune ce constă în inducerea în eroare a unui adversar sau în favorizarea subversiunii în rîndurile acestuia cu scopul de a-l slăbi („Le Figaro”).

Dezinformare: ansamblul procedeelor dialectice puse în joc în mod intenționat pentru a reuși manipularea perfidă a persoanelor, în scopul de a le devia conduitele politice, de a le domina gîndirea sau chiar de a le subjugă. Presupune disimilarea scopurilor reale, precum și intenția de a face rău, printr-o reprezentare deformată sau printr-o interpretare tendențioasă a realității.

Forme de dezinformare se regăsesc în următoarele exemple:

– *Ascunderea unei acțiuni:* se încearcă păstrarea secretului unui proiect sau se caută deturnarea atenției către o acțiune falsă;

– *Discreditarea unei personalități, a unui grup opozant:* se caracterizează prin zvonuri, insinuări, campanii de denigrare bazate pe interpretări tendențioase, pe documente falsificate;

– *Crearea neînțelegerilor*: constă în a împiedica o apropiere, în a dizolva o alianță.

– *Captarea încrederii unui factor de decizie*. Există două modalități de a acționa: se încearcă infiltrarea unui agent în anturajul unui factor de decizie sau instalarea lui într-un post ce presupune o mare responsabilitate.

V. Volkoff deosebește șapte feluri de prezentare a unui fapt în raport cu scopul meschin pe care îl urmărește: *afirmarea, negarea, trecerea sub tăcere, amplificarea, diminuarea, aprobarea, dezaprobarea*. Potrivit lui, dezinformarea sistematică și profesionistă a recurs întotdeauna la mass-media. În lumea aceasta hipermediatică se pune tot mai acut problema calității informației și a concordanței depline dintre conținutul său și realitatea pe care o exprimă sau o sugerează; a sistemului de norme și valori, concepții, atitudini, convingeri și sentimente pe care le poartă sau le provoacă.

2. Modalități de protecție contra dezinformării

Pentru a fi imuni la dezinformare, pentru a anihila efectele sale, fiecare dintre noi trebuie să privească faptele, evenimentele cu o anumită circumspecție, făcând efortul de a examina atent sursa, conținutul informației, contextul în care a fost lansată. Este lucru știut că un om informat este mai dificil de manipulat decât unul neinforma. Vladimir Volkoff recomandă următoarele modalități de protecție împotriva „mușcăturii veninoase a dezinformării”:

să nu ne lăsăm sufocați de suprainformație;

să nu ne formăm opinii decât asupra subiectelor despre care putem avea acces la mai multe surse de informare;

să practicăm spiritul de contradicție;

să ne formăm opinii în loc să le cumpărăm gata fabricate;

să refuzăm sistematic și categoric autocenzura opiniilor.

În „Tratat de dezinformare” V. Volkoff susține că informația este în sine o marfă denaturată, pentru că ea nu conține niciodată adevărul sută la sută (pe parcursul difuzării acesteia se strecoară erori). Sîntem consumatori de informație de aceea trebuie să învățăm să depistăm simptomele unei campanii de dezinformare, ar trebui să ne interesăm de „observatorii dezinformării” (de reviste care pretind a divulga anumite secrete, precum și de ziarele care se declară public ca organe ale unor partide politice). Pentru combaterea dezinformării

sînt recomandabile următoarele forme de protejare:

- a-ți interzice ție însuși recurgerea la dezinformare (folosirea înșelătoriei sau a falsului, mascarea eșecurilor și erorilor în administrarea cotidiană);
- a face munca de dezinformare nerentabilă prin denunțarea operațiunii de dezinformare, prin publicarea identității agresorului, astfel descalificîndu-l;

- a provoca starea de apărare prin:

disuasivitate – are ca efect descurajarea agresorului;

ripostă - se discută cu agresorul, i se opune acestuia;

replică – se răspunde agresivității contraatacînd inamicul.

În lupta dusă împotriva dezinformării trebuie, în primul rînd, să nu se ofere un teren favorabil adversarului, dar nici să nu se compromită dezbaterea ca element vital al democrației. Nici o protecție nu va fi cu adevărat eficace fără perceperea de către toată lumea a faptului că fiecare trebuie să participe personal la propria apărare. În acest scop, nu trebuie să ne limităm la preluarea pasivă a știrilor, ci trebuie să adoptăm obișnuința de a le căuta și de a le controla prin toate mijloacele posibile. Să nu ne lăsăm subjugati de „stăpînii gîndirii” ce ni se propun prin mass-media în fiecare zi; în majoritatea cazurilor aceștia nu sînt decît niște marionete, sursele dezinformării sînt ascunse. Mass-media constituie, de fapt, mijloacele prin care se realizează manipularea. Un prim obiectiv al mass-media ar fi cel de a învăța publicul să-și asimileze cu înțelepciune știrile publicate și comentariile ce le însoțesc. Prin urmare, în loc să atacăm mass-media, ar fi bine să le ajutăm acestora să devină conștiente de responsabilitatea ce le revine.

Lupta împotriva dezinformării este cea mai bună metodă de protejare. Este nevoie de luptă atît la nivel de stat prin instituirea unor legi care ar trage la răspundere persoanele dezinformatoare, prin crearea unor instituții, servicii de cercetare a informațiilor care circulă în societate, cît și la nivel de persoană; este vorba de o luptă interioară, inițiată de fiecare persoană în parte. Pentru a învinge în această luptă e necesar a ne „vaccina” creierul și sufletele cu argumente științifice și, mai mult decît atît, ar trebui să culegem informații (date), nu opinii.

Referințe bibliografice

Cathala Henri-Pierre. *Epoca dezinformării*, București: Editura Militară, 1991.

Volkoff Vladimir. *Tratat de dezinformare*, București: Antet, f.a.

Volkoff Vladimir. *Dezinformarea, armă de război*, București, 1997.

Anexa nr. 21

XII. Axiomele comunicării

I. Cele patru axiome și semnificația lor (după Paul Watzlawick)

„Orice comunicare prezintă două aspecte: conținutul și relația, în așa fel, încât cel de-al doilea înglobează pe primul și, ca urmare, este o metacomunicare.”

Axiomele comunicării sînt principii generale ale comunicării interumane care au fost elaborate de către un grup de cercetători: Paul Watzlawick, Janet Seavin și Don Jackson în studiul *Une logique de la communication*, Paris, 1972.

Axioma întâi. *O comunicare nu se mărginește la transmiterea unei informații, ea indică, în același timp, un comportament.* Orice mesaj cuprinde ceea ce spune (conținutul), modul nostru personal de a-l transmite și modul personal în care interlocutorul îl interpretează (relația). Orice comunicare are, prin urmare, un caracter complex, întrucît obligă la un dublu proces: a înțelege conținutul mesajului și a interpreta modul cum e prezentat: intențiile, subînțelesurile pentru indicarea cărora ajunge câteodată un surîs sau un gest al mîinii. Aceasta vrea să spună că relația se află la un nivel superior conținutului, de unde termenul de metacomunicare.

După un timp de gîndire, axioma poate părea evidentă, dar este revoluționară. Ea arată fragilitatea comunicării umane în specificitatea-i lingvistică, iluzia că are o superioritate, care ar ține de o perfectă adecvare între voința și faptul de a spune. Dispunem fără îndoială de un limbaj – cod sofisticat cuprinzînd un vocabular, o gramatică, o sintaxă – și totuși acesta nu este suficient pentru a comunica; un al doilea limbaj trebuie să i se adauge: acela al relației.

Am putea face accesibilă această axiomă a relației și conținutului prin analogie cu computerul. Pentru a îndeplini o

sarcină, computerul are nevoie de date (conținutul), precum și de un program care să îi indice cum să le prelucreze (relația). Această analogie ne permite să mergem și mai departe, să înțelegem că limbajul conținutului este un limbaj de informare, pe când limbajul relației este un limbaj de comportament. Și fiecare dintre noi, în funcție de propria lui personalitate, folosește un *software* diferit, un program diferit pentru a acționa sau pentru a fi acționat. *Informația singură este, prin urmare, insuficientă pentru a genera un comportament.*

Axioma a doua: *Ființele umane folosesc două moduri de comunicare: digital și analogic.* Limbajul digital posedă o sintaxă logică foarte complexă și foarte comodă, dar e lipsit de o semantică adecvată relației. În schimb, limbajul analogic posedă semantica, dar nu și sintaxa adecvată unei definiții neechivoce a relațiilor.

Digitalul este limbajul conținutului. Analogicul este limbajul relației. Pentru început, să citim acest fragment privind activitatea și specializarea celor două emisfere ale creierului: „Funcția primordială a emisferei stîngi e traducerea oricărei percepții în reprezentări logice, semantice și fonetice ale realității și comunicarea cu exteriorul pe baza acestui codaj logico-analitic al lumii înconjurătoare. Competența ei se exercită prin urmare asupra întregului domeniu al limbajului (gramatică, sintaxă și semantică), al gândirii și deci și al lecturii, al scrierii, al aritmeticii, al calculului și al comunicării digitale în general. Emisfera dreaptă îndeplinește o funcție foarte diferită. Ea este foarte specializată în perceperea globală a relațiilor, modelelor, configurațiilor și structurilor complexe”.

Pentru a înțelege mai bine, să le punem față în față:

Emisfera stîngă

- intuiție
- raționament analitic;
- perceperea întregului, nu a părților;
- divizarea problemelor în părți

Emisfera dreaptă

- logică
- recunoașterea întregului pornind de la o parte (*pars pro toto*).

Pentru a vedea mai de aproape, în funcție de activitățile noastre cerebrale specializate, ceea ce reprezintă cele două moduri de comunicare, digital și analogic, vom descrie cele șase funcții ale limbajului, așa cum sînt ele definite de Roman Jakobson.

Funcția expresivă

Această funcție reunește tentativele făcute pentru a-l informa pe celălalt despre personalitatea celui care transmite mesajul. Ea scoate în evidență personalitatea, trăsăturile de caracter ale celui care comunică, arată voința de a exprima gândurile, criticile cu privire la conținutul mesajului și la situația în care se transmite mesajul. Este *funcția subiectivității*.

Funcția impresivă

Constă în a implica destinatarul mesajului. Această implicare se poate face fie sub formă de punere în cauză a destinatarului, fie prin cunoașterea personalității sale, a caracterului, a culturii, comportamentelor, a limbajului său.

Funcția fatică

Această funcție tinde să grupeze toate eforturile făcute de emițător, atât pentru a încerca să stabilească contactul cu destinatarul, cât și pentru a-l menține, odată acesta stabilit. Cunoaștem expresiile automate ca: „Nu închideți”, „Ascultați”, „Așteptați, mai am câteva minute”, precum și, în cadrul unei argumentări dificile, tendința noastră de a relua problema din unghiuri noi, astfel încât conversația să nu se oprească: „Înțelegi”, „Nu asta am vrut să spun”, „Cu alte cuvinte”, „Dă-mi voie să-ți explic” etc.

Funcția referențială

Este o funcție *pur informativă*, expune conținutul mesajului fără a-l angaja pe cel care îl produce sau pe cel care îl primește.

Este o funcție în întregime *obiectivă*, în cadrul căreia nu putem detecta nici prezența emițătorului și nici pe aceea a destinatarului; la limită, se poate lipsi de ființa umană, o mașină o poate îndeplini la fel de bine. Exemple de mesaje referențiale sînt :

- toate textele limitate la furnizarea de informații privind faptele, evenimente, cifre (comunicate de presă, avize financiare, documentări);

- dările de seamă, în același timp informative și descriptive;

- rezumatele, sintezele.

Funcția metalingvistică

În numeroase cazuri, comunicarea privind subiecte care fac apel la o expertiză, la cunoștințe specifice utilizează un limbaj particular, o terminologie proprie a cărei traducere este necesară pentru a o face înțeleasă non-inițiaților.

Funcția metalingvistică constă deci în utilizarea unui limbaj pentru a explica un alt limbaj. Este o *funcție de traducere*. Dictionarul este o unealtă de bază a metalimbajului.

Funcția poetică (și retorică)

Ori de câte ori, prin jocuri de cuvinte, structuri sintactice, ritmuri, tonalități o valoare este adăugată unui mesaj – o completare de sens – avem de-a face cu funcția poetică sau retorică.

Tropii (figurile de stil) sînt exemple perfecte ale acestui supliment de sens conferit de variațiile de structură.

Este interesant de notat că după o lungă dezafectare, retorica, arta de a convinge, renaște actualmente. Și această renaștere are multe legături cu cercetările în publicitate.

Analizînd cele șase funcții ale limbajului, despre care Jakobson spune că *nu se exclud reciproc, ci se suprapun adeseori*, constatăm că:

trei dintre ele – *expresivă, impresivă, fatică* – țin de domeniul limbajului analogic, adică al relației; celelalte trei – *referențială, metalingvistică, poetică sau retorică* – țin de domeniul limbajului digital, adică de acela al conținutului.

Această egalitate între funcțiile relației și acelea ale conținutului este o dovadă în plus, dacă mai era nevoie, că relaționalul este condiția *sine qua non* a oricărei comunicări.

Axioma a treia: *Orice schimb în comunicare este simetric sau complementar, după cum se bazează pe egalitate sau pe diferență.*

Orice comunicare este interactivă; ea privește două sau mai multe persoane în același timp. Atunci cînd comunicarea se face între două persoane, modul de a stabili relația între ele este primordial.

Ceea ce exprimă a treia axiomă a lui Paul Watzlawick se poate rezuma astfel: două persoane discutînd între ele despre un subiect dat se pot găsi, fără ca faptul să fie negativ, în două relații posibile:

a) Și una și alta consideră că au aceeași autoritate asupra subiectului, aceeași cunoaștere sau aceeași pasiune, iar relația care se instalează este simetrică: nici unul dintre interlocutori nu încearcă să-l depășească pe celălalt, să-l domine.

b) Una dintre persoane consideră că are o mai mare autoritate asupra subiectului, cealaltă acceptă această autoritate și tranzacția, acceptată de ambele părți, devine complementară. Nu trebuie să

punem prea multe întrebări în legătură cu diferența dintre dominator și dominat atunci când tranzacția este pozitivă, adică atunci când este acceptată ca atare de cei doi interlocutori. O persoană expertă în informatică poate angaja de bună voie o tranzacție cu o persoană non inițiată, și această tranzacție va fi pozitivă pentru ambele părți. Există bineînțeles și cazul unui raport de autoritate care nu se sprijină pe nici o superioritate a cunoașterii, cu numai pe tehnici de intimidare.

Ideea de schimb complementar se regăsește în *abordarea analizei tranzacționale*, creată de Eric Berne și popularizată de o carte minunată: *Des jeux et des hommes*. (Paris: Stock, 1975). Teoria lui Eric Berne poate fi rezumată astfel: în fiecare din noi subzistă și coexistă trei personalități: părintele, copilul și adultul.

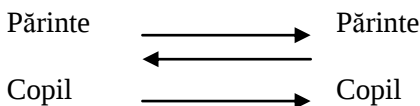
Începînd cu vîrsta cea mai fragedă, am înregistrat în memorie, în funcție de situații, comportamente diferite:

Părinții ne-au impus un anumit număr de reguli, ne-au învățat să nu facem anumite lucruri, ne-au împiedicat să facem altele, ne-au pedepsit pentru a le fi făcut. Toate aceste situații au fost interiorizate și aceasta face ca, în raporturile cu ceilalți, să asumăm și să jucăm rolul de părinte.

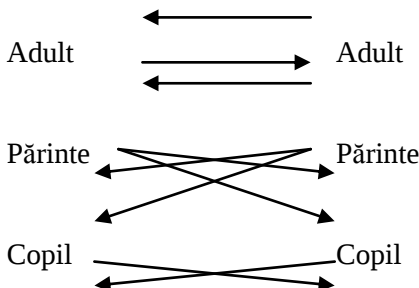
Copii fiind, am pornit să facem descoperiri, am încercat aventuri spre necunoscut. Unele din aceste experiențe au fost pozitive și continuăm să acționăm precum copiii atunci când dăm prioritate spontaneității, intuiției, imaginației.

În sfîrșit, în alte situații am învățat să examinăm o problemă, să căutăm soluții, să le găsim; acest fapt a fost de asemenea înregistrat și reprezintă partea ponderată și rațională a ființei noastre, partea adultă.

Pe baza analizei tranzacționale, Eric Berne a încercat să demonstreze că fiecare dintre noi, potrivit situațiilor, momentelor vieții, continuă într-un fel mai mult sau mai puțin accentuat să joace unul dintre cele trei roluri. Și după cum jucăm rolul de părinte, de copil sau de adult, ne găsim față de interlocutorii noștri în situații simetrice sau complementare:

SIMETRICĂ

COMPLEMENTARĂ

Adult Adult

Dacă interlocutorii acceptă tranzacția pe această bază, totul decurge foarte bine.

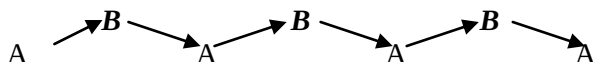
Axioma a patra. *Natura și durata unei relații depinde de punctarea secvențelor de comunicare între parteneri.*

Conceptul de stimul-răspuns, care presupune o interacțiune foarte scurtă:

A▶ B

A▶ B,

nu corespunde în nici un fel tranzacțiilor normale. O bună tranzacție corespunde voinței interlocutorilor de a prelungi schimburile:

În cazul interacțiunilor prelungite se manifestă un fenomen important pe care Watzlawick îl denumește *punctarea secvențelor*. Acest concept înseamnă că interlocutorii găsesc modul de a relansa schimburile astfel încât acestea să se prelungească armonios.

O bună punctare a secvențelor va avea tendința să mențină o continuitate în schimburile dintre parteneri. Proastele punctări ale secvențelor conduc la întreruperea schimburilor. Ele provin totdeauna dintr-o proastă stabilire a relațiilor între interlocutori, deoarece aceștia se înșeală asupra dorințelor sau asupra personalităților lor, transmit o falsă imagine despre ei înșiși și angajează relația pe un ton simetric sau complementar atunci s-ar fi

impus să procedeze pe dos.

A se înșela asupra unei relații înseamnă a limita probabilitatea de a avea un schimb bun; fiecare vorbește fără a-l asculta pe celălalt, sau îl ascultă filtrând discursul în mod negativ și, punctarea devenind repede proastă, schimburile se degradează și iau sfârșit. În cel mai rău caz, se ajunge la o totală imposibilitate de comunicare.

În definirea relațiilor cu alții sînt posibile trei situații, dintre care una este insuportabilă:

Confîrmare. Schimburile cu alții mă confirmă în ceea ce cred a fi pozitiv sau în ceea ce îmi place la personalitatea mea. Am sentimentul fericit că exist.

Opoziție. Schimburile cu alții dezvăluie un dezacord radical, dar acest dezacord nu implică nici o tăgăduire a existenței mele, din contră. Nu sînt de acord cu ceilalți, dar ceilalți îmi recunosc existența.

Non-identitate (distrugere sau negare). Alții nu țin seama de punctul meu de vedere, vorbesc în locul meu, răspund în locul meu. Nu mai exist. Nevroza este aproape (nevroză sau chiar psihoză).

Rezumat al celor patru axiome ale comunicării

Ca să existe comunicare în cele mai bune condiții, trebuie să fie respectate cele patru principii care urmează:

Relație-conținut

Orice comunicare între două sau mai multe persoane comportă două dimensiuni:

- Conținutul, subiect al conversației, care este informație.

- Relația, adică tot ce este gestual, afectiv, contextual între persoanele care comunică, fiecare interpretînd conținutul comunicării potrivit personalității sale. Relația influențează conținutul, se află prin urmare la un nivel superior nivelului conținutului.

Limbaj digital – limbaj analogic

Limbajul digital este limbajul conținutului.

Există trei feluri de limbaje ale conținutului:

6. limbajul referențial;
7. limbajul metalingvistic;
8. limbajul poetic sau retoric.

Limbajul analogic este limbajul relației.

Există trei feluri de limbaje ale relației:

limbajul expresiv;

limbajul impresiv;

limbajul fatic.

Într-o comunicare, aceste limbaje se suprapun și nu se exclud.

Nivel de relație

După conținut și după personalitatea interlocutorului, relația poate fi simetrică sau complementară:

- *simetrică*: interlocutorii acceptă un statut de egalitate între ei în raport cu conținutul;

- *complementară*: interlocutorii acceptă superioritatea unuia dintre ei în raport cu conținutul.

Punctarea schimburilor

Buna definire a relației – simetrică sau complementară – atrage după sine o bună punctare a schimburilor, adică un bun acord în modul de a continua comunicarea în curs.

II. Exemplu: Aplicație la comunicarea publicitară

Cele patru axiome ale lui Watzlawick sînt extrem de clarificatoare în ceea ce privește publicitatea. Într-adevăr, aceasta nu este decît un caz particular al comunicării umane și, în această calitate, eficacitatea ei se supune aceluiași principii.

Relația și conținutul

Mărcile sînt ca și persoanele: au un nume, o reprezentare fizică; trebuie, ca și persoanele, să fie identificabile în și prin modul în care comunică. Există și o „caracterologie” a mărcilor, care cuprinde personalități distincte, care se recunosc, atunci cînd se exprimă, prin trăsături specifice, printr-un mod anume de a se comporta, de a vorbi. Nu există limbaj non relațional și publicitatea nu se sustrage acestei legi. Mărcile, ca și persoanele, trebuie, atunci cînd comunică, să dea prioritate relației pentru a pune în valoare conținutul comunicării. Informația singură este insuficientă pentru a genera un comportament.

Relația nu înseamnă numai stilul de exprimare, ci și ceea ce se întâmplă între marcă și consumator. Trebuie deci ca marca să acorde o atenție extremă persoanelor cu care comunică.

Dar ce spune marca, care este conținutul mesajului ei? Este tocmai produsul și argumentarea asupra produsului.

Prima axiomă a lui Watzlawick ne conduce deci la enunțarea pentru firme și agenții de publicitate a acestui prim principiu, care poate părea un paradox: marca este mai importantă decât produsul.

(Watzlawick P. *Le langage du changement. Element de communication therapeutique*, Paris: Seuil, 1980, p. 30-37).

Anexa nr. 22

Pentru a-ți face viața mai ușoară, sub aspect psihic, urmează cele șapte reguli ale scriitorului britanic Jan Morris, expuse în publicația „Daily Express”:

Nu da verdicte! Aproape orice lucru pe lume nu este exact cum pare a fi. Cel mai simplu fapt are ambiguitățile sale. Gîndește-te de două ori înainte de a afirma ceva, iar pentru siguranță numără pînă la 10 înainte de a deschide gura.

Înțelepciunea populară spune: de șapte ori măsoară și o dată taie!

Așteaptă binele! Cele mai multe necazuri din viață sînt imagine. Ca și răul, binele se află, în primul rînd, în sufletele noastre. Gîndește-te la bine și acesta va veni.

Așadar, ia seama ce-ți dorești, s-ar putea să ți se îndepline.

Nu lua lucrurile în tragic! Învăță să treci peste necazuri și mici șicane (restul incorect la cumpărături, vecinii zgomotoși, pierderea trenului etc.), care îți macină nervii și îți consumă în van energia. Este vital important să-ți protejezi sistemul nervos.

Să fie clar: deși sănătatea nu e totul, fără ea totul este nimic.

Cultivă-ți prietenii! Prietenii se leagă greu și, din păcate, se desfac ușor. De cele mai multe ori din neglijență – n-ai adresat urarea în ziua de naștere, n-ai dat telefon cum ai promis, nu l-ai vizitat la spital ... Existența prietenilor îți dă mai multă siguranță, apartenență

la o colectivitate îți oferă un sentiment de confort sufletesc. Nu rata această favoare!

Deci, prietenul la nevoie, dar mai ales la bucurie se cunoaște!

Să ai un dușman sau chiar doi. Deși pare a fi paradoxal, e bine să ai un dușman, care să te țină mereu treaz, atent la ceea ce spui și la ceea ce faci, să te constrângă să te supraveghezi în permanență. Adversarul te ține în frâu, te taxează pentru orice abatere sau greșeală, te supune criticilor, astfel corectându-te și stimulându-te mereu.

Marele filozof L. spunea în discuțiile cu prietenii „Aș alerga într-un suflet 20 de km, doar să-mi găsesc dușmanul care mi-ar spune vede-n ochi cum sînt”. Așa se zice și în popor: nu închide gura celui care îți deschide ochii!

Fii tolerant! În vremurile noastre intoleranța și violența izbucnesc la tot pasul, sub cele mai diferite forme. Nu te grăbi să judeci și să condamni. Este foarte ușor să greșești. Deci nu te înfură, atunci cînd nu cazi de acord cu altcineva, cînd nu-ți sînt pe plac opiniile sau vestimentația cuiva. Problema este a persoanei respective. Învață să accepți alt punct de vedere, **altă opinie, alte maniere.**

Nu uita proverbul românesc: Înnegrind pe altul nu te albești pe sine!

Ține un animal pe lîngă casă. Este o modalitate simplă și benefică de a-ți face viața frumoasă, căci compensează de minune nevoia de afecțiune.

Cîinele emirului, emir este!

APLICAȚII, TESTE, EXERCIIȚII

Anexa nr. 23

Subiecte obligatorii și opționale pentru seminar

I. Evoluția retoricii în antichitate

Școala elenistă și contribuția ei la evoluția ulterioară a retoricii.

Valențele discursurilor politice și judiciare ale lui Demostene.

Aristotel – primul teoretician al retoricii.

Cicero – orator celebru al antichității: tratatele „*Despre orator*”, „*Oratorul*”, „*Brutus*” și importanța lor pentru evoluția retoricii.

Contribuția lui Quintilian la perpetuarea teoretică și practică a elocinței postciceroniene. Tratatul „*Institutio Oratoria*”.

II. Retorica românească – jaloane ale evoluției

Secolul XIX și redescoperirea retoricii în Principatele Românești.

Unirea Principatelor (1859) și noul aflux de energii creatoare în evoluția elocinței deliberative românești.

Marii oratori români – Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Constantin Stere, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu și contribuția lor în promovarea retoricii românești.

Interesul pentru retorică și neoretorică la etapa contemporană.

III. Speciile și genurile retoricii

Evoluția speciilor și genurilor retoricii din antichitate și până în prezent. Genul demonstrativ, genul deliberativ și genul judiciar. Elocința politică și judiciară. Caracterizarea generală și specificul fiecărui gen.

Elocința academică și cea solemnă – tangențe și disocieri.

Genul cotidian: forme tradiționale și forme moderne.

IV. Etapa inițială în elaborarea discursului (inventio)

Alegerea subiectului, formularea obiectivelor de etapă și a soluției optime a problemei argumentative.

Cercetarea surselor, acumularea materialului documentar

Selectarea argumentelor, probelor, dovezilor.

Evaluarea critică a materialului factologic și verificarea argumentelor.

V. Structurarea discursului (dispositio)

Disponerea părților discursului. Exordiu, propoziția, diviziunea, narațiunea, confirmarea, anerisirea și perorația.

Exordiu (conciliat) și tipurile lui.

Confirmarea și tipurile de argumentare. Problema argumentativă.

Disputa (anerisirea) și tangențele ei cu polemica. Imperativele de etapă.

VI. Elocuțiunea – etapă decisivă în elaborarea discursului

Obiectivele de etapă ale elocuțiunii.

Noțiune de stil – dublă tratare.

Stilul științific. Redundanța textului, nivelul „zero” al textului.

Adoptarea stilului adecvat genului discursului.

Definirea figurilor retorice. Grupurile principale.

VII. Acțiunea (actio) ca etapă finală

Expunerea în public a discursului retoric și tactica de etapă.

Rigorile expunerii în public axate pe orator, pe mesaj, pe destinatar.

Mijloacele de comunicare non-verbală și rolul lor persuasiv.

Imagina oratorului: dimensiunile succesului.

VIII. Metafora – regină a tropilor

Definirea metaforei. Metafora prin identificare, prin comparație, prin juxtapunere.

Modalități logico-lingvistice de realizare a metaforei.

Metafora ca instrument și formă a gândirii analogice.

Domeniile metaforei retorice.

IX. Discursurile proprii. Expunerea în public (exerciții)

Compoziții cu caracter demonstrativ, deliberativ. Rostirea discursurilor clasice; rostirea discursurilor-compoziții proprii; adaptarea la rigorile auditoriului, la intenționalitatea comunicării. Revenirea asupra subiectelor în dezbateri. Evaluarea discursului expus de către completul de experți.

Anexa nr. 24

1. Elaborați modele de urare originală cu timp de expunete 1-2 minute.

2. Continuați urarea următoare cu încă 60 de cuvinte și roștiți-o într-un minut. Se iau 12 luni, se spală, se curăță foarte bine – de ură, singurătate, stres. După ce au fost aduse la strălucire se împarte fiecare lună în 30 sau 31 de zile...

Anexa nr. 25

Determinați tipurile de argumente și locuri comune utilizate în acest text.

Identificați procedeele retorice și tropii.

Titu Maiorescu. „...Regele, fiind hotărât să meargă mai departe cu Maiorescu, oricare ar fi fost defecțiunile în cabinetul lui, insistă. După ce eventualitatea unei reveniri fusese definitiv înlăturată, numele lui Maiorescu s-a impus de la sine...

Ziua de 14 noiembrie 1913, Conitetul Executiv a proclamat pe Maiorescu șef în indiferența generală. Maiorescu nu era omul să provoace entuziasmul și atitudinea sa față de Carp – prietenul de o viață, tovarășul și conducătorul său într-o luptă de patru decenii și mai bine – dezgustase pe toți conservatorii cinstiți, și erau mulți.

De când semnase Pacea de la București se socotea pe el însuși ca pe un super-român și nu voia să-și piardă nici o foaie din coroana de lauri, pe care i-o împletiseră evenimentele, amestecându-se în competiții electorale vulgare și în controverse, în care loviturile nu-și aleg întotdeauna victimele și nimeresc de multe ori unde nu trebuie. Maiorescu socotea mai departe ca o demnă încoronare a carierei sale să plece cu prestigiul intact al șefului de guvern, care mărise țara și o așezase în fruntea statelor din sud-estul Europei.

...Dumnezeu a sfinșit prin a pedepsi această pereche care își clădise fericirea pe nenorocirea unei femei gonită fără vină, căci prostia nu e o vină. Un cancer nemilos s-a abătut asupra soției vinovate și odată cu sfinșitul anului 1913 a început agonia dnei Maiorescu. Înnebunit la ideea de a rămîne singur, M-cu și-a consacrat din acel moment zilele căutărilor unei sănătăți care-i era mai prețioasă decît orice în viață. A lăsat totul și a plecat cu scumpa și osîndita lui tovarășă în străinătate să

încerce imposibilul ca s-o scape... Dna Maiorescu a murit în toamna anului 1914 la Heidelberg”.

(Argetoianu C., *Pentru cei de mâine amintiri din vremea celor de ieri. Memorii, jurnale*. Vol. II. –București: Humanitas, 1991, p. 62-63).

Anexa nr. 26

Testele pentru „Invențiune”

Testele pentru **Invențiune** prevăd exerciții pentru verificarea gradului de însușire a materiei teoretice cu referire la prima etapă de elaborare a discursului – identificarea tipurilor de argumente și locuri comune. În mod obișnuit se propun câteva variante de teste.

Testul I a

Determinați tipurile de argumente și locuri comune:

1. Maiorescu a primit de altfel coroana de spini fără nici o bucurie și n-a ținut-o mult pe cap: a demisionat după ce a părăsit guvernul și s-a retras din politică. Motivele demisiei lui Maiorescu din șefie și a retragerii sale din politică au fost multiple. Maiorescu își dădea bine seama că pe chestia colegiului unic și mai ales a exproprierii o luptă aprigă urma să se dea și el nu mai era – dacă o fi fost vreodată – omul luptelor aprige.

2. Opinia – propoziția care dă expresie opțiunii cognitive și afective a unei persoane sau a unui grup social/ colectiv pentru un punct de vedere cu privire la un fapt sau eveniment, o relație sau interacțiune socială.

3. În această ediție s-a aplicat „Hotărîrea Adunării generale a Academiei Române din 17 februarie 1993, privind revenirea la „â” și „sunt” în grafia limbii române”, de aceea am intervenit cu atâtea modificări.

4. Prostului nici să-i faci, nici să-ți faciă.

5. Într-o dimineață Goethe se plimba ca de obicei prin parcul vechi de la Weimar. Pe o alee îngustă se întâlnește cu un critic literar, care se dovedește ostil creației sale. Când ajunseră unul în dreptul

celuilalt, și cineva trebuia să se dea la o parte, criticul ursuz spuse:

– Eu niciodată nu fac loc celor lipsiți de talent.

– Iar eu întotdeauna fac asta, răspunse Goethe și se dădu la o parte din cale.

6. Cine are bani are și imagine televizată. „Patria-Rodina” are bani destui...

7. Diogene cumpără de la un cârciumar un butoi vechi și dogit pentru zece drahme cu condiția să plătească cinci drahme pe loc, iar cu cinci drahme să rămână dator. După o bucată de vreme cârciumarul ceru și restul banilor.

Ești în toate mințile? ripostă Diogene. Învoiala noastră a fost să plătesc cinci drahme și cu cinci să-ți rămân dator. Dacă ți-aș plăti acum cinci drahme, aș încălca învoiala, căci nu ți-aș mai rămîne dator cu nimic.

Testul I b

Determinați tipurile de argumente și locuri comune:

1. Aspectul spontan, neelaborat al limbii române, care se manifestă mai ales în mod oral se numește limba populară.

2. Cu toate acestea Maiorescu n-a fost un apostol; el a avut adepți, dar n-a avut discipoli; el a fost stimat, dar n-a fost iubit și unii dintre cei ce îi fuseseră mai aproape l-au părăsit mai în urmă. Cauza? A fost prea mult omul cugetării reci, încît să poată pătrunde în suflete, a fost prea mult sclavul formei desăvîrșite și al corectității spre a putea ierta pe cei lipsiți de aceste calități.

3. Situația independenților e ca și cea a leilor de la menajerie. Fiind întrebat un lucrător al menajeriei, dacă-i adevărat că leul poate mânca 20 kg de carne pe zi, acesta a răspuns: „De mîncat mîncă el, dar cine-i dă?”

4. O, Doamne, cum de credeți Dvs. că ziaristul este ființa teribilă care se năpustește asupra conștiinței curate, asupra onoarei ministrului numai din patima de a terfeli, numai din plăcerea de a

calomnia? Cum, așa vă închipuiți Dvs. pe un ziarist?!

5. Cele șapte *arte liberale*, de fapt discipline de studiu în școlile din antichitate și evul mediu, formau cele două cicluri: *Trivium*, constituit din gramatică, retorică și logică și *Quadrivium*, care includea patru discipline – aritmetica, geometria, astronomia, muzica.

6. Voi ați spus că dacă vin comuniștii, oamenii vor fi băgați din nou în colhoz. Și câte colhozuri ați numărat? Voi ați spus că dacă vin comuniștii, oamenii vor fi deportați în Siberia. Câți oameni au dus comuniștii în Siberia? Voi ați spus că dacă vin comuniștii, bisericile vor fi închise. Câte biserici au închis comuniștii?

7. Cu secole în urmă oamenii foloseau scuturi pentru a se apăra de ciomegele și sulilele inamicului. Astăzi, omul civilizat, exprimând aceeași atitudine de apărare, utilizează orice obiect aflat la îndemână ori de câte ori este expus unui oarecare atac, fizic sau verbal. El se ascunde în spatele unei porți, al unui gard, se retrage după un birou, masă, catedră sau încăleacă un scaun.

Anexa nr. 27

Analizați acest portret și stabiliți axa montării elementelor caracteristice.

Elaborați o etopee (portret) a persoanei care v-a marcat destinul, îmbinând trăsăturile fizice, morale, spirituale care v-au încântat cu cele lipsite de calitate.

Portret

Eu nu mai vreau să întâlnesc vreodată așa tip de oameni. Eu o iubesc pentru că ea nu mă iubește. Eu o urăsc pentru că semănăm foarte mult.

Personalitatea acestei femei este prea complexă pentru a fi înțeleasă. Viața nu i-a schimbat niciun principiu. A trăit și trăiește doar pentru a dovedi tuturor că le este superioară.

Aspectul ei fizic provoacă o plăcere amăgitoare, care durează atât cât timpul dintre prima și a doua întâlnire. Fața ei ovală și fardul auriu o înscriu automat în rîndurile idealurilor femeiești, iar formele corpului – în cele bărbătești. Sprîncenele ei castanii, după propria-i

păreră sînt cea mai mare comoară care, împreună cu genele negre, lungi și arcuite îi vor asigura neapărat o originalitate a privirii. Ochiul ei albaștri, care ar trebui să-mi amintească de mare, îmi provoacă o încetinire treptată a gîndirii; nasul mic, grecesc servește la a-și adulmeca dușmanii pentru că de prieteni nu are nevoie; buzele roz, aparent nevinovate, utilizate pentru batjocorirea celor nedrepti, adică a celorlalți, bărbia mică, puțin arcuită... și, desigur, gropițele din obraji care o fac atît de atrăgătoare și îi completează frumusețea aceasta diavolească...

Totuși s-a născut, ca și întreaga omenire, pentru a lumina, a bucura și a crea. A luminat oglinda cu prezența-i neîntreruptă, a bucurat părinții cînd i-a alungat din viața ei „personală” și a creat un copil, pe care nu l-a iubit niciodată. Realitatea asta face posibilă încrederea în faptul că vreodată această fetiță blondă se juca cu semenii și îi spunea mamei sale că este cea mai bună din lume.

Aceeași evoluție nefirească a avut-o și în dragoste. Cînd era în clasa a treia s-a îndrăgostit de colegul de clasă. Iar într-o zi i-a venit Nicăi în cap să-i scrie o scrisoare *cu tîlc* de unde s-ar vedea că ea, Nica, se gîndește la Gheorghită și atunci cînd învață la matematică, și atunci cînd dă de mîncare la vacă, și atunci cînd spală pragul, și atunci cînd merge pe drum, și atunci cînd sfătuiește cu fetele, și atunci cînd iese la tablă, dar toate acestea încăpuseră în doar trei cuvinte: *Te iubesc. Nica*.

Pentru o comparație veridică, trebuie de spus că după treizeci de ani de trai cu soțul, în pragul morții lui, îi spuse că nu l-a iubit niciodată, a iubit poziția lui socială și banii: „Eu fără tine pot trăi și tu, dacă vrei, iartă-mă, dacă nu vrei, nu mă ierta”.

Ea vorbește frumos, coerent, accesibil, dar oricare cuvînt, pauză sau exclamație are scopul de a coborî interlocutorul la nivel de dobitoace și de a o ridica pe ea la nivel de zeităte. Pregătește foarte gustos, dar nu uită să vă spună înainte de a vă așeza la masă: „Mîncăți, că oricum vroiam s-o dau la cîini deja”. Organizează cele mai frumoase petreceri, dar îți spune ea cu ce să te îmbraci acolo, zîmbește plăcut, zîmbește și sincer... dar foarte rar.

Este dureros de subiectivă, greșește des, vine în apărarea celor care suferă din vina altora, are curajul să argumenteze orice banalitate, dacă îi este convenabil. Niciodată nu se lasă convinsă și, cu atît mai mult, învinsă. Este sigură că tactica ei în viață e cea mai

avantajoasă. Deșteptăciunea ei cucerește auditorii întregi, simțul ei estetic zguduie suflete, mîna ei îți dă cel mai mare ajutor, nu înainte ca piciorul să-ți pună o piedică. Apariția ei dezarmează, răzbunarea te poate găsi oriunde, chiar dacă nu o cunoști personal... astfel se distrează. Și cel mai groaznic este că iubește această distracție.

De doi ani deja așteaptă moartea. Încă un lucru extraordinar: această femeie crede în ghicitori. I s-a spus că va muri la șaizeci și doi ani. Acum are șaizeci și patru. Și de ceva timp „parcă i s-a destrămat sufletul” și parcă tot ce a făcut odată a fost un film. Încep s-o plictisească oamenii, bănuitori și străini, ar vrea să fie „iarăși mică”, ar vrea să poată părăsi casa de bătrîni. Cîteodată „se sinucide” pentru că și-a dat seama că nu a trăit nici un an, o zi, un minut, nu a luminat, nu a bucurat și nu a creat nimic.

Eu cred că este cel mai dualist caracter pe care l-am întîlnit vreodată, dar și cel mai frumos, filozofic vorbind „pentru că omul rău este multifacetic, amuzant și excesiv, în timp ce omul bun e liniștit și mereu la fel” (Magda Isanos).

Femeia asta este sinteza a Bine, Adevăr și Frumusețe și Rău, Fals și Urît. Ea consideră obligație a omului de a fi real. În aceeași ordine de idei, aduc exemplul lui Giorgione, unul dintre cei mai aleși pictori ai Renașterii italiene. De multe ori a reprodus frumusețea unor figuri omenеști plăcute și, totuși, a pictat și un portret nemilos de fidel al unei bătrîne știrbe și decrepite, care trebuie să fi fost frumoasă în tinerețe pentru că tabloul se intitulează *Col tempo* (Cu timpul). Nu este un tablou care să reprezinte frumusețea, ci ceea ce face timpul de obicei cu frumusețea. Iar bătrîna reprezentată astfel nu este „frumoasă” din nici un punct de vedere, nici nu există nimic frumos sau armonios în trecerea devastatoare a anilor care a redus-o la o stare atît de jalnică, care ne provoacă repulsie chiar. Îndrăznesc chiar să spun că, din punctul de vedere al realității, al interesului maselor, tabloul este infinit mai frumos decît atîtea reproduceri de duzină cu vreo *miss univers* de vîrstă fragedă.

De ce? Pentru că ea este unică. Pentru că eu o iubesc deoarece ea nu mă iubește și o urăsc doar pentru că... semănăm foarte mult.

(*Nătălița Cojocaru, studentă,*

Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării,
expus pe 16 aprilie 2005)

Anexa nr. 28.

Testul nr. II a (100 p.)
Identificați procedeele retorice și tropii:

Îmi placi pentru că ești strălucitor, atractiv, inteligent și mai ales... pentru că chiar crezi ceea ce ți se spune. (5 puncte)

Iată-l și pe dl prim-ministru – cel mai mare teoretician al legilor, cel mai vajnic teoretician al democrației... Numai practica îl omoară! (10 puncte)

Binecuvântat fie cel ce a născocit somnul – mantie ce acoperă toate gândurile, hrană ce potolește foamea, apă ce izgonește setea, foc se îmblânzește frigul, frig ce domolește dogoarea, și, în sfârșit, comoară cu care orice se cumpără. (Miguel de Cervantes). (15 puncte)

Alesul i-a spus poporului o minciună. Din zid a căzut o cărămidă. I-a spus încă o minciună. A mai căzut o cărămidă. Să închinăm, prieteni, pentru alesul care va trage o cuvântare, încît să cadă zidul Kremlinului de la Chișinău. (15 puncte)

Voi ați spus că dacă vin comuniștii, oamenii vor fi băgați din nou în colhoz. Și cîte colhozuri ați numărat? Voi ați spus că dacă vin comuniștii, oamenii vor fi deportați în Siberia. Cîți oameni au dus comuniștii în Siberia? Voi ați spus că dacă vin comuniștii, bisericile vor fi închise. Cîte biserici au închis comuniștii? (20 puncte)

Nu putem mîntui fără a mostra cum se cuvine încă o necuviință a domnului Holban. Citînd cazurile Carp și Rosetti, domnia sa s-a rugat de miniștri să aibă indulgența să nu dea în judecată pe acești doi domni! Bunătatea dumisale!!! Mai bine vorbea însă de scîrba, pe care trebuie s-o producă în orice om întreg indulgența dumisale. Căci a suferi indulgența cuiva, înseamnă a fi „inferior” celui indulgent. Ce urît, ce mărginit, ce scîrbos ar trebui să fie omul care ar avea nevoie de indulgența domnului Holban!!! (25 puncte)

Farfuridi: „Dacă Europa... să fie cu ochii țințiți asupra noastră,

dacă mă pot pronunța astfel, care lovesc societatea, adică fiindcă din cauza zguduirilor... și... idei subversive... și mănștegi, mai în sfârșit, pentru care în orice ocaziuni solemne a dat probe de tact. Vreau să zic într-o privință, poporul, națiunea, România... țara în sfârșit...” (Ion Luca Caragiale, „O scrisoare pierdută”, actul III, scena 1). (10 puncte)

Testul nr. II b (100 p.)

Identificați procedeele retorice și tropii:

Viața de familie este ca o grădină, care necesită îngrijiri zilnice... înlăturarea buruienelor ne obosește cel mai mult. (5 puncte)

I-aș face o caracteristică în limbajul care îi este cel mai drag... dar nu-mi permite obrazul. (5 puncte)

Jupîn Dumitrache: „Nu știu cum mă întorc cu ochii înapoi și pe cine gîndești că văz la masa de la spate? Pe coate-goale, domnule, pe moftangiul, pe mațe-fripte, domnule, fir-ai dracului de pungași!” (10 puncte)

O, Doamne, cum de credeți Dvs. că ziaristul este ființa teribilă care se năpustește asupra conștiinței curate și onoarei ministrului numai din patima de a terfeli, numai din plăcerea de a calomnia? Cum, așa vă închipuiți Dvs. pe un ziarist?! (10 puncte)

Alesul i-a spus poporului o minciună. Din zid a căzut o cărămidă. I-a spus încă o minciună. A mai căzut o cărămidă. Să închinăm, prieteni, pentru alesul care va trage o cuvîntare, încît să cadă zidul Kremlinului de la Chișinău. (15 puncte)

Deci din nou, a cîta oară, va fi decis destinul limbii noastre printr-un decret. La fel ca pe timpul țarilor. La fel ca pe timpul lui Stalin. La fel ca pe timpul lui Ivan Ivanovici. Deci din nou, a cîta oară, purtătorii acestei limbi, cei care-o „plîng și care o cîntă” nu vor fi consultați. Ca pe timpul țarilor, ca pe timpul lui Stalin. Ca pe timpul lui Ivan Ivanovici. (15 puncte)

Puteam eu tăcea împotriva conștiinței și judecății mele? Puteam

eu, care din adolescență m-am ridicat împotriva jugului moscovit, puteam eu, care am trăit pentru un singur vis și de al cărui nume au fost legate atâtea nădejdi mute, ascunse în tainele sufletești ale acelora care nu puteau grăi decît prin glasul meu puternic, puteam eu să plec capul în fața Rusiei țariste, chiar atunci cînd lumea-ntreagă se închina înaintea ei? (15 puncte)

Că e un scriitor mare nu încapе vorbă. Dar la el nu va jigni niciodată și pe nimeni un gînd adînc și obscur, o simțire care să uimească și să arunce în lături, o comparație care să izbucnească, un strigăt care să zguduie, un cuvînt măcar care să nu se poată auzi oricînd.

Un altul, foarte nenorocit de la un capăt în altul al vieții sale, creînd cu greutate din măduva și sîngele său opere care l-au înveninat totdeauna de deznădejdea idealului neîndeplinit, un altul care n-a aflat măcar în iubirea frățească a tovarășilor mîngîierea pentru această mare și veșnică suferință, un altul pe care dușmanii nu l-au cruțat, pe care proștii nu l-au iertat, prietenii nu l-au respectat... pe care nimeni nu l-a înțeles în întregimea lui. (25 puncte)

Anexa nr. 29

Elocuțiunea, stiluri

- 1. Propuneți alte variante de exordiu pentru acest discurs.**
- 2. Selectați din acest discurs exemple de alegorii și ironii.**

Domnilor congresmeni

Congresmenii americani Christopher Smith și Frank Wolf din SUA – Uniunea Sovietică ailaltă –, care țin la inimă și ficăței soarta României, sunt cumplit de îngrijorați de eventuala revenire la Cotroceni a președintelui Ion Iliescu, avînd în vedere că „mulți din garda veche vor apărea sub alte întruchipări”. Frank Wolf anunță chiar că ar putea demisiona din Comisia Helsinki dacă Ion Iliescu va ajunge lider al OSCE în 2001 și că „cei mai mulți dintre occidentali” apreciază eforturile președintelui Constantinescu în ceea ce privește lupta împotriva crimei organizate. Frank Wolf a precizat că nu dorește să se amestece în procesul electoral din România (n-așa?!), dar e cumplit de îngrijorat de „o revenire la

trecut” în această țară, pe care, sunt convins, n-ar putea s-o identifice pe hartă.

Domnilor congresmeni,

Vă scriu din România, cu capitala la Budapesta, din suburbiile orașului Sofia, ca să vă anunț ceea ce știți din naștere: americanii sunt bine cunoscuți pentru neamestecul în treburile interne ale altor popoare. În gușa dumneavoastră zornăie grăunțele de aur ale imparțialității, indiferent că niște mici națiuni, cîrcotașe din fire, sunt de altă părere, dar nu dispun de bombe atomice, submarine nucleare, infanterie marină și alte bunuri de primă necesitate la sfîrșit de mileniu. Umblați cu Nichipercea, domnilor, mai precis cu coada dracului făcută inel de logodnă pe cele cinci dește de la mîna dreaptă, căci de stînga (*n-așa?*) nu poate fi vorba, la stînga situîndu-se Ion Iliescu și ai săi, dar nu și secretarul de partid (mic, pitic și geolog) care răspunde la numele de Emil Constantinescu și născocoște, prin interpuși, povești cu „firul roșu” cusute cu ață albă. Nu vreau să vă indispun, nu doresc să înfig un spin veninos în fanfaronada dvs. adipoasă, dar cred că aproape toți miniștrii actualului Guvern român au fost membri ai PCR sau UTC. Nu din cei care vîrau cuțitul în inima creștinului, nu, pentru că nu erau toți atei, precum droaia de curve arestate az-noapte de poliția din București (acțiunea „Luna” și doi bani jumate), oraș de trei milioane de locuitori situat pe malul lacului Titicaca, plin de canioane (puteți citi și camioane), elefanți, girafe, seraiuri, căutători prin gunoaie și plantații de cacao. Arborii de pîine s-au uscat, dar ne ajută Guvernul. Minerii din Valea Jiului, numită de unii ghiduși și Valea Plîngerii, intrați în greva foamei, au primit luna trecută, grație președintelui Constantinescu, pentru fiecare familie, 1 kg zahăr (cubic sau fărîmat la malaxor), 1 kg ulei (soia, rapiță, floarea-soarelui – la alegere), 1 kg (la naiba, era să scriu un litru) de făină. Și ce credeți, domnilor congresmeni, c-au făcut acești nemernici?! Eu unul mă așteptam să-i văd mergînd în genunchi să pupe mîna președintelui Constantinescu, cel grav rănit în războiul cu crima organizată, și cînd-colo, aseară (25 martie) șapte dintre ei s-au apucat să-și dea foc în piață, la Petroșani. Acest popor român, despre care cei mai mulți americani știu că hălăduiește prin Caucaz, Tibet sau Anzii Cordilieri, e neserios și nerecunoscător. Președintele Constantinescu își rupe de la gură ca să-l hrănească (minerii ăia, arzînd ca torțele vii,

miroseau apetisant a carne de ied și seu de țap) și el, poporul, care va să zică, înjură, blestemă, cerșește, refuză să aplece osul la muncă și intră în șomaj cu ghiotura, mai pe radical spus, cu sutele de mii. Un milion două sute de mii! Neam de puturoși pus pe glume proaste! Căci, i-auziți ce le-a trecut prin cap studenților din Iași. În loc să fie fericiți că președintele Constantinescu îi felicită pe fiecare în parte cu ocazia împlinirii vârstei de 18 ani (*nici o legătură cu alegerile pe care, n-așa, dvs., nici nu vă gândiți să le câștige Ion Iliescu*), ei s-au apucat să se îmbolnăvească de tuberculoză. Ziarele din 25 martie (aceeași zi în care șapte mineri și-au dat foc din amuzament) anunță că România se află pe primul loc în Europa la capitolul îmbolnăviri TBC. „Incidența pe an în România (*strălucit condusă de Emil Constantinescu – n.n.*) e de 120 de cazuri la 100 000 de locuitori, ceea ce înseamnă 70 de noi îmbolnăviri TBC zilnic și că la fiecare trei ore moare un bolnav din cauza acestei afecțiuni. Anul trecut au fost aproape 30 000 de cazuri noi de TBC la adulți și peste 1300 la copii” („Libertatea”, nr. 2993).

Domnii congresmeni Smith și Wolf din Uniunea Sovietică ailaltă, vă aflați la distanță de mii de ani lumină de imaginea americanilor pe care românii i-au așteptat, jumătate de secol, să-i salveze de comunism.

Închei, fără pic de stimă și considerație.

(Fănuș Neagu)

Anexa nr. 30

Tipurile discursului retoric:

Stabiliți genul, specia și tipul acestui discurs.

Redați succint scara valorilor-cheie ale discursului analizat.

Extrageți trei îndemnuri din acest discurs.

Mesajul președintelui Republicii Moldova, adresat poporului cu ocazia Anului Nou

Stimați concetățeni,

Anul 2005 pleacă în istorie. Pentru fiecare dintre noi el a fost diferit: cineva a avut fericirea nașterii primului copil, altcineva și-a pierdut pentru totdeauna un om drag; cineva a obținut o slujbă bine plătită, altcineva a rămas fără un loc de muncă; cineva și-a făcut un

prieten, altcineva l-a pierdut; unii au trăit bucuria succesului și a belșugului, alții au înfruntat cu demnitate sărăcia și nevoile.

În același timp, noi toți împreună, poporul Republicii Moldova, am avut un an bun, cu rezultate îmbucurătoare și începuturi promițătoare. Semnarea Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, creșterea economică, creșterea pensiilor și a salariilor, consolidarea relațiilor de prietenie cu țările vecine sînt doar cîteva argumente în favoarea unui bilanț pozitiv.

Acest an, pentru noi, este un an bun, în primul rînd, pentru că în spiritul tradițiilor creștine și populare, în virtutea firii chibzuite și așezate a moldoveanului, în pofida relei-voințe a neprietenilor noștri, dar și spre disperarea lor, anul 2005 a fost **Anul bunei înțelegeri**.

Cinci ani în urmă, cînd am venit la guvernare, oponenții noștri afirmau că noi am dori să reînființăm „o lume pierdută”. Noi am creat o lume modernă, iar odată cu ea v-am restituit demnitatea, siguranța și încrederea de altă dată. Este adevărat că belșugul și bunăstarea generală se mai lasă așteptate, dar acum putem fi siguri că le vom aduce înapoi, pentru că am reușit să facem lucrul cel mai important – am alungat umiliința din sufletele noastre, ne-am îndreptat viguros spatele și nu vom mai face plecăciuni în fața nimănui. Anul 2005 ne-a demonstrat că drumul ales este cel drept, că eforturile din ultimii ani n-au fost zadarnice, iar succesul nostru nu este o împlinire.

Stimați prieteni!

Peste cîteva clipe va sosi Anul Nou 2006. Anul, în care trebuie să consolidăm succesele obținute, an în care avem șansa să facem un pas hotărîtor spre integrarea în comunitatea europeană, an în care osteneala pentru buna înțelegere trebuie să ne aducă mult așteptata reîntregire a țării. Iată de ce va îndemn să deschidem larg ușile ca să poată intra oaspeții dragi, să deschidem larg sufletele ca să poată intra cele mai frumoase sentimente pentru părinți, copii, rude, prieteni, pentru cei apropiați aflați acum departe de casă; să trimitem gînduri bune pentru cei aflați acum la datorie: polițiști, carabinieri, grăniceri, ostași, medici, pompieri; să ne rugăm pentru binele celor aflați în suferințe sau la grea încercare: bătrîni, bolnavi, invalizi, orfani. Doar așa vom simți adevărata bucurie a unei sărbători care ne servește drept ocazie pentru reșezarea gîndurilor, pentru măsurarea vorbelor, pentru aprecierea faptelor, dar și pentru a ne dori unul

altuia sănătate, pace, prosperare, belșug și mult spor în a face lucruri bune, lucruri folositoare fiecăruia dintre noi dar și **țării**.

Vă îndemn să ridicăm la acest început de an primul toast pentru pentru **Patrie, pentru slava Republicii Moldova și a poporului ei!**
Vă doresc un Crăciun fericit și La mulți ani!

Anexa nr. 31

Modele de aplicații la curs – minidiscursuri

Argumentați maxima lui Quintilian „Poezii se nasc, oratorii se formează” într-un discurs de 3 minute, rostit în fața colegilor. Dezvoltați teza lui Plinius cel Bătrîn „Cît de multe lucruri sînt considerate imposibile înainte de a fi realizate” într-un discurs de 5 minute.

Alcătuți un discurs argumentativ (timp de expunere 3 minute), luînd ca temei zicerile lui Pitagora (600-509 î.Hr):

- a) Ori să taci, ori să spui lucruri care prețuiesc mai mult decît tăcerea.*
- b) Mai degrabă aruncați la întâmplare o piatră, decît un cuvînt de prisos sau fără de folos.*
- c) Nu spuneți pușin în multe cuvinte, ci spuneți mult în pușine cuvinte!*

Anexa nr. 32

Formulați într-o singură frază mesajul discursului „Cuvinte încrucișate – o lecție de retorică”.

Ierarhizați succint argumentele care susțin teza principală.

Elaborați schema dispunerii argumentelor în discurs.

Anexa nr. 33

Formulați teza principală a discursului de final de curs.

Formulați trei teze de etapă ale aceluiași discurs.

Pentru voi

După un anumit timp, omul învață să perceapă diferența subtilă între a susține o mînă și a înlănțui un suflet și învață că amorul nu înseamnă a te culca cu cineva și că a avea pe cineva alături nu e sinonim cu starea de siguranță, și așa, omul începe să învețe... că săruturile nu

sunt contracte și cadourile nu sunt promisiuni, și așa omul începe să-și accepte căderile cu capul sus și ochii larg deschiși, și învață să-și construiască toate drumurile bazate în astăzi și acum, pentru că terenul lui „mîine” este prea nesigur pentru a face planuri... și viitorul are mai mereu o mulțime de variante care se opresc însă la jumătatea drumului.

Și după un timp, omul învață că, dacă e prea multă, pînă și căldura cea dătătoare de viață a soarelui, arde și calcinează. Așa că începe să-și planteze propria grădină și-și împodobește propriul suflet, în loc să mai aștepte ca altcineva să-i aducă flori, și învață că într-adevăr poate suporta, că într-adevăr are forță, că într-adevăr e valoros, și omul învață și învață. Cu timpul înveți că a sta alături de cineva pentru că îți oferă un viitor bun, înseamnă că mai devreme sau mai târziu vei vrea să te întorci la trecut. Cu timpul înțelegi că doar cel care e capabil să te iubească cu defectele tale, fără a pretinde să te schimbe, îți poate aduce toată fericirea pe care ți-o dorești. Îți dai seama cu timpul că dacă ești alături de această persoană doar pentru a-ți întovărăși singurătatea, în mod inexorabil vei ajunge să nu mai vrei să o vezi. Ajungi cu timpul să înțelegi că adevărații prieteni sunt numărați, și că cel care nu luptă pentru ei, mai devreme sau mai târziu se va vedea înconjurat doar de false prietenii.

Cu timpul înveți că vorbele spuse într-un moment de mînie, pot continua tot restul vieții să facă rău celui rănit. Cu timpul înveți că a scuza e ceva ce poate face oricine, dar că a ierta, asta doar sufletele cu adevărat mari o pot face. Cu timpul înțelegi că dacă ai rănit grav un prieten, e foarte probabil că niciodată prietenia lui nu va mai fi la aceeași intensitate. Cu timpul îți dai seama că, deși poți fi fericit cu prietenii tăi, într-o bună zi vei plînge după cei pe care i-ai lăsat să plece. Cu timpul îți dai seama că fiecare experiență trăită alături de fiecare ființă, nu se mai repetă niciodată. Cu timpul îți dai seama că cel care umilește sau disprețuiește o ființă umană, mai devreme sau mai târziu va suferi aceleași umilinte și dispreț, dar multiplicat, ridicate la pătrat. Cu timpul înveți că, grăbind sau forțînd lucrurile să se petreacă, asta va determina ca în final, ele nu vor mai fi așa cum sperai. Cu timpul îți dai seama că, în realitate, cel mai bine nu era viitorul, ci momentul pe care-l trăiai exact în acel moment. Cu timpul vei vedea că, deși te simți fericit cu cei care-ți sunt împrejur, îți vor lipsi teribil cei care mai ieri erau cu tine și acum s-au dus și nu mai sunt... Cu timpul vei învăța că, încercînd să ierți sau să ceri iertare, să

spui că iubești, să spui că ți-e dor, să spui că ai nevoie, să spui că vrei să fii prieten, dinaintea unui mormînt, nu mai are nici un sens.

Dar din păcate, se învață doar cu timpul...

(Jorge Luis Borges)

Anexa nr. 34

Reduțeți discursul epidictic la varianta medie.

Propuneți o altă variantă de ierarhizare a valorilor din discursul analizat.

Anexa nr. 35

Eventuale teme pentru discursurile de final de curs:

Moartea filozofică ca aspect al înțelepciunii.

Gelozia – pericol pentru dragoste (Seneca).

Banul – servitor sau stăpîn?

Toleranța – conexiunea între națiuni (generații, confesiuni).

Răzbunarea – arma prostului?

Dacă ești ideal, atunci ești solitar?

Intoleranța e firească (naturală).

Nimeni nu este infailibil.

Nu pier caii cînd vor cîinii și nici slugile cînd vor stăpînii.

Nu fiți feministe, fiți feminine!

Prostului nici să-i faci, nici să-ți faci.

Ne formăm din niște deșeuri de înțelepciune?

Frumusețea – nestatornică barcă!

Virtutea perpetuă – două fațete.

Ne temem de cei care se tem.

Înnegrind pe altul, nu te albești pe tine.

Pentru ca răul să pună stăpînire pe întreaga lume e suficient ca oamenii buni să nu se opună. (Edmund Burke)

Copilul nu datorește părintelui viața, ci creșterea. (N. Iorga)

Zburînd sus, te faci nevăzut, dar vezi. (N. Iorga).

Nu afît omul e laș, cît lașitatea e omenească. (Gh. Mazilu)

Cine vede bine poate auzi rău (Gh. Mazilu)

Dacă nu cutezi să spui ceea ce gîndești, sfîrșești prin a gîndi ceea ce spui. (Zenon)

V. Referințe bibliografice

Avădanei Ștefan. La început a fost metafora. –Iași: Editura Virginia, 1994.

Barilli Renato. Poetica și retorica. –București: Editura Universul, 1975.

Beciu Camelia. Politica discursivă// Practici politice într-o campanie electorală. –Iași: Polirom, 2000, 221 p.

Biberi Ion. Artă de a scrie și de a vorbi în public. –București: Editura Enciclopedică Română, 1972

Boissier G. Cicero și prietenii săi. –București: Editura Universul, 1977.

Brule Alain. Cum dialogăm și cum convingem. Colecția Hexagon. –Iași: Polirom, 2000.

Carnegie Dale. Artă de a reuși în viață. –București, 1986.

Carnegie Dale. Cum să vorbim în public. –București: „Curtea veche”, 2000.

Cărți românești de artă oratorică. –București, 1990.

Cicero. Opere alese. Ediție îngrijită de G. Guțu. Vol. I-III. –București: Editura Univers, 1973.

Commarmond Gisele, Exiga Alain. Artă de a comunica și de a convinge. –Iași: Polirom, 2003, 189 p.

Cosma Doru. De la Dante la Zola. Pe urmele unor procese celebre. –București: Sport-Turism, 1978.

Caune Jean. Cultură și comunicare. Convergențe teoretice și locuri de mediere. Traducere de Mădălina Bălășescu. Colecția Syracuse. –București: Cartea românească, 2000.

Coșeriu Eugen. Lecții de lingvistică generală. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga. –Chișinău: ARC, 2000, 301 p.

Craia Sultana. Dicționar de comunicare. –București: Ager, 2001.

Delavrancea Barbu. Discursuri. –București: Editura Minerva, 1977.

Demostene, Eschine, Licurg. Pagini alese din oratorii greci. (Ediție îngrijită de Andrei Marin). –București: Editura pentru literatură, 1969.

Dima Cella. De la vorbire la elocință. –București: Editura Albatros, 1982.

Discursuri și pledoarii celebre. Antologie. –București: Editura didactică și pedagogică, R.A., 1995.

Dorogan Maria. Curs de elocința. –Chișinău: ARC, 1995, 315 p.

Dubois Jacques, Edeline Francis ș.a. Retorica generală. Grupul μ. –București: Editura Universul, 1974.

Drîmba Ovidiu. Istoria culturii și civilizației în trei volume. –București, 1986.

Dragomirescu Grigore. Mica enciclopedie a figurilor de stil. –București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.

Drăgan Ion. Opinia publică, comunicarea de masă și propaganda. București: Editura științifică și Enciclopedică, 1980.

Eminescu Yolanta. Pledoarii celebre. –București: Editura Academiei, 1973.

Eminescu Yolanta. Mari procese din istoria justiției. –București: Editura Științifică, 1970.

Empson W. Șapte tipuri de ambiguitate. –București: Editura Universul, 1981.

Faget Emile. Arta de a citi. –București: Editura Albatros, 1973.

Florescu Vasile. Retorica și neoretorica: Geneză, evoluție și perspective. –București: Editura Academiei, 1973.

Florescu Vasile. Retorica și reabilitarea ei în filozofia contemporană// Studii de istorie a filozofiei universale. –București: Editura Academiei, 1973.

Ghideanu T. Retorica. –Iași, 1993.

Ghimpu Sanda, Țiclea Alexandru. Retorica. Texte alese. –București: Șansa 1993.

Gusti Dimitrie. Retorică pentru tinerimea studioasă. –București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

Iorga Nicolae. Discursuri parlamentare, 1907-1917. –București: Editura Politică, 1972.

Jack C., Plano Robert, Rigges E., Helenan S. Robin. Dicționar de analiză politică. –București, 1993.

Kogălniceanu Mihail. Documente diplomatice. –București: Editura politică, 1972.

Kogălniceanu Mihail. Texte social-politice alese. –București: Editura Politică, 1967.

Larson Charles U. Persuasiunea: receptare și responsabilitate: Traducere de Odette Arhip. –Iași: Polirom, 2003.

Maioreanu Titu. Critice. Vol. III. –București, 1930.

- Matei C. Horia.** Civilizația lumii antice. –București: Editura Eminescu, 1983.
- Matei C. Horia.** Enciclopedia antichității. –București, 2003.
- Marino Alexandru.** Hermeneutica ideii de literatură. – București, 1978.
- Mihai Gheorghe.** Retorica tradițională și retorici moderne. – București: Editura All, 1996.
- Movilă Mitu.** Retorica. –Iași: Editura Fundației *Chemarea*, 1996.
- Năstășel Eugen, Ursu Ioana.** Argumentul sau cuvîntul bine gîndit. –București: Editura științifică și Enciclopedică, 1980.
- Noica Constantin.** Creație și frumos în rostirea românească, – București, 1986.
- Oratori și elocință românească. –Cluj-Napoca, 1985.
- Perelman Chaïm, Olbrechts-Tyteca Lucie.** Teoria argumentării. –București, 1986.
- Pisarek Valery.** Retorica ziaristică// Caiet documentar „Ziaristica”, vol. Academia „St. Gheorghiu”. –București, 1979.
- Platon.** Gorgias sau despre retorică. –București: Editura Vestala, 2000,
- Quintilianus Marcus Fabius.** Artă oratorică. Vol. I-III. – București, 1974.
- Retorica românească.** Antologie. –București, Minerva, 1990.
- Ricoeur Paul.** Metafora vie. –București, Universul, 1984.
- Rovența-Frumușani Daniela.** Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze. –București: Tritonic, 2004.
- Rovența-Frumușani Daniela.** Argumentarea. Modele și strategii. –București: Editura All, 2000.
- Rusan Romulus.** La început n-a fost cuvîntul. –București: Editura Meridiane, 1977.
- Rybacki Karyn C., Rybacki Donald J.** O introducere în arta argumentării. Pledarea și respingerea argumentelor. Traducere Viorel Morariu. Colecția Hexagon. Iași: Polirom, 2004, 486 p.
- Sasu Aurel.** Retorica literară românească. –București: Editura Minerva, 1976.
- Săvulescu Silvia.** Retorică și teoria argumentării. Note de curs. –București, 2001.
- Țigănuș Nistru Virgil.** Logosul și clepsidra. Ipoteze ale retoricii. Seria „Carte universitară”. –Galați: Editura Sinteze. 2005, 300 p.

* * *

Abruzzese A. Metafore della pubblicit . –Genova, Coste e Nolean, 1986 (1991).

Barilli Renato. Retorica. –Milano: Isedi, 1979.

Barthes Roland. L’ancienne rhetorique. //Communications „Recheches rhetoriques” n. 16, Seuil, 1970.

Bautier Roger. De la rhetorique a la communication – Grenoble. Presses Universitaires, 1994.

Bostrom R.N. La persuasione. –Milano: Angeli, 1989.

Breton Philippe, Gautier Gilles. Histoire des teories de l’argumentation. –Paris: Ed: La Decouverte; 2000.

Castells M. y otros. El desafia tecnologico. –Madrid: Alianza, 1986.

Coşeriu Eugeniu. Language y politica. –Madrid, 1973.

Cotteret Jean-Marie. La comunicacion politica. –Buenos Aires: El Ateneo, 1977.

Cotteret Jean-Marie. La magie du discours. Precis de rhetorique audiovisuelle. –Paris: Editions Michalon, 2000.

Cornu G. Semiologie de l’image dans la publicite. –Paris: Les editions d’organisations, 1990.

Cronchite G. La persuasione. –Milano: Angeli, 1989.

Declerq Gilles. L’art d’argumenter. Strustures rheroriques et litteraires. Editions Universitaires, 1995.

Dictionnaire de poetique et de rhetorique: Henri Morier; Prima PUF; 4-eme edition; 1989.

Dictionnaire de rhetorique et de poetique par Michelle Aquiei et Georges Molinie: -Paris: Librairie Generale franzaise; 1999.

Durand Ives. Rhetorique et image publicitaire. –New York: Communication, 1982.

Eco Umberto. Guida all’interpretazione del linguaggio giornalistico. –Milano, 1987.

Garavelli B.M. Manuale de retorica. –Milano: Bompiani, 1989.

GardesTamine Joelle. La rhetorique. –Paris: Armand Colin, 1996.

Giraud A. y Stoetzel J. Las encuestas de opinion publica. Madrid: C.I.S., 1982.

Kapferer Jean-Noel. Le vie della persuasione. –Torino: Eri/Edizioni, 1982.

Lalande Andre. Vocabulaire technique et critique de la philosophie. –Paris, 1925.

Lousberg H. Elementi di retorica. –Bologna, Il Milano, 1969.

Meyer M. Questions de rhetorique: langage, raison et seduction. Le livre de poche, 1993.

Perelman Chaïm. Rhetorique et politique// Language et politique. –Bruxelles, 1982.

Perelman Chaïm. L’Empire rhetorique. Rhetorique et argumentation. –Paris: Librairie philosophique. J.Vrin, 1997.

Reboul Olivier. La rhetorique. Collection encyclopedique „Que sais-je?” – Paris, PU, 1998.

Robrieux Jean Jaques. Elementes de rhetorique et d’argumentation. –Paris: Dunod, 1993.

Snow P. La cultura dei mass media. –Torino: Eri, 1987.

Style et rhetorique: reperes pratiques, C.Peyroutet; Nathan; 1998.

Traite de politique et de rhetorique de la Renaissance. –Paris, 1980.

SYNOPSIS

The Rhetoric exists for more than 2500 years. It aims to explain and teach art of speech, that is the art of persuasion.

Rhetoric can be considered polyvalent because its methods are used in all kind of mass-media and in human communications generally. Other disciplines are aiming to reinvent the things that the classical Rhetoric had formulated since the beginning. The „Rhetoric” treaty of the famous father of Rhetoric Aristotle had fixed all the main rules of persuasion for the posterity and goes on remaining a useful book for the modernity. The modern researchs and preoccupations in different fields, going from the necessity of re-evaluation of this art forgotten for many centuries, had resuscitated it and brought back to the first plan the principles of classical Rhetoric. That is why the proposed program focuses on the classical percepts.

Silvia GROSSU

RETORICA
NOTE DE CURS

Redactor științific *Constantin ȘCHIOPU*
Lectori *Liliana ANGHEL, Vlad POHILĂ*
Asistența computerizată și coperta *Vitalie ILAȘCU*

Bun de tipar 24.05.2006. Formatul 60x84 1/16.

Coli de tipar xxx.

Comanda xxx/06. Tirajul 500 ex.

Centrul Editorial-poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009